

Szabolcsi Anna

A BIRTOKOS SZERKEZET ÉS AZ EGZISZTENCIÁLIS MONDAT

Akadémiai Kiadó, Budapest

Szabolcsi Anna

**A birtokos szerkezet
és az egzisztenciális
mondat**

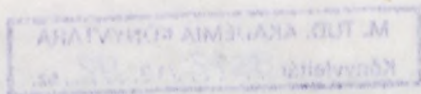
Szabolcsi Anna

6261

A birtokos szerkezet és az egzisztenciális mondat

Akadémiai Kiadó, Budapest 1992

507946

Szabolcsi Anna

A birtokos szerkezet és az egzisztenciális mondat

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 6081 X

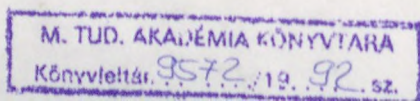
Kiadja az Akadémiai Kiadó, Budapest

Első kiadás: 1992

© Szabolcsi Anna, 1992

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Printed in Hungary

Tartalom

1.	Bevezető rész	7
1.1.	A genitívusz—datívusz vitája	9
1.2.	A dolgozat kérdései és gondolatmenete	17
1.3.	A dolgozat elméleti háttere	20
1.4.	A dolgozat előéletéről	26
	Jegyzetek	27
2.	A főnévi csoport és a mondat szerkezeti párhuzama	29
2.1.	A főnévi csoport szerkezete Jackendoff munkájában (1977)	31
2.2.	Egyeztetés a magyar birtokos szerkezetben	35
2.3.	A kétféle birtokos viselkedésének egybevetése	37
2.4.	A mondat szerkezeti analógia	42
2.4.1.	A birtokos nominatívusza	42
2.4.2.	Nominatívusz—datívusz	43
2.4.3.	A mondat és a főnévi csoport konfigurációssága	44
2.4.4.	A konfigurációs alany/birtokos mozgatása	46
2.4.5.	A főnévi csoport KOMP operátor-pozíciója	49
2.4.6.	A KOMP-beli -nak/-nek toldalék és (egyéb) történeti kérdések	55
2.5.	A mondat szerkezeti párhuzam pontosítása	58
2.5.1.	Összefoglaló és újabb adatok	58
2.5.2.	A determinánsok elhelyezkedése	59
2.5.3.	A mondat szerkezete Chomskynál (1986)	61
2.5.4.	A főnévi csoport inflexiója (I)	65
2.5.5.	I' logikai interpretációja	72
2.5.6.	A főnévi csoport bevezetője (C)	74
2.5.7.	További megjegyzések C-ről	76
	Jegyzetek	83
3.	A birtoklásmondat mint egzisztenciális mondat	87
3.1.	Van-e a magyarban külön birtoklásige?	89
3.2.	A <i>van</i> ige határozatlan argumentuma	92
3.3.	A birtoklásmondat jelentéstartalma	97
3.3.1.	Hiányzó birtoklásmondatok	97
3.3.2.	A speciális jelentéstartalom és az igeidők	101
3.4.	Tipológiai kitekintés	107
	Jegyzetek	108
4.	Az egzisztenciális igék és kitüntetett bővítményeik	111
4.1.	A specifikus/nem specifikus megkülönböztetésről	114

4.1.1.	Egyenletes és eső intonáció.	114
4.1.2.	Specifikusság tekintetében elkötelezett elemek	118
4.1.3.	A nem-specifikussági követelmény neutralizációja	121
4.2.	A „határozottsági effektus” a szakirodalomban.	124
4.3.	A nem specifikus bővítményt követelő igékről	129
4.3.1.	Egzisztenciális predikátumok	129
4.3.2.	A neutralizáció és az áligék	133
4.3.3.	A neutralizáció kivételeiről.	136
4.4.	A nem-specifikussági követelmény formális magyarázata.	139
4.4.1.	Milsark (1977) kontra Barwise—Cooper (1981).	139
4.4.2.	Specifikusság és egzisztenciális preszuppozíció	142
4.4.3.	Egy alternatív megoldás: dinamikus szemantika	144
4.5.	Függelék: a szuperlatívuszok	147
4.5.1.	A probléma	147
4.5.2.	A mozgatott operátor szerepe	148
4.5.3.	Szintaktikai megszorítások.	150
4.5.4.	A határozatlanság adatai	151
4.5.5.	A szuperlatívusz mondat-hatókörének előállításá	153
	Jegyzetek	156

Irodalom.	158
--------------------------	-----

1.1. A genitívusz—datívusz vitája

A magyarban a birtokos kétféle formában jelenhet meg: toldalékolatlanul és *-nak/-nek* raggal. Az első biztosan nem szakítható el birtokszava mellől — vajon a második elszakítható-e? Mi a státusa a külön összetevőben szereplő *-nak/-nek* ragos főnévnek?

BRASSAI SÁMUEL (1870, 26—29) így foglalja össze erre vonatkozó nézeteit:

- (1) „Az egyszerű, ú. m. igéből s jelzőtlen határozókból álló mondatban előfordul olykor az az eset, hogy két határozó azon viszonyon kívül, melylyel mindenikök külön az igéhez van kötve, egymáshoz is határozott szoros viszonyban áll. [...] 'A szomszédnak ellopták a lovát.' — itt kettős viszonyú határozó szerepel. [...] 'Színét se láttam a pénzednek.' Itt ugyanis 'a pénzednek' a legtagabb értelemben sem határozója a 'láttam'-nak, tehát csak a személyragos 'színét'-tel lehet viszonyban. De a 'nek' ezúttal sem visel más szerepet, mint az első esetben: t. i. figyeltetésül szolgál, hogy a mondatbeli személyragos határozóval jelelt birtoknak, 'a pénzéd' a birtokosa, tehát 'a pénzednek' jelző.

Az adott körülmények között tehát szükséges jele a jelzőségnek a kérdéses rag, hogy kimutassa, többek közt, melyik a birtokosa a személyrag jelelt birtoknak. De ez a szükségesség a *nak, nek* természetét nem változtatja, tulajdonítóból sajátítót nem csinál, hanem más jegyek hiányában csak ismerteti vele a jelzőt. [...]

S épen úgy e jegyek fogyatkozása teszi az említett körülményeket. A birtokosjelző jegyei t. i. 1-ször az, hogy elől áll a jelzetten; 2-szor, hogy közetlenül előtte áll; 3-szor, hogy a jelzett név accentusát magához ragadja.

Ha az elékszámolt kellékek közül az első vagy harmadik hiányzik, azonnal beáll a szükség, hogy tulajdonító raggal figyeltessük a hallót az illető szónak birtokosi természetére. A második kellék hiánya magára nem teszi szükségessé ezt a figyeltetést egy esetben: t. i. ha a birtoknév előtt valami lényegtelen jelző áll, mely az accentust nem igényli.”

Két esztendővel később, a Magyar Nyelvőr első évfolyamában egy hirdetmény kapcsán Brassai elismétli a hangsúly és a toldalékolás fenti összefüggését; erre SZARVAS GÁBOR válaszol:

- (2) „A mint itt nézeget, szemébe ötlük az apja viskója. [...] ebben az 'apja' nincsen hangsúlyozva, világos; különben ez volna a szórend: Az apja viskója ötlük a szemébe. [...] Egyre megy, akár azt mondom: 'Az a gaz kópé elvesztette a feleségem gyűrűjét' akár pedig: 'elvesztette (a) feleségem-nek a gyűrűjét'.”

Ezzel kezdetét veszi a három évtizedes vita; a kérdés főmozgatója — amint BALOGH PÉTER mondja — JOANNOVICS GYÖRGY. Joannovics (1873) összefoglalja régebbi nyelvtanaink álláspontját, tanúságot tesz Szarvas mellett, majd rátér arra a pontra, amely körül a vita a továbbiakban zajlani fog:

- (3) „Számos beszélő és író összetéveszti a dativust a genitivussal, helyesebben: azzal, amit más nyelvek szabályai szerint genitivusnak nevezünk; a minek következtében im ilyenén mondatokkal találkozunk az élőbeszédben és az irodalomban.

‘E kérdésben az elméleti fejtegetéseknek ma már semmi tere; e helyett: *terük*. [...] A tisztviselőknek szoros kötelességévé tétetett stb.; e. h. kötelességükké tétetett. A pénzügyi közegeknek más a hivatása; e. h. hivatásuk.’

Többes-számú példákat idéztem; mert csak ezekből látni a hibás ragozást, vagyis azt, hogy az illetők szem elől tévesztették a *nek* ragnak tulajdonító mivoltát. Az itt idézett mondatokban a tulajdonítóragos névnek többese a birtoknévnek több birtokosra mutató ragozását vonja maga után. [...]

A megoldásnak nyitja tehát a következő. A *nek* ragú nevet egy pillanatra mellőzzük, s a *neki* szót teszszük helyébe; és ekkor, ha látjuk, hogy a mondat csak az utóbbival [s az *ő*-vel nem — Sz. A.] szerkeszthető magyarosan vagyis helyesen, bizonyosak lehetünk benne, hogy a *nek* ragú névnek nem genitivusi, hanem dativusi értelme van.” (153—154.)

- (4) „A birtokos- és nem-birtokosnevet eléggé megkülönböztetik egymástól az itt kiemelt ismertető jelek, és így biztos módját is szolgáltatják a birtokszó ragozásának. Ámde itt eltérők a nézetek. Szvorényi szerint (Nyelvtan. 71. l.) a részes tárgynak egy esetben van birtoka; a mikor t. i. a *van*, *nincs*, *sincs* birtokló igékkel áll viszonyban; pl. ‘Péternek elég jószágáa van; még sincs soha pénze.’

Ha állna az, hogy az itt idézett két mondatban a ‘Péternek’ részes tárgy csakugyan birtokosa a ‘jószágáa, pénze’ szónak, akkor nem is állapodhatnánk meg a birtokló igénél; [...] pl. ‘Ezeknek gonosz (van) a szándokuk. Páléknak hibás volt a tervük. Leányaimnak is akad majd kérőjük. Pajtasidnak nem fér a fejükbe.’

E szerint, ha a részes tárgy egyáltalában lehetne birtokos, akkor sok más igével való viszonyánál fogva is lehetne az; ámde az én nézetem szerint egyáltalán nincs birtoka. [...] az ilyen kézzelfogható részes tárgy és a birtokszó között ép oly kevésbé látok grammatikai szoros birtokviszonyt, a mily kevésbé van ilyen viszony e latin mondatban: ‘Joanni pectus dolet’; vagy akár e német mondatban is: ‘Dem Peter hat man sein einziges kind geraubt.’ (Péternek elrabolták egyetlen gyermekét).

Azt mondtam: ‘grammatikai szoros birtokviszony’, a melyben t. i. kétségtelen genitivus a *nek* ragú szó; mert tágabb, távolabbi, közvetett birtokviszony lehet egyáltalában minden nem-birtokos és a birtok-szó között; pl. János beadta lemondását.” (214—215.)

Ebben a cikkben már előttünk áll minden lényeges eleme annak a nézetnek, amelyet a vita során Joannovics képviselni fog. Az első alapvető ellenvetést FÜREDI IGNÁCZ (1884) teszi meg: azt a kérdést, hogy mi részes tárgy, mi nem, ő nem a birtokszó

egyeztetéséből, hanem az ige vonzatkeretének a vizsgálatából kívánja megállapítani:

- (5) „Add vissza Pálnak a pénzét! Itt a 'pénzét' szó birtoka ugyan Pálnak, de ezt a birtokot nem a *-nek* rag jelzi, mert ez az 'ad' igének dativusi vonzata. A birtokost itt hozzá kell gondolni, még pedig ilyen formán: Add vissza Pálnak 'az ő' pénzét. E két szó 'az ő' helyettesíti aztán a ki nem tett közvetetlen birtokost.

Hogy a birtokszó ilyenkor nem tekinthető a *-nek*-es szó egyenes vonzatának, abból is kitűnik, hogy a birtokszónak birtokosragját el is hagyhatjuk, így: Add vissza Pálnak a pénz(é)t, mit a genitivus soha meg nem enged. Nem mondhatjuk p. 'Pálnak a pénzét nem láttam' helyett ezt: Pálnak a pénz't nem láttam. [. . .] A viszony ezen kétfélesége magyarázza meg azt is, hogy miért nem egyezik a birtokszó személyragjának a száma és személye többes genitivusával, holott a többes dativussal mindig egyezik.” (126—127.)

Joannovics (1884) Füredi cikkéből csak az egyeztetési kivételekre és a közvetett/közvetetlen birtokviszony terminológiai kérdésére reagál — az imént idézett érvelés fölött elsiklik. A következő évben még sarkítottabban fogalmazza meg a Fürediével összeegyeztethetetlen álláspontot (1885a, 11):

- (6) „Dativussá válhatik a birtokos a szerkezetnek, vagy akár csak a nyomatékosságnak is változtával, pl.:

Birtokossal	Dativussal
Helyeslem Ácsék	Ácséknak h[elyeslem]
észrevételeit.	észrevételeiket.”

Az egyre szélesedő vitát BALOGH PÉTER (1891, 348) így jellemzi: „Érdekes, hogy egy kis félreértés miatt mint támadnak hosszú értekezések, heves polemiák. De a legérdekesebb az, hogy a vitázó felek a vita folyamán sem veszik észre a félreértést; elválnak egymástól a nélkül, hogy megértenék vagy kapacitálnák egymást.” Ő maga filozófiai alapot kíván adni a gondolatmenetnek: „Mert a nyelvi jelenségeket igen szépen összegyűjthetjük, rendezhetjük, összehasonlíthatjuk pusztán magukban is, de semmiképpen meg nem magyarázhatjuk, lényegüket meg nem érthetjük ama lelki jelenségekkel való egybevetésük nélkül, a melyeknek a kifejezésére szolgálnak.” (395.) A konkrét kérdésben így nyilatkozik:

- (7) „A genitivus [e?] szerint nem csak valóságos birtokost, és a grammatikai birtokviszony nem csak valóságos birtokviszonyt jelöl, hanem egyáltalán két névnek — kivált főnévnek — az összetartozását. Azért célszerűbb is volna 'birtokos jelző' helyett a 'főnévi jelző' elnevezést használni; úgy szintén a 'birtok' helyett 'főnévileg jelzett' kifejezést. Vagy legalább a 'birtokos' és 'birtok' elnevezést ily tág, mintegy képes értelemben kell venni igen gyakran. A 'főnévi jelző és (főnévileg) jelzett' elnevezés semmi mást nem jelent, mint két főnév között a névszói kapcsolatot, valamint 'melléknévi jelző és (melléknévi) jelzett' semmi egyéb, mint melléknév és főnév közt a névszói kapcsolatot.” (399.)

- (8) „Mikor két névszót oly kapcsolatba hozunk, hogy azok együtt ítéletet fejezzenek ki, vagyis hogy mondatot képezzenek, az ily kapcsolatot nyelvtani szempontból mondatbeli kapcsolatnak nevezhetjük.

Akár névszói kapcsolatban van két név, akár mondatbeli kapcsolatban, mindkét esetben összetartoznak. A nevek összetartozása mind a névszói, mind a mondatbeli kapcsolatban lehetőleg egyformán van nyelvileg kifejezve. [...] Például:

Névszói kapcsolat.

A jó apa.

A szomszéd(nak) háza.

Mondatbeli kapcsolat.

Az apa () jó.

A szomszédnak van háza. [...]

[A]-nek-ragos szó egyik esetben ép úgy birtokos, mint a másik esetben, csak-hogy egyszer névszói kapcsolatban van birtokával, másszor meg mondatbeli kapcsolatban.” (446—447.)

- (9) „[Joannovics] Tudja, hogy a nyelvbúvár dolga nem az, hogy csinálja a nyelvet az önalkotta szabályok szerint, hanem hogy szabályokat csináljon a nyelv szerint. És íme, Joannovicsék mégis egy folyton terjedő 'hibáról' beszélnek. [...] Valamikor a névszói kapcsolatban is egyezett a birtok személyragja a birtokossal, mint ezt nyelvemlékeink kétségtelenné teszik. Valamikor kivétel nélkül azt mondták: 'Az embereknek a hazájuk.' [...] Idővel azonban a nyelv lemondott róla, hogy a névszói kapcsolatban a birtokos többségét a birtok mellett is kifejezze, s lett egyszerűen csak: 'Az embereknek a hazá-ja'. Ily lemondás a nyelv életében nem ritka. A mondatbeli kapcsolat azonban ebben nem követi teljesen a névszói kapcsolatot, mert a mondatbeli kapcsolatban önállóbb a két szónak, birtokos és birtoknak, a szereplése; [...] Elősegítette ezt a külön fejlődést az is, hogy a névszói kapcsolatban is csak fokozatosan történt meg a személyragnak ez az átváltozása [...] Mióta azonban a névszói kapcsolatban egy másik, nem-egyezős jelzés is lábra kapott, sőt uralkodóvá lett, azóta a mondatbeli kapcsolatban is előfordulnak ily nem-egyezős jelzések: 'Az embereknek van hazá-ja'. Ezekben a névszói kapcsolat analogiája érvényesül, azért nem tekinthetők érthetetlen, 'kivételeknek' vagy pláne 'hibáknak', hanem a nyelvfejlődés egészen természetes jelenségeinek.” (494—497.)

Mint a nyelvtudomány történetét ismerve várhatjuk, e pillanatban a vita már nem a genitívusz vagy datívusz kérdése körül forog. JOANNOVICS (1901, 270) válasza: „Kivételeknek én sem tekintem; — mert a kivétel nem ütközik a szabályba; — hanem a helytelen beszédnek szemenszedett mutatványait látom bennük. És mivel okolja meg B. hibátlanságukat? A névszói kapcsolat analogiájával. Mintha nem is volnának hamis analogiák. Az efféle okoskodás csak magyarázza a hibát; de igazolni nem igazolja. [...] Nyelvünk, amikor a birtokviszonyban fokonként mellőzte az egyező formát, csakugyan a fejlődés pályáján haladt e tekintetben. De mikor — B. szavai szerint — a névszói kapcsolatban 'egy második nem-egyezős jelzés is lábra kapott, sőt uralkodóvá lett': véget ért a fejlődés, és a kétféle ragozás közt határt vonó nyelvhasználat állapodott meg, amelynek megsértése most már éppen olyan hiba, mint bármely

másféle szabályellenes beszéd. Hova jutna az orthologia, ha minden vétséget, mint a nyelvfejlődés természetes jelenségét igazolna?! A teljesen kifejlett nyelven ejtett sérelmeket orvosolni kell, nem pedig a fejlődés tüneteit látni bennük.”

Úgy tűnhet, hogy Joannovics ezzel nemcsak a magyar nyelv fejlődését (ma úgy mondanánk: változását) zárja le, hanem a kiinduló kérdés grammatikai terminusokban folyó vitáját is. A vita valójában tovább folyik, csak hogy nem a Nyelvőr hasábjain.

LEHR ALBERT a Magyar Tudományos Akadémia 1902. március 3-i és április 7-i ülésén olvassa föl *Magam-ról* című előadását. Ennek első fele teljes egészében a János vitéz „Magamnak is ugyan kutyául lett dolga” sorában föllelhető egyeztetési problémának van szentelve. Ennek a részletei a megelőző vitából olyannyira unalomig ismertek lehettek, hogy a tudós társaság tagjai a második fölolvadásra föltehetőleg már el sem merészkedtek. Legalábbis ennek tulajdonítom, hogy — az egy BEKE ÖDÖNT kivéve — Lehr szokatlan nézeteiről a továbbiakban senki sem tud.

Az említett sor igazolásával kezdődik és zárul a második felolvasás is — csak hogy közben Lehr egy ezen messze túlmutató, a korábban idézett szerkezetek teljes körére vonatkozó gondolatmenetet ad elő:

- (10) „Ha tehát ebben: 'a *magam dolga* kutyául lett', a birtoknév mint jelzett, a 'magam' 3. sz. volta következtében szintén 3. sz. birtokos ragot vesz föl, hogy ütközhessem meg rajta, mikor ugyanezt látom ebben is: 'magamnak ... kutyául lett dolga?' A különbség köztük csak az, hogy amott a birtokviszonyban levő mondatrészek egymás mellett vannak, emitt pedig a birtokosjelzőtől: 'magamnak', az állítmányi ige (*lett*) s egyéb mondattagok (*is, ugyan, kutyául*) választják el a jelzett szót (*dolga*). — De J[oannovics] mást tanít. 'Mihelyt — úgymond — változik a szórend' s 'a birtokszó elszakad a *magam* névmástól és az ige (!) áll közéjük, legott dativussá lesz (!) a *nak* ragot fölvevő *magam* és a birtokszó egyezik vele személyben és számban' (VI. f. 243. l.) Különös tanítás! Nem vadonat új, mert nyoma van Verseghynél s Gyergyainál is, csak az a kár, hogy nincs benne igazság. A szórendnek ezt az áttevő varázserejét nem ismerem. Úgy tudom, hogy a birtokosjelző birtokosjelző marad, bárhova kerüljön is valami oknál fogva a jelzett birtokszó, s legyen amaz akármiféle nomen.” (1902, 606.)
- Az idézetet megszakítva érdemes megjegyezni, hogy Lehr konkrét elemzése maga sem vadonatúj. Annál szokatlanabb az a mozzanat, hogy gondolatmenetét egy általános, nyelvtanelméletinek mondható elv leszögezésével kezdi: „A szórendnek ezt az áttevő varázserejét nem ismerem.” JOANNOVICS fölállított egy világos szabályt annak eldöntésére, hogy a birtokszóval egy mondatban szereplő *-nak/-nek* ragos főnév mikor tekintendő részes tárgynak (nála a dativus megjelölés ilyenkor mindig mondat-tani szerepre utal). De tette legyen ezt a nyelven esett sérelmek orvoslása vagy a nyelvi jelenségek rendszerezése céljából, azt sohasem indokolta meg, hogy szabálya miért alkalmas a kérdéses elem szerepének eldöntésére — más szóval, hogy az általa javasolt eljárás miféle, a nyelvi rendszer működésére vonatkozó általános elvekből következik (vagy legalább miféle elvekkel egyeztethető össze). LEHR kimondta a maga elvét. A továbbiakban ennek a folyományait sorolja elő, vállalva annak minden ódiumát.

- (11) „Nevezetesen a következő esetek azok, melyekben a birtokos *fel tartozik venni a nek*-ragot.

1. *Ha a birtokosjelző a jelzett szó után áll*, vagy vannak köztük mondatrészek vagy nincsenek. P. 'Keserves könnyeit sirtam a megsértett ártatlanságnak' (Kármán). [...]

2. *Ha a birtokosjelző a jelzett szó előtt áll ugyan*, de köztük egy vagy több mondatrész van, bár csak a határozott névelő is (az, a), [kivéve a *jelzőt*, ha egyes, ha csoportos] vagy *egész mondat*. P. 'Lakozván penészes börtönnek az öblit' (Arany). 'Az öreg Miklósnak földerül orcája' (Ar.). [...]

3. *Ha a jelzett szó fogalomkiemelő, különbségtévő erős nyomatékkal bír*, akár van valami mondatrész közte s a birtokosjelző közt, akár nincs. P. 'A beszédnek egyenese jó, a mankónak horgasa' (Km.). [...] — Mindezekről említést tesznek a grammatikák is.

4. Nem veszik észre, hogy tömérdek oly *állandó szólás* vagy *phrázis* van a magyar nyelvben, melyeket valamely *személyragos névvel* szövetkezett ige alkot, úgy hogy ezek ketten szinte egy fogalommá s néha már compositummá is lettek. Ilyenkor a mondatbeli *birtokosjelző* (mert mi volna más?) mindig fölveszi a *nek*-ragot; akkor is, ha *közvetlenül utána áll a személyragos név*. Efféle szólások a következők: *híre ment, futott, jár; [...] kedve, tiszte, természete, szokása tartja* — s még számos! [...]

5. A nyelvtanok hallgatnak róla, pedig ide tartozik az is, midőn a mondatban *személyragos*, de *határozatlan tárgy* van, minélfogva az ige alanyi ragozású; ha ilyenkor ki van téve a birtokos, és határozott névelője vagy személyragja van, sohasem lehet *nek*-rag nélkül. 'Az egri kávésnak két lányát ismérek' (Népd.). [...]

Íme, van tehát elég eset, midőn a birtokosjelző kénytelen fölvenni a *nek*-ragot, de azért semmikép se szűnik meg birtokos lenni, még ha messzebb szakad is a jelzett szótól. Ez oly világos, hogy szinte restellem komoly képpel bizonyítani." (606—609.)

- (12) „Könnyű kimutatni, hogy *nekem* stb. épp úgy, épp oly gyakran birtokosjelző, mint *én* stb. Köztük csak jelentésárnyalati különbség van s ez a különbség, meg a mondat szerkezete, szórendje vagy hangsúlya, s birtokszó határozottsága vagy határozatlansága stb. igazít útba, mikor melyikkel éljünk. Mi több: sokszor a névmási birtokosjelző *csak* 'nekem' lehet. Ha azt mondom: 'Megdöglött a kutyánk', hát ez csupasz mondat, noha az alanynak, mint birtoknak, benne van a birtokosa, de ragképen: *nk*; [...] A magyarban is külön ki lehet, s ha valamely nyomaték van rajta, ki is kell külön tenni a birtokost, a mi vagy a személyes névmás alanyesetével történhetik, így: 'A *mi* kutyánk döglött meg', vagy a *nek*-személyragos alakjával, így: '*Nekünk* döglött meg a kutyánk'. A két mondat értelmében van ugyan valami különbség, a mennyiben amott inkább a *kutyára* gondolok, emitt inkább *miránk*; de világos, hogy *mi* is, *nekünk* is nem lehet más, mint a *kutyánk* külön kifejezett *jelzője*. Mert hisz csak úgy volna *nekünk* dativus, határozó, ha a kutyánk *nekünk*, azaz; a *mi számunkra* döglött volna meg; ilyen kutyadöglés pedig bajosan képzelhető. [...]

Hogy *nekem* birtokosjelző, szépen mutatja az oly mondat, melyben dativus-

vonzó ige van, a minő pl. *tetszik*. Ennek a mondatnak '*Nekem tetszett a ruhám*', kettős értelme lehet; vagy azt teszi, hogy *én* vagyok, a kinek a *magam ruhája* tetszett, vagy azt, hogy *más*, a kinek tetszett az *én* ruhám. Az első esetben *nekem* dativus, határozó, vonzottja a '*tetszik*' igének; a másodikban kétségkívül birtokosjelző [...]. A következő mondatokban: '*Ha neki lánya volt, nekem szeretőm volt*, *Ha neki kedves volt, nekem kedvesebb volt*' (Népd.), a két első *neki* és *nekem* világos jelzők, a két utóbbi a 'kedves'-hez tartozó *határozók*." (611—613.)

(13) „*De még tovább megyek!*

J. szerint a dativusnak (részes tárgynak vagy határozónak) igazi typusa az, melyet a *van* vagy *nincs* ige vonz. P. '*Van neki karikagyűrűje*'. Itt J. (és a grammatikák szerint is) *neki* a *van* vonzottja. Nem vitatván, a *van* és *nincs* mit vonz, mit se, vagy általában vonzhat-e valamit, ugy-e bár, az előbbi mondat így is lehetne: '*Van karikagyűrűje*'. Azt kértem már most, az ezen mondat alanyához függedt rag: *je*, nem az egyes 3. személyt fejezi-e ki, mint birtokost? a karikagyűrű birtokosát? S ezen mondat s a fentebbi között van-e egyéb különbség, mint hogy amott a 3. személyű birtokos még külön is ki van téve? [...]. [A] dativus, határozó, mint mondatrész, nem maradhat el az értelem csorbája nélkül, s ha nincs kitéve, ki sem is egészíthető. P. ha ezt a mondatot: '*Izlik a túrós csusza*', elemzem, nem mondhatom, hogy *lappang* benne a dativus. Melyik? *nekem? neked?*

Ez a birtokost kifejező rag az oka, hogy az oly latin vagy német mondatokat, amelyekben az *est*, *ist* vagy más igék dativussal állnak, nem lehet a magyar szerkezethez mérni, mint analógiákat. P. '*Sex nobis filii sunt*' — nem takarja ezt: '*Nekünk hat fiunk van*'; mert a magyarban már az alanyon ki van fejezve a birtokos, azért is elég volna így: '*Hat fiu-nk van*' — s *nekünk* nem más, mint fölös jelzője 'fiunk'-nak." (614—615.)

A vita ezzel elült.

Aki kezébe veszi SIMONYI ZSIGMONDnak A jelzők mondattana (1914) című könyvét, nem gondolná, hogy a szerző az ott összefoglalt kutatásait röviddel egy „harminc éves háború” után kezdte meg. A birtokos jelzőről szóló fejezetben Simonyi nem polemizál (bár nem is csatlakozik Joannovicshoz). Higgadt alapossággal sorra veszi az ismert és az azokhoz kapcsolódó kérdések diakrón és szinkrón részleteit; állásfoglalásai tárgyilagosságok; hivatkozik, de nem oszt igazságot. A következőket tárgyalja: A birtokos szerkezetnek alakja (136—141), A birtokos szerkezetnek értéke (141—153), A *-nek* rag használata (153—164), Közbeszúrás és fordított szórend (164—169), Névmások a birtokviszonyban (169—177), Szóegyeztetés a birtokviszonyban (177—184), A személyragok használata (184—191), Többszörös birtokviszony (191—193), Az *-é* képzős birtokszó (193—194). Művének tartalma elődeinél közismertebb és a 2.3. pontban erősen támaszkodni fogok rá, ezért idézetsort itt nem adok.

Negyven év után rövid időre ismét föllángol a vita a Nyelvőrben; PAPP ISTVÁN (1953, 117) síkra száll a *van* melletti *-nak/-nek* ragos főnév részeshatározói elemzése mellett:

(14) „*Pistának piros arca van* nem egyenlő azzal, hogy *Pista piros arca van*, amely grammatikai és logikai képtelenség.”

Bizonyos késleltetéssel adjuk meg most a szót BEKE ÖDÖNNEK, aki összefoglalja saját 1913-as cikkének tartalmát, majd KERTÉSZ MANÓRA (1941) hivatkozva felel Papp ellenvetésére (1953, 120—121):

(15) „LEHR ALBERT (Akadémiai Értesítő 13:614) szerint tulajdonképpen az ilyen esetekben nem is datívusszal van dolgunk, hanem genitívusszal. S valóban a rokon nyelvekben, amelyekben megmaradt az eredeti genitívuszrag, genitívusszal fejezték ezt ki, így pl. a mari (cseremisiz) és mordvin nyelvben. A permi nyelvekben, a komiban (zürjénben) és az udmurtban (votjákban) elveszett az eredeti genitívuszrag, s az adesszívuszrag helyettesíti, s ezekben is ez a rag szolgál a birtokos részeshatározó ragjául is. [...] De nemcsak finnugor, hanem a szamojéd és a török-tatár nyelvekben is genitívuszt használnak datívusz-possessivus helyett. Tehát, ha ma részes határozó is a *Pistának*, eredetileg birtokos volt, s valóban így értették: *Pistának piros arca — van*. [...] Kertész kimutatja, hogy ennek a szerkezetnek fontos jellemző vonása, hogy az alany határozatlan.

De nemcsak a birtoklásmondat elemzése bizonyult lezáratlan kérdésnek. Ugyanebben az évben, az akadémiai nyelvten előkészületeiről szólva TOMPA JÓZSEF (1953, 503—504) ezeket mondja:

(16) „Az régi dolog, hogy az ú. n. dativus possessivus alakra is, jelentésre is hasonlít a birtokosjelzős szerkezethez. [...] De legtöbb nyelvtenünk nemcsak a *van* és a *lesz* mellett emleget egész határozottsággal részeshatározót, hanem olyan névszói állítmányú mondatokban is, amelyek a másik felfogás szerint kétségtelenül megbontott szórendű birtokosjelzős szerkezetet tartalmaznak. Így Szinnyei (Rendszeres m. nyelvten¹⁵ 100) részeshatározónak mondja a következő példát: *A munkásoknak sok a dolguk*. A gyakorlati magyarázat szerint részeshatározó van a mondatban, ha a *-nak*, *-nek* ragos szó helyére odaillenék a *nekik* névmás; ilyenkor a birtokszó *-uk*, *-ük* ragot kap. [...] Meg kell vallanom, hogy én itt nem látom tisztán az alapul szolgáló biztos elvet.”

A mai magyar nyelv rendszerének mondatnyi kötetében (1962) változatlanul mind a két fölfogás érvényesül. A dativus possessivust kivéve mindig birtokosjelzőnek minősíti a *-nak/-nek* ragos szót TOMPA JÓZSEF (285—295) és DEME LÁSZLÓ (482); Joannovicst követi elemzésében is, magyarázatában is B. LŐRINCZY ÉVA (249). Erről is, a megelőző korszakokról is részletesen, tudománytörténeti összefüggésbe ágyazva ír Tompa (1982).¹

1.2. A dolgozat kérdései és gondolatmenete

A jelen dolgozat kiindulópontjául szolgáló kérdés összefügg a genitívusz—datívusz vitáéval, de nem azonos vele. Azt gondolom, hogy a klasszikus elemzési problémákat jelentő szerkezetek is csak úgy érthetők meg, ha a vizsgálatot egy lépéssel előbb kezdjük: azokkal a szerkezetekkel, amelyeknek a használata olyan egységes, a jelentése olyan világos, hogy nyelvtani irodalmunk az alapvető adatok ismertetése után egyszerűen birtokosjelzős szerkezetnek minősíti őket, és több szót nem veszteget rájuk. Az első kérdés tehát ez:

- (17) Mi a jelentősége annak, hogy a magyarban a birtokos toldalékolatlan, és a birtokszó számban-személyben egyezik vele?

Rá fogok mutatni, hogy ezeknek a jegyeknek az alapján érdemes párhuzamot vonni a főnévi csoport és a mondat szerkezete között, a birtokost az alanyhoz hasonlítva. Az efféle párhuzam természetesen akkor válik érdekessé, ha további adatok magyarázatául is szolgál. Tudjuk, hogy a toldalékolatlan (nominatívuszi) birtokoson kívül — amely sohasem mozdulhat el a helyéről — *-nak/-nek* ragos birtokos is szerepelhet a birtokszóval egy összetevőben — s amellet már lehet érvelni, hogy ez a birtokos elmozdítható. A második kérdés a következő:

- (18) Mi az oka annak, hogy a nominatívuszi birtokos nem szakítható el birtokszava mellől? Milyen helyet foglal el a szerkezetben a datívuszi birtokos, s mi teszi ezt elszakíthatóvá?

Ki fogom fejteni, hogy a fentiekkel teljesen párhuzamos jelenségeket figyeltek meg a „kötött szórendű” nyelvek mondatában. Az alany általában nem mozdítható ki tagmondatából. A tagmondat élén található azonban egy olyan pozíció, amely a kérdő és vonatkozó névmásoknak van fönntartva, s ha az alany egyáltalán kimozdulhat tagmondatából, föltehetőleg ezen a „vészkijáraton” halad át. A kétféle birtokos adatainak az összevetéséből arra fogok következtetni, hogy a datívuszi birtokos pozíciója a mondatéli kérdőszó-pozícióval állítható szerkezeti párhuzamba. Ez megerősíti az előbb javasolt szerkezeti analógiát, és egyszersmind lehetővé teszi, hogy a birtokos viselkedését ugyanazokra az okokra vezessem vissza, amelyek az alany viselkedését magyarázzák.

Most szükségessé válik a szerkezeti párhuzam egyes további részleteinek a vizsgálata — először:

- (19) Milyen szintaktikai és szemantikai szerepet játszik a főnévi csoportban a birtoklás és egyeztetés jegyeit hordozó inflexió?

A birtokos és a birtokszó viszonyának, a hozzájuk csatlakozó determinánsok — *a/az, azon, minden* stb. — elhelyezkedésének és értelmezésének az elemzéséből arra következtetek, hogy az inflexió nem csupán rátoldalékolódik a birtokszóra, hanem komplex predikátumot alkot vele. Ezután a következő kérdés merül föl:

- (20) A birtokszóhoz tartozó névelő miért jelenhet meg a nominatívuszi birtokos előtt — de nem mögötte —, és miért a névelő az egyetlen ilyen viselkedésű determináns?

Amellett fogok érvelni, hogy a névelő szerkezetileg és alapfunkciójában az alárendelő kötőszónak felel meg: lehetővé teszi, hogy az őt tartalmazó egység igék argumentumaként szerepelhessen. Ez többek között azt is megmagyarázza, hogy a vokatívusz miért nem tűri a névelőt.

A birtokosnak a főnévi csoportból való kimozdíthatósága elkerülhetetlenné teszi, hogy megvizsgáljuk: ez az elemzés kiterjeszthető-e a birtoklásmondatra. Ennek a kiterjesztésnek két fő akadálya lehet: egy formai és egy jelentésbeli:

- (21) A birtokos itt sohasem szerepelhet birtokszavával egy összetevőben.

- (22) Csak a birtokos szerkezetek egy részének felel meg azonos jelentésű birtoklásmondat.

Amellett fogok érvelni, hogy a „birtoklásmondat” a létezést állító *van* igét tartalmazza. Ez — sok más igével együtt — megköveteli, hogy bővítménye határozatlan legyen; a határozatlan főnévi csoportból viszont a birtokost mindig el kell távolítani. A jelentéstani akadályt elhárítandó egyfelől azt mutatom ki, hogy a birtokos szerkezeteknek csak egy része lehet határozatlan (a többitől tehát nem is várhatjuk, hogy birtoklásmondat alapjául szolgáljanak); másfelől pedig azt, hogy a létező birtoklásmondatok jelentése összeegyeztethető az egzisztenciális mondatként való elemzéssel.

Ez a gondolatmenet egyfelől kiegészíti és lezárja a főnévi csoport szerkezetének a vizsgálatát, másfelől azonban új problémákat is bevezet. Először:

- (23) Miben áll pontosabban a határozatlanságnak az a fogalma, amelyre fentebb hivatkozni kellett?

Bemutatom, hogy a magyar mondatok egyenletes és eső intonációja a főnévi csoportok és az idő/aspektus értelmezésében a specifikus illetve nem specifikus jeggyel korrelál, s mind a főnévi csoportok, mind az igék között vannak specifikusság tekintetében elkötelezett elemek. A *van* és társai — *kerül, érkezik, kap, főz* stb. — valójában nem-specifikus bővítményt követelnek:

- (24) Hogyan határozható meg azoknak az igéknek a köre, amelyek megkövetelik, hogy valamelyik bővítményük nem-specifikus legyen, és mivel magyarázható ez a tulajdonságuk?

Elemzem azokat a szójelentésbeli és aspektuális jelenségeket, amelyek megnehezítik az igeosztály koherenciájának és jellegzetességének a fölismerését. Kimutatom, hogy a kitüntetett igék jelentésében — vagy mindig, vagy a számunkra releváns előfordulásaikkor — a LÉTEZIK (LÉTREJÖN, LÉTREHOZ) komponens áll előtérben. Így az egész kérdéskör arra vezethető vissza, hogy miért nem lehet specifikus az egzisztenciális mondat főnévi csoportja. Az okot abban jelölöm meg, hogy a specifikus főnévi csoportok denotátumának a létezése előfeltevés, következésképp ezek a LÉTEZIK-kel nem szándékolt tautológiát alkotnak.

Végül rámutatok, hogy az általánosan határozottnak (specifikusnak) tartott szuperlatívuszok előfordulhatnak különféle, nem specifikus bővítményt követelő környezetekben. Kifejtem, hogy a szuperlatívusz ilyenkor nem a közismert értelmezésben szerepel, hanem egy általam középfokúnak nevezendő olvasatot vesz föl. Bemutatom a középfokú olvasat előálltának szintaktikai feltételeit és levezetését.

A fenti kérdéseknek természetesen az 1.1-ben bemutatottnál jóval terjedelmesebb magyar és külföldi szakirodalmuk van. Ezt a tárgyalás során fogom — a gondolatmenet megkívánta mértékben — ismertetni és értékelni. Az irodalomjegyzék ennél bővebb válogatást ad: számos olyan további művet tartalmaz, amelyekkel a hely szűke miatt nem tudok részletesen foglalkozni.

1.3. A dolgozat elméleti háttere

Mint az eddigi áttekintésből kitűnik, dolgozatom gerincét konkrét nyelvi jelenségekre vonatkozó kérdések sorozata alkotja. A kérdés lényege mindig az, hogyan hozhatók kapcsolatba egymással a megfigyelt adatok; az érvelés mindvégig tapasztalati általánosításokra épül; a nagyobb egységek közötti továbblépés irányát újabb jelenségekörök bevonásának a szükségessége diktálja. Eredményeim ebben az értelemben leíró jellegűek és elméleti kerettől függetlenek: olyan összefüggéseket igyekszem előtárni, amelyekről bármely nyelvtannak számot kell tudnia adni.

Mindazonáltal, bár munkám nem egy új nyelv(tan)elmélet kialakítására vagy valamely meglévő nyelv(tan)elmélet fogalomkészletének az átformálására irányul, meghamisítanám a vállalkozást, ha azt állítanám, hogy elméleti háttérnek nincsen benne fontos szerepe. Nem lehet — nincs értelme — kérdezni anélkül, hogy előzetesen képünk volna arról, mi számít releváns kérdésnek; nem lehet — nincs értelme — összefüggéseket fölállítani anélkül, hogy azok valamely koherens rendszerbe illeszkednének. Az explicitté tett föltevéseken alapuló kutatómunka következésképp mindig kettős célú és következményű: a konkrétan vizsgált jelenségek leírásán és megértésén kívül minősíti — igazolja vagy cáfolja — az alapjául szolgáló feltevéseket.

A generatív grammatikának az a változata, amely vizsgálataim fő keretétül szolgál, a hetvenes évek közepe óta alakult ki és több fontos szempontból is különbözik a hatvanas évek generatív grammatikájától. Szembetűnő különbség például az, hogy nem a megfigyelhető felszíni formától meglehetősen távol álló, elsősorban az értelmezéshez szükséges alapvető viszonyokat rögzítő mélyszerkezeteket használ, hanem olyan „potenciális felszíninek” nevezhető kiinduló szerkezeteket, amelyeken a transzformációk és egyéb szabályok csupán viszonylag csekély változtatásokat eszközölhetnek. Alapvető módszertani eljárása a következő:

- (25) Mind a kiinduló szerkezetek, mind a szabályok fölállítását igen általános érvényűnek szánt elvek irányítják. Ezek az elvek a lehető legtöbb hozzáférhető nyelv lehető legtöbbféle jelenségének a vizsgálatából leszűrt és absztrakt szerkezeti terminusokban megfogalmazott empirikus általánosítások. A kutató számára így lehetővé (és kötelezővé) válik, hogy a szemlélet számára közvetlenül adódó és az absztrakt szerkezeti megfogalmazások révén közvetve belátható analógiák segítségével az éppen vizsgált jelenséget igen nagy tényanyag szabályszerűségeivel szembesítse, a konkrét elemzési javaslat implikációit áttekintse.

Az a meggyőződés, hogy a grammatika szabályai nem konstrukció-specifikusak, meglehetősen hasonló ahhoz, amit Szent-Györgyi Albert így fogalmazott: „A természet nagy elvekre van építve. A természet nem épít külön elveket egy fának, egy bokornak, egy virágnak, egy embernek. Minden egy közös, nagy alapelvre épül, úgyhogy végeredményben mindegy, mit tanulmányozunk, ha elég értelmesek vagyunk ahhoz, hogy az élet alapelveit, szerkezetét megértsük.”² Ebben a fölfogásban természetesen adódik az a lehetőség, hogy például a főnévi csoport és a mondat között szerkezeti párhuzamot keressünk, s elemeik viselkedését — mutatis mutandis — ugyanazokra a (még csak nem is kizárólag őrájuk jellemző) okokra vezessük vissza. Ennek a lehetőségnek a felismerése volt az, ami vizsgálataim megkezdésekor ennek a keretelméletnek a választására késztetett.

Ennek az ún. kormányzás—kötés elméletnek a standard kifejtése CHOMSKY (1981)-ben található. Kialakulását, felépítését, az érvelés módját és a fő eredményeket kitűnően bemutatja VAN RIEMSDIJK és WILLIAMS (1986). Mivel ez a könyv magyarul is hozzáférhető, itt csak egészen vázlatos áttekintést adok. A tárgyalás során meg fogom adni a pontosabb definíciókat, illetve hivatkozom a szintén 1986-os magyar változat megfelelő helyeire. (Röviden, de igen érthetően tájékoztatja az olvasót erről az elméletről É. Kiss (1980) is.)

A modell szerkezete a következő:

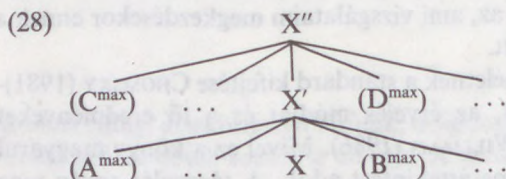

A mondatok jólformáltságát a szabályok működésére, illetve kimenetére vonatkozó elvek együttese biztosítja. Ezeket részelméletek (modulok) tartalmazzák. Az univerzalizásra törekvő rendszer a nyelvek közötti különbségekről a szabályok és elvek parametrizálásával (választási lehetőségek beépítésével) ad számot.

A frázisstruktúrára (összetevős szerkezetre) vonatkozó X-vonás elmélet a szintagmákat és a mondatot fej-kategóriák bővítéseiként, kiterjesztéseiként jellemzi.

A kategóriális (szófaji) különbségek fönntartása mellett az a föltevés, hogy a kiterjesztés elve alapjaiban mindig azonos. Az általános szabályséma a következő:

(27) $X^n \rightarrow (Y^{\max}) X^{n-1} (Y^{\max})$,
 ahol X és Y tetszőleges szótári kategória vagy kitüntetett jegyhalmaz. X^n az n -ik szintű (vonásszámú) kiterjesztés; a feje X^{n-1} . $X^{\max}$ az adott szótári kategória maximális kiterjesztését jelöli. A zárójel a választhatóságot, a csillag a tetszőleges számú példányt jelzi: a fej módosítói és bővítményei mindig maximális kiterjesztés értékűek, de jelenlétük és számuk tetszőleges. Például

A szórendi tipológia eredményei szerint az egyes nyelvek meglehetősen következetesek abban, hogy ha pl. az ige a mondat végén áll, akkor várhatóan posztpozíciókat, nem prepozíciókat találunk stb. Az efféle, szófaji korlátokat áthágó tendenciákat ragadja meg az X -vonás elmélet azon paramétere, amely rögzíti, hogy az adott nyelvben a módosítók és a bővítmények megelőzik vagy követik-e a fejet.³

Az így létrehozható szerkezeteknek csak egy töredéke jelenik meg kiinduló szerkezetként: azok, amelyek a lexikonból való behelyettesítés során a fejek konkrét jellemzésének megfelelnek. Minden szótári elem a fonológiai formájával és a jelentésével, szófajával, vonzatkeretével és egyéb tulajdonságaival van jellemezve. A vonzatkerettel kapcsolatos legfontosabb modul a tematikus (vagy theta-) szerepek elmélete. Ezek a szerepek — ágens, objektum (páciens), instrumentum stb. — a régens és vonzata közti szemantikai viszonyt fejezik ki. A mondatban számára elsősorban nem pontos mibenlétük a fontos, hanem az, hogy egyáltalán vannak. Például, az, hogy a mondat valamely főnévi csoportjának „van tematikus szerepe”, annyit tesz, hogy van a mondatban olyan régens, amellyel ez a főnévi csoport szemantikailag jelentős viszonyban áll, s amely ezáltal e főnévi csoport jelenlétét legitimé teszi. A theta-kritérium arról gondoskodik, hogy (a) minden régens környezetében legyen annyi vonzat, amennyit az megkíván és (b) minden tartalmas főnévi csoport, illetve alárendelt mondat jelenlétét valamely régens legitimálja. (A jelzőktől és szabad határozóktól most eltekintünk.) Ez így fogalmazható meg:

(29) Az adott elem szótári jellemzésében szereplő valamennyi tematikus szerepet ki kell osztani egy-egy argumentumnak (=referenciális $X^{\max}$ -nak), és minden argumentumnak pontosan egy tematikus szerepet kell kapnia.

A frázisstruktúrának azokat a helyeit, ahová nem jut tematikus szerep, a fentiek szerint a szótárból csak nem referenciális elemekkel — expletívumokkal lehet kitölteni. Így áll elő a kiinduló szerkezet.

A kiinduló szerkezeten végrehajtható bármiféle változtatásoknak (amelyekre mindjárt rátérek) az szab elvi határt, hogy a kimenetük nem kerülhet ellentétbe a szótári jellemzésekkel. Ezt biztosítja a projekciós elv:

(30) A the ta-kritériumnak a kiinduló szerkezetben, a felszíni szerkezetben, a fonetikai formában és a logikai formában is teljesülnie kell.

Ez lényegében azt jelenti, hogy az átalakítások során a vonzók nem „veszthetik el” eredeti vonzataikat és nem is „szerezhetnek” újabbakat. A másik oldalról nézve pedig: az eredeti helyét elhagyó argumentum csak olyan helyzetbe kerülhet, ahol újabb thematikus szerepet már nem kap. LEHR ALBERTtel szólva: a szórendi változtatásoknak átkeremto varázserejük nincsen. A projekciós elvnek egy másik következménye az, hogy rendkívüli mértékben korlátozza az egyszer bevezetett elemek törlési lehetőségeit.

Miért van szükség egyáltalán a kiinduló szerkezeten eszközölt változtatásokra? Azért, mert bizonyos elemek a további jólformáltsági követelményeknek eredeti helyükön egyszerűen nem képesek eleget tenni. (Ezen kívül minden, sérelmet nem okozó változtatás tetszőlegesen elvégezhető.) Az említett követelmények közül a két legfontosabb a következő:

(31) Minden hangalakot öltő főnévi csoportnak esettel kell rendelkeznie.

(32) Minden operátornak (kérdőszónak, kvantornak stb.) vezérelnie kell a hatókörét.⁴

Az eset követelménye minden nyelvben a felszíni szerkezetben érvényesül. Ez magyarázza például a passzív transzformációt. A *John was killed* mondatban a *John* a *kill* 'megöl' tárgya és objektuma. Az aktív igével ellentétben azonban a participium nem tud akkuzatívuszt rendelni hozzá. A *John* megmenekülhet, ha az üres alanyi helyzetbe kerül és ott nominatívushoz jut. A hatókör követelménye nyelvenként változóan a felszíni szerkezetben vagy a logikai formában érvényesül. Ez magyarázza például a kérdőszók tagmondatéli helyzetét.

Például, mivel az angol tárgy rendes helye szigorúan az ige mögött van — vö.

(33) —, fölteszik, hogy a (34b)-beli felszíni sorrend a (34a)-beli kiinduló sorrendből áll elő a hatókör követelménye miatt:

(33) I shall invite him

én fogom meghívni őt

(34) a. I shall invite whom $\Rightarrow$

b. Whom shall I invite —?

kit fogok én meghívni

Most fölmerül az a technikai, de igen fontos kérdés, hogy a grammatika miképp ellenőrzi, hogy a (34b) szerkezet megfelel-e a the ta-kritériumnak. Honnan tudja az *invite*, hogy megvan a vonzata, és honnan tudja a *whom*, hogy ki a régense? Lehetséges volna olyan grammatikát kidolgozni, amelyben ezek az elemek a távolság ellenére is „tudnak egymásról”, a most vizsgált elmélet azonban ezzel a lehetőséggel nem él. A föltevés szerint a régens minden thematikus szerepet csak egy-egy meghatározott (méghozzá „közeli”) pozícióba tud kiosztani. Következésképp az elmozdított elemnek egyértelműen visszakereshető nyomot kell hagynia az eredeti helyén. Az elmozdított elem és nyoma(i) láncot alkotnak. A lánc tövét gyakran *e*-vel [empty 'üres'] jelölik, a lánc szemeit pedig közös indexszel látják el:

(35) Whom_i shall I invite e_i?

Ezentúl a lánc egészének kell teljesítenie az argumentumokra vonatkozó követelményeket — pl. a lánc szemeinek összesen egy és csak egy thematikus szerepük lehet,

tehát csak egy szem lehet olyan pozícióban, ahová valamely régens szerepet tud osztani.

A korábbi generatív grammatikában megszokott, bonyolult szerkezeti leírással és szerkezeti változással jellemzett transzformációk helyett most egyetlen általános transzformáció működik, az α -mozgatás: vidd a tetszőleges α elemet bárhol-nan bárhová. Ez a liberális megfogalmazás azért lehetséges, mert az agrammatikus mondatokat létrehozó mozgásokat a jólformáltsági elvek együttműködve kiszűrik. Ezek az elvek (pl. (30)–(32)) általában minden mondatra érvényesek, akár van benne mozgatás, akár nincs. Magára a mozgásra csak egyetlen elv vonatkozik: a szomszédosság elve, amely megtiltja az ún. határ-csomópontok átlépését.

A már említetteken kívül a legfontosabb idevágó követelmény magára a nyomra vonatkozik: az üres kategória elve. Alapja az a fölismerés, hogy a különböző mondatrészek nem mozgathatók egyforma könnyedséggel. Gyakorlatilag bármikor elhagyhatja helyét és tagmondatát az alkategorizált vonzat, például a tárgy; ennél sokkal korlátozottabb körülmények között az alany; a legkevésbé mozgékonyak a szabad határozók. Az üres kategória elve a kormányzás viszonyára épül. Ez a *rectio* fogalmának absztrakt szerkezeti terminusokban való általánosítása: egy *A* kategória akkor kormányozza *B*-t, ha ugyanúgy helyezkednek el a szerkezetben, ahogyan az a regens és *rectum* esetében megfigyelhető. A kormányzási viszony számos grammatikai folyamatban, például az esetadásban is alapvető szerepet játszik. Az üres kategória elve ezt még megszigorítja:

(36) A nyomnak helyesen kormányozva kell lennie. Helyes kormányzónak számítanak (bizonyos nyelvek közötti változatossággal) a szótári kategóriák — fejek —, valamint a nyommal egy láncba tartozó operátor-helyzetű elemek. Erre 2.4.4-ben és 2.5.3-ban részletesen visszatérek majd.

A nyelvtannak fontos modulja még a kötéselmélet. A visszaható és kölcsönös névmások, a személyes névmások és a további argumentumok eltérnek abban, hogy kell-e és szabad-e koreferensnek lenniük a mondat valamely másik főnévi csoportjával. Ennek a viszonynak a meghatározó tagját a másik tag antecedensének nevezik. Antecedensnek a mondat szerkezet hierarchiájában prominensebb és kellőképpen közeli argumentumok számítanak; ennek részleteit fogalmazza meg (szintén bizonyos paraméterekkel) a kötéselmélet. Elméleti szempontból érdekes rámutatni arra, hogy az esetkapás céljából mozgó főnévi csoport nyomának ugyanolyan közelségben kell találnia a lánc következő szemét, mint a visszaható névmásoknak az antecedensüket.

Az α -mozgatással létrehozott felszíni szerkezet tehát még hierarchikusan tagolt és tartalmazza az elmozdított elemek nyomait is. Ez a bemenete a végleges fonetikai formát előállító szabályoknak: bizonyos jelentéktelenebb törléseknek, szűrőknek és a teljes fonológiának. Szintén a felszíni szerkezet a bemenete a logikai formát előállító szabályoknak. Ezekre többek közt azért van szükség, mert a felszíni szerkezetben még nem minden operátor foglalta el a hatókörét vezérlő pozíciót, vö. (32). Az α -mozgatás újbóli szerepeltetése azt ragadja meg, hogy — bár a mondat logikai formája nem látható/hallható s így elvben a legvadabb átalakításoknak adhatna teret — a megfigyelhető hatóköri viszonyok lényegében ugyanolyan szabályszerűségeket követve állnak elő, mint a felszíni szerkezet. Részletesebben lásd

majd a 4.5. pontot. A kontroll és a rekonstrukció értelmezési szabályai számunkra nem perdöntőek.

Mivel dolgozatom szintaktikai részeiben kifejezetten leírónak nevezhető problémákat — más nyelvekből eddig nem ismeretes jelenségeket — tárgyalok, igyekszem a bemutatott kerethez a lehető legszigorúbban ragaszkodni. A kísérlet nyelvtanelméleti relevanciája abban áll, hogy — ha sikeresnek minősül — az alapul szolgáló föltevések helyességét és további általánosíthatóságát igazolja. Magának az elméleti keretnek a revideálásával ebben a dolgozatban nem foglalkozom.⁵

A tematikusszerep-adásban és a hatóköri viszonyokban megnyilvánuló jelentéstani tényezők megragadásán kívül a szemantika nem erőssége ennek a modellnek. Amikor a gondolatmenetben szigorúbb szemantikai megfontolásokra lesz szükség, a Montague-grammatika olyan eszközeire támaszkodom, amelyek kívül esnek a vázolt keretelméleten, de összeegyeztethetők vele. Ezt többek közt az indokolja, hogy — mint a 4. fejezetben bemutatom — a kizárólagosan szintaktikai magyarázatokhoz való ragaszkodás nem mindig bizonyul gyümölcsözőnek és tarthatónak.⁶

Munkámban a nyelvi anyag föltérképezése és elméleti elemzése nem választható el egymástól. Mindazonáltal a 2. és a 4. fejezetben a leíróbbtól az elméletibb földolgozás felé haladok. Mint a címek is jelzik, a 2.5.3-7, a 4.4. és a 4.5.5. pontokban különösen fontossá válik a szintaxis-, illetve szemantikaelmélet. Az ezek iránt kevésbé érdeklődő olvasónak azt javaslom, hogy e pontokat csupán fussa át, kiszemelgetve az itt is bőséggel előforduló adatokat és tapasztalati általánosításokat.

1.4. A dolgozat előéletéről

Az MTA Nyelvtudományi Intézete 'Fejezetek egy magyar strukturális mondatanból' című munkálata keretében 1980-ban kaptam feladatul a főnévi csoport szerkezetének kutatását. A téma vezetője Radics Katalin, majd Kiefer Ferenc volt. Az egyik résztémára és a belőle kiinduló további kérdésekre vonatkozó eredményeimet az évek során többségükben angol nyelvű cikkekben publikáltam, és ezekre építettem 1986-ban kandidátusi értekezésemet. Ez a könyv az értekezés némelyest átdolgozott változata. (A cikkekben itt nem érintett leíró és elméleti kérdéseket is tárgyalok.)

A munkában lelt örömetem nagyban növelte, hogy mindvégig kíváncsi és segítőkész emberek között dolgozhattam. Szeretném kifejezni őszinte köszönetemet mindazon tanárainknak és kollégáimnak, akik munkámat segítették és érdeklődtek iránta. Az e könyvhöz vezető kutatás során különösképpen sokat tanultam Farrell Ackermannnak, Bródy Mihálynak, Elekfi Lászlónak, Horváth Júliának, Kálmán Lászlónak, Kenesei Istvánnak, É. Kiss Katalinnak, Komlós Andrásnak, Kornai Andrásnak, Molnár Ilonának, Rácz Endrének, Henk van Riemsdijknak, Ruzsa Imrének, Tompa Józsefnek, Wacha Balázsnak és a Massachusetts Institute of Technology nyelvészkollektívájának a tanácsaiból és ellenvetéseiből.

Jegyzetek

¹ Harmadikként jelen van a Brassai-féle, kettős viszonyú elemzés is: Elekfi László szíves közlése szerint, még publikálatlan munkájában ezt képviseli.

² Valóság 1974/2: 44. Idézi és tárgyalja Molnár Ilona, *A nyelvtudomány és a marxizmus*. Nyelvtudományi Közlemények 81. (1979).

³ Az angol nyelv frázisstruktúra-szabályainak legrészletesebb kifejtését Jackendoff (1977) adja, l. majd 2.1-et. Feltevéseinek egy részét azóta módosították, illetve sok ott megadott konkrétumot más komponensek elveiből vezettek le.

⁴ Az ágrajz egy csomópontja azokat a csomópontokat vezérli, amelyekre „rálát”. Pl. az alábbi ábrában A azokat a csomópontokat vezérli, amelyek a besatírozott háromszögben helyezkednek el:

⁵ A nyomok szükségességét Chomsky egyértelműen a projekciós elvnek tulajdonítja. Valójában — mint erre fentebb rámutattam — nyomokra csak akkor van szükség, ha a grammatika nem tud közvetlenül kapcsolatot létesíteni a vonzó és a tőle távolabb elhelyezkedő vonzat között. Ez matematikailag annak felel meg, amikor a kategoriális grammatika kombinációs szabályait a függvényalkalmazásra korlátozzák. Ades és Steedman (1982) a kategoriális grammatika apparátusát függvénykompozícióval bővítette. Így mozgató és nyomok nélkül vezették le a megfelelő mondatokat. Ez a bővítés azonban még mindig nem tette lehetővé az olyan mondatok kezelését, amelyekben egy operátor több nyomot is köt, vö. parazita örök (van Riemsdijk és Williams, 1986, 250—256). Ezeket levezetendő Szabolcsi (1983d)-ben egy további műveletet, a függvényösszekapcsolást javasoltam. Kifejtettem azt is, hogy a kompozícióval és összekapcsolással bővített kategoriális grammatika nemcsak hogy főlegessé teszi a mozgatót és a nyomokat, de tételként vezeti le a nyomokra és a nyomokat tartalmazó szerkezetekre vonatkozó jólformáltsági elveket is, amelyek a Chomsky-féle nyelvtanban axiómákként jelennek meg. Steedmannal való későbbi közös munkánk során kitűnt, hogy javaslatainknak rendszeres matematikai alapot ad az ún. kombinatorikus logika, amely kiküszöböli a kötött változókat. Erről és további — a kvantifikációra és az anaforákra vonatkozó — kiterjesztésekről ld. Szabolcsi (1987a, 1988b). Úgy gondolom, hogy a kombinatorikus logikára alapozott grammatika nemcsak nyelvtanelméleti, hanem nyelvelméleti értelemben is magyarázó értékű alternatívája lehet a Chomskyénak. Az innátizmust ugyanis az a feltevés motiválja, hogy a nyelvtan olyan bonyolult, hogy jelentős részének velünk kell születnie. Az általunk javasolt apparátus viszont elképzelhetővé teszi, hogy az egyébként is valószínűsíthető intellektuális műveletek elegendőek a nyelvsajátításhoz. A jelen dolgozatban megmaradok a Chomsky-féle nyelvtan mellett, nem utolsósorban azért, mert a vizsgálataimhoz szükséges empirikus általánosítások egyelőre ebben a keretben állnak megfelelően kifejtve a rendelkezésemre. Felteszem, hogy ha a Steedmannal közösen javasolt elméleti változtatások helyesek is, a generatív szintaxis általánosításait főként „csak” magyarázzák, illetve magyarázni fogják, empirikus érvényességüket nem szüntetik meg.

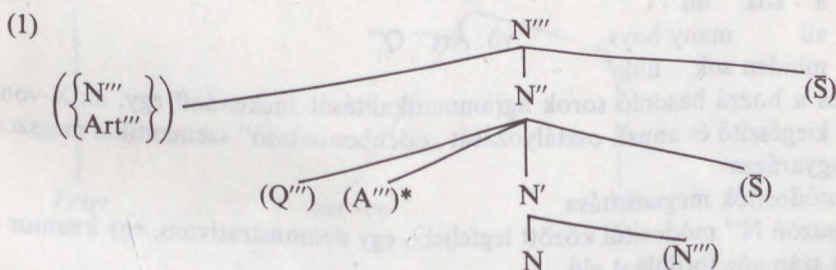
⁶ Vö. Szabolcsi (1978)-at és az irodalomjegyzék egyéb tételeit.

2. A főnévi csoport és a mondat szerkezeti párhuzama

2.1. A főnévi csoport szerkezete JACKENDOFF munkájában (1977)

A magyar főnévi csoport szerkezete számos tekintetben alapvető hasonlóságot mutat az indoeurópai nyelvekével. Ez lehetővé teszi, hogy elemzésem kiindulópontjául az azokra vonatkozó megfontolásokat tegyem meg. Mivel dolgozatomban nem összevető jellegű, szinte mindegy, hogy melyik nyelvet választom erre a célra. Választásom azért esett az angolra, mert ennek a szakirodalmát ismerem a legjobban.

Mint a bevezetőben utaltam rá, a frázisstruktúra-szabályok mindmáig legalaposabb áttekintése JACKENDOFF munkájában (1977)-ben található. A főnévi csoportra (NP = N'') vonatkozó főbb szabályok ilyen szerkezetek létrehozására alkalmasak:¹

(2) a. Art → *a* 'egy [névelő], *the* 'a(z)', *this* 'ezen', *that* 'azon', *which* 'melyik', *what* 'milyen' stb.

b. Art → *any* 'bármely', *no* 'semely', *all* 'minden, összes', *some* 'valamely', *each* 'minden egyes', *every* 'minden', *both* 'mindkét' stb.

c. Q → *many* 'sok', *much* 'sok', *several* 'számos', *few* 'kevés', *one* 'egy [számnév]' stb.

d. A → *red* 'piros' stb.

e. N → *book* 'könyv', *Peter* 'Péter', *he* 'ő' stb.

A fejet megelőző módosítóknak és a fejet követő bővítményeknek az (1)-beli hierarchiáját Jackendoff sorrendi és jelentéstani érvekkel támasztja alá. Sorrendi érvként szolgál, hogy az N''' alatti módosítók mindig megelőzik az N'' alattiakat, az N''' alatti bővítmények pedig mindig követik az N'' alattiakat stb. Ezt az ábra tipográfiájával is érzékeltettem. Jelentéstani érve a hatóköri és az alkategorizációs viszonyokon alapul. A bővítmények közül N' alá utalja a főnév vonzatait, N'' alá a korlátozó vonatkozó mellékmondatokat, N''' alá pedig a nem-korlátozó (appozitív)

vonatkozó mellékmondatokat. Az egyes módosítók hatókörében mindig a náluk alacsonyabb szintű módosítók és bővítmények vannak; ennek a logikailag is pontos kifejtését l. VERKUYL munkájában (1981)-ben.

A sorrendi és jelentéstani érvek együttes használatát Jackendoff nem tekinti redundánsnak. Művének éppen az az egyik alapvető célja, hogy megmutassa: a kétféle érvelés egybevágó eredményre vezet, az X-vonás elmélet szerint előállított frázisszerkezet egyidejűleg tükrözi a szintaktikai és a szemantikai viszonyokat. A (3) példával a Jackendoff-féle szabályok szinte maximális kiaknázását illusztrálom:

(3) those many famous writers [of] novels that I know, who respect Joyce

azon sok híres írók *prep* regények hogy én ismerek akik tisztelik J-t
'az a sok híres regényíró, akit ismerek, akik [egyébként] tisztelik Joyce-ot'

Még mielőtt továbblépnénk, megjegyzendő, hogy az X-vonás elmélet „geometriája” helyesen írja le ugyan az együtt előforduló összetevők sorrendi és jelentésbeli viszonyait, de az agrammatikus soroknak csak egy részét szűri ki. Megjósolja például, hogy (4a, b) nem lehet jó — de nem jósolja meg, hogy (5b) sem lesz jó:

(4) a. * the all boys vö. *Art''' Art'''
a minden fiúk

b. * few a boy(s) vö. *Q''' A'''
kevés egy fiú(k)

(5) a. the many boys vö. Art''' Q'''
a sok fiú

b. * all many boys vö. Art''' Q'''
minden sok fiúk

Az (5b) és a hozzá hasonló sorok agrammatikalitását Jackendoff egy, az X-vonás elméletet kiegészítő és annak osztályozását „odébbcsúsztató” szemantikai megszorítással magyarázza:

(6) A módosítók megszorítása

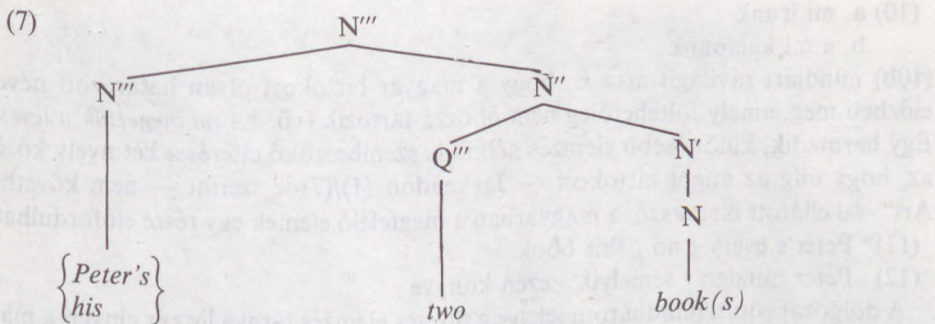
Egyazon N''' módosítói között legfeljebb egy demonstratívum, egy kvantor és egy számnév fordulhat elő.

Szemantikailag demonstratívumnak minősülnek a (2a)-beli Art-ok; kvantornak minősülnek a (2b)-beli Art-ok és a (2c)-beli Q-k közül a „határozatlan számnevek”; számnévnek minősülnek a (2c)-beli Q-k közül a „tőszámnevek”

Az *all many* szekvencia azért rossz tehát, mert szemantikai értelemben mindkét elem kvantor.

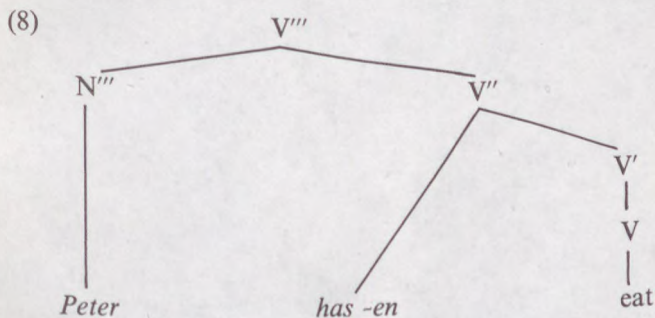
A fenti példák fordításaikkal együtt egyszersmind az angol és a magyar főnévi csoport alapvető hasonlóságát is mutatják. Bár a részletes magyar szabályrendszer kidolgozását Jackendoff nem teszi fölöslegessé, és bár elemzését később módosítom is majd, egyelőre elfogadhatjuk a magyar elemzés vázlataként is.

Térjünk át most az (1)-beli szerkezetnek arra a pontjára, ahol a magyar és az angol között szembetűnő különbség (is) van. A birtokos szerkezeteket Jackendoff az N''' alatti N''' módosító választásával írja le, pl.:

(Pontosabban, ha a módosító helyzetében nem birtokos névmás szerepel, külön segéd szabály helyezi el rajta a genitívuszi 's partikulát. Itt érdemes megemlíteni, hogy az angollal ellentétben például a franciában a prenominalis birtokos kizárólag névmási lehet.)

A fenti szerkezet a mondatéval analóg Jackendoff szabályrendszerében: a birtokos az alany szerkezeti megfelelője:

Az analógia nem meglepő, hiszen az X-vonás elmélet felállításának egyik indoka éppen az a hipotézis, hogy a különféle szótári kategóriák kiterjesztései lényegében ugyanazt a mintát követik. Feltűnő azonban, hogy az angol birtokos szerkezet és az angol mondat között bizonyos különbségek is vannak. Az egyik mindjárt az, hogy a birtokos nem nominatívuszban van és nem egyezik semmivel. A második az: a birtokos és a birtok jelentésbeli viszonya nem azonos az alanyéval és állítmányéval. A harmadik különbség felmutatásához egy lépéssel feljebb kell mennünk a szerkezetben. A V'''-ként elemzett S (mondat) csomópontját még egy $\bar{S}$ is dominálja:

(9) $\bar{S} \rightarrow \text{COMP} - S$

ahol COMP a mondatbevezetők (*that, for*) vagy a kérdő és vonatkozó névmások helye.

Efféle fölöttes csomópontot, illetve azt igazoló COMP-ot az angol birtokos szerkezetben láthatólag nem találunk. A (7) és a (8) közötti párhuzam érdekes tehát, de csupán részleges.

Az angollal szemben a magyarban az első szembeötlő dolog az, hogy a birtokszó ugyanúgy szám-személy egyezést mutat a birtokossal, mint az állítmány az alanyal:

2.2. Egyeztetés a magyar birtokos szerkezetben

A birtokos szerkezetre vonatkozó magyar szakirodalom egységes annak az alapvető ténynek a megállapításában, hogy a birtokos számát és személyét jelöljük a birtokszón. Ezen túl már lényegesen eltérő elemzésekkel találkozunk [vö. például ANTAL (1959, 1977), KÁLMÁN (1985), KORNAI (elők.), LOTZ (1976), MELCSUK (1965), PAPP (1975), RÁCZ (1974) és VAGO (1980)]. A felmerülő lehetőségeket a közelmúltban IGOR MELCSUK és RÁCZ ENDRE vetette össze a legvilágosabban. A Melcsukétól eltérő elemzésekben közös az, hogy az egyeztető morfémán kívül legfeljebb egy jelentéssel bíró egységnek, a többesjelnek az előfordulásával számolnak. Így például az alábbi paradigmán végigfutó *-ja* elemet kénytelenek vagy kötőhangzónak, vagy valamelyik morféma részének tekinteni:

(13) a. az én kalapjaim	d. a mi kalapjaink
b. a te kalapjaid	e. a ti kalapjaitok
c. az ő kalapjai	f. az ő kalapjaik

Melcsuk egy további jelentéssel egységnek, a birtokoltságot kifejező morfémának a felvételét javasolja:

- (14) *tő + birtoklás + (többes) + egyeztető* morfémák

Bár a kétféle elemzés szigorú morfológiai értelemben gyökeresen különböző, intuitíve nem tűnnek összebékíthetetlennek. RácZ a többes számú birtok paradigmájában megjelenő *-ja/-je*-t a birtoktöbbesítő morfémába utalja. Mármost ez a morféma nem „valamit, ami egyébként birtok, többesít”, hanem „valamit birtokká léptet elő és mint ilyet többesíti”. Például a *hajói*- morfémasor már csak birtokszóként szerepelhet. Annak az eldöntése tehát, hogy erről a specializálódott többesről a szegmentálás szintjén is leválasztandó-e a birtoklás mozzanata (amit a Rácztól elkülönítve kezelt egyes számú birtokok toldalékolása is indokolhat), nem látszik befolyásolni a birtoklásnak mint jelentésmozzanatnak az elismerését. Mivel dolgozatomban nem morfológiai tárgyú, meg fogok elégedni azzal a következtetéssel, hogy a toldalékolt birtokszó a birtoklás és a szám-személy jegyeit hordozza magán.

Tulajdonképpen már ennek a kérdésnek az eldöntésétől függetlenül, pusztán a szám-személy egyeztetés tényének a tudomásulvételével fölmerül az a kérdés, hogy mi a szintaktikai szerepe annak az összetevőnek, amellyel a birtokszó megegyezik. A szakirodalom, ismét egységesen, jelzőnek minősíti a birtokost. A terminológia persze nem elsőrendű kérdés; az a benyomásom azonban, hogy ennek a műszónak a mai (a száz-félszáz év előttihez képest erősen leszűkített) használata legalábbis eltereli a

figyelmet arról a morfoszintaktikai különbségről, amely a magyar és egyes neki megfelelő indoeurópai szerkezetek között van. Az utóbbiakban a névmási birtokos valóban a többi jelzővel azonosan viselkedik, például, ha az adott nyelv morfológiájában szokásos, más jelzőkhöz hasonlóan nemben, számban és esetben egyezik a birtokszóval:

(15) moju interesnuju knigu

'az én érdekes könyvemet'

A magyar minta azonban — akár névmási, akár nem névmási birtokosról legyen szó — egy egészen másféle egyeztetési viszonyra emlékeztet, nevezetesen, az alanynak és az állítmánynak az egyeztetési viszonyára. (Megjegyzendő, hogy a jelzők nemcsak a magyarban, de más nyelvekben sem szoktak számban és személyben egyezni a jelzett szóval.) Ez a párhuzam a Melcsuk-féle elemzés fényében még világosabb: az ő birtoklásmorfémája mind funkciójában, mint elhelyezkedésében az idő/mód morfémához hasonlít.⁴

(16) a. [a] mi kalapja[i]nk

b. mi írtunk/írnánk/írjunk

Kérdés, hogy mekkora jelentőséget kell tulajdonítanunk ennek az egyeztetési jelenségnek, azaz, hogy a birtokost szerkezetileg „jelzőszerűnek” vagy „alanyyszerűnek” kell-e tartanunk. Dolgozatom során a birtokos szerkezetnek számos olyan formai és jelentésszerű sajátosságát fogom tárgyalni, amelyek rendszerezhetőeknek és magyarázhatóaknak látszanak akkor, ha a birtokost az alannal állítjuk párhuzamba, és amelyekről a jelzői minősítést komolyan véve semmi érdemlegeset nem mondhatunk. És megfordítva: nem találtam olyan jelenségeket a birtokos szerkezet vizsgálata során, amelyeknek a megértését a jelzői elemzés tenné lehetővé. Szisztematikus jelzői elemzést ebben az értelemben valójában a magyar szakirodalomban nem is terjesztett elő senki. Ezért a továbbiakban arra fogok szorítkozni, hogy előadom az „alanyyszerű” elemzés indokait és következményeit. Nem fogok időről időre visszatérni annak a kimutatására, hogy a „jelzőszerű” elemzés nem adna magyarázatot az éppen tárgyalt jelenségekre és összefüggéseikre.⁵

A 2.3. pontban át fogok tekinteni egy sor olyan jelenséget, amelyek a birtokos „alanyyszerű” elemzésének kifejtésében és továbbvitelében kulcsfontosságúak. 2.4-ben ezeket a jelenségeket a generatív grammatika által inspirált, de meglehetősen informális gondolatmenettel fogom rendszerezni és összefüggésbe hozni. Ennek a két pontnak a tartalma mintegy háttérként fog szolgálni az ezután következő szigorúbb elemzéshez. A szigorúbb elemzés során a 2.3-ban szereplőkön kívül még további adatokat is figyelembe fogok venni; bemutatásukat azért halasztom későbbre, mert a jelentőségük csak a szigorúbb gondolatmenetben tehető világossá.

2.3. A kétféle birtokos viselkedésének egybevetése

A magyarban a birtokos kétféle formában is megjelenhet: toldalék nélkül vagy *-nak/-nek* raggal, a rövidség kedvéért: datívuszban. Hogy ez a rag genitívusznak vagy datívusznak tekintendő-e, régi vita tárgya. Én a datívusz megjelölést csupán a toldalék alakjának az azonosítására használom, nem pedig mondatrész-szerepre utalva. A vitában ugyanis álláspontom inkább a genitívusz-pártiakéval rokon — például LEHR ALBERTÉVAL és TOMTA JÓZSEFÉVAL —, habár az idevezető kérdéseket némileg másképpen fogom fölteni.

Sokféle viselkedésbeli eltérésük mellett a jelöletlen és a datívuszi birtokosnak három alapvető közös vonása van.

(A) Azonos feltételek esetén jelenhetnek meg: csak olyan mondatban, amely egyéb birtokossal kapcsolatban nem álló, nekik megfelelő számban és személyben egyeztetett birtokszót tartalmaz, például:

(17) a. (A) Péter kalapja elveszett.

b.* (A) Péter kalap elveszett.

c.* (A) Péter ő kalapja / én kalapom elveszett.

(18) a. Péternek a kalapja elveszett.

b.* Péternek a kalap elveszett.

c.* Péternek az ő kalapja / én kalapom elveszett.

(B) Mind a kétféle birtokos egyetlen összetevőt alkothat a birtokszóval. A jelöletlen birtokos esetében ez aligha szorul bizonyításra. A datívuszi birtokos esetében annak a bizonyítása perdöntő, hogy például a *Péternek* és a *kalapja* nemcsak véletlenül kerülhetnek egymás mellé. Itt — a más szórendi helyzetekben érzékelhető árnyalatnyi intonációs különbségek tanúsága mellett — az ige előtti nyomatékos fókusz helyzetében való előfordulás lehetősége bizonyító erejű. Fókuszba (F) csak egyetlen (nem kérdőszó) összetevő kerülhet; az alábbi mondatok, ahol a nominatívuszi és a datívuszi főnévi csoport a *megtetszik* ige két külön vonzata, agrammatikusak:

(19) a.* (Nem) [_F Péternek a lány] tetszett meg.

b.* [_F Kinek a lány] tetszett meg?

Ezzel szemben:

(20) a. (Nem) [_F Péternek a kalapja] veszett el.

b. [_F Kinek a kalapja] veszett el?

(C) A birtokszóval alkotott összetevőben mind a kétféle birtokosnak rögzített helye van, azaz például nem állhatnak a birtokszó mögött:

(21) a.* [_F A kalapja Péter] veszett el.

b.* [_F A kalapja Péternek] veszett el.

A közös vonások azt sugallják, hogy a kétféle birtokos „ugyanaz, de másképpen”. Kérdés azonban, hogy egyszerű morfológiai változatai-e egymásnak — ebben a tekintetben válnak fontossá viselkedéssbeli eltéréseik.

(D) Az első különbség mindjárt a birtokszóval alkotott összetevőben elfoglalt helyzetet illeti. A birtokos szerkezetben szereplő határozott névelő minden bizonnyal a szerkezet egészéhez tartozik és nem a birtokoshoz. Ennek belátásához egyelőre elegendő egyfelől a névmási birtokosokra utalnunk, másfelől pedig arra felhívni a figyelmet, hogy a személynévi birtokost olyan nyelvjárásokban is szabályszerűen megelőzi az *a/az*, amelyekben a személynevek sohasem járnak névelővel. A névelőre vonatkozó adatokat 2.5.2-ben tekintem át részletesen.

(22) a.* az én

b. az én kalapom

(23) a.* a Péter

b. a Péter kalapja

A datívuszi birtokos mindig megelőzi, a jelöletlen mindig követi ezt a névelőt:

(24) a. a Péter kalapja

b. Péternek a kalapja

(E) A jelöletlen birtokos csakis birtokszavával egy összetevőben fordulhat elő, a datívuszi azonban a mondat bármely más pontján is, mintha az ígének külön bővítménye volna:

(25) a. Elveszett Péternek (tegnap) a kalapja.

b. Elveszett a kalapja (tegnap) Péternek.

c. A kalapja veszett el (tegnap) Péternek.

d. Péternek veszett el (tegnap) a kalapja.

e. A kalapja — Péternek veszett el (tegnap).

f. Péternek — a kalapja veszett el (tegnap).

Egyértelmű, hogy a fenti példasorban a *Péternek* datívuszi birtokos, nem pedig az ige saját részeshatározói bővítménye — ilyen bővítménye az *elveszik*-nek (mint a (18b) példa is mutatta) egyszerűen nincsen. Ha az ige vonzatkerete megengedi, természetesen előállhatnak többértelmű mondatok is, pl.:

(26) Hiányzott Péternek (tegnap) a kalapja.

Ennek egyik olvasata szerint a Péter birtokában lévő kalap tegnap nem volt meg (vö. *Hiányzott tegnap a kalap*), másik két olvasata szerint Péter tegnap hiányolta a saját kalapját vagy valaki másét (vö. *Péternek tegnap hiányzott a kalap*). Ezt a többértelműséget azon kívül, hogy a *hiányzik*-nak van egy választható datívuszi bővítménye, az teszi lehetővé, hogy a hangsúlytalan névmási birtokos (a hangsúlytalan névmási alanyhoz hasonlóan) elhagyható. A fenti mondat tehát egyfelől (27a)-val, másfelől (27b)-vel került felszíni rokonságba:

(27) a. [_F Péternek a kalapja] hiányzott (tegnap).

b. [_F Az ő kalapja] hiányzott (tegnap) Péternek.

Bár annak a megállapítása, hogy a (25)-féle mondatokban a *Péternek* nem részeshatározó, hanem birtokos[jelző], már LEHR (1902)-ből és TOMPA (1983)-ból is ismert, itt érdemes szót keríteni a genitívusz—datívusz vita egy fő corpus delictijére, a többes

szám harmadik személyű birtokossal való egyeztetésre. A „szabályos” nem névmási adatokat (28), a minden nyelvváltozatban azonos névmási adatokat (29) összegzi:⁶

- (28) a. Elveszett a fiúk kalapja.
 b. Elveszett a fiúknak a kalapja/kalapjuk.
 c. Elveszett a kalapjuk a fiúknak.
 d. Csak a fiúknak a kalapja veszett el.
 e. A fiúknak — a kalapjuk veszett el.

- (29) a. Elveszett az ő kalapjuk.
 b. Elveszett önekik a kalapjuk.
 c. Elveszett a kalapjuk önekik.
 d. Csak önekik a kalapjuk veszett el.
 e. Önekik — a kalapjuk veszett el.

Ezen kívül tanulságos lehet még a következő török paradigma is (kollégák tájékoztatása szerint ugyanez a helyzet a velsziben), vö. KORNFIŁT (1984):

(30) 1sg	ben-im	viski-m	
2sg	sen-in	viski-n	
3sg	on-un	viski-si	
1pl	biz-im	viski-miz	
2pl	siz-in	viski-niz	
3pl	onlar-in	viski-si	vö. * az ők viszkije
	ø	viski-leri	vö. a viszkijük

A törökben szintén a többes szám harmadik személyű birtokos esetében van kétféle egyeztetési lehetőség: a birtokos többes volta vagy csak magán a birtokoson, vagy csak a birtokon van jelölve. Fogalmazzunk úgy, hogy ha a birtokkal egy összetevőt alkotó 3pl birtokos megbízhatóan mutatja többességét, akkor és csak akkor a birtok nem jelöli a birtokos többességét.⁷ Ez a minta a törökben igen egyszerűen valósul meg: egyfelől, ha a 3pl birtokos egyáltalán hangalakot ölt, akkor mindig egy összetevőt kell alkotnia a birtokkal; másfelől, ha már hangalakot ölt, akkor mindig mutatja is többességét. A magyar helyzet mind a két tekintetben kissé bonyolultabb. Egyfelől, a hangalakot öltő birtokosnak nem kell mindig egy összetevőben lennie a birtokkal; másfelől, csak a nem névmási 3pl birtokos mutatja többes voltát. Mindenesetre azt mondhatjuk, hogy egy összetevőn belül a magyar is ugyanazt a vagylagos többesjelölési mintát követi, mint a török: kétszeres többesjelölés a magyarban csak akkor áll elő, ha a birtokost eltávolítjuk a birtok mellől, ha a felszínen külön összetevőbe kerülnek (vagy, más terminológiával: ha megszakított összetevőt alkotnak).

Tekintsük át ennek fényében a (28) példasort! Biztosan egy (megszakítatlan) összetevőt alkot birtokos és birtok az (a) és (d) példákban. Biztosan nem alkotnak egy felszíni összetevőt a (c) és (e) példákban. A (b) példa szerkezetileg kétértelmű (noha jelentésében nem). A *fiúknak*-ot követő csekély szünet meglététől vagy hiányától függően lehet a birtokos és a birtok két véletlenül egymás mellé került összetevő (ekkor a *tegnap* közéjük ékelhető) vagy egyetlen összetevő is — a (b) példa az egyetlen, ahol mindkét többesjelölési minta előfordulhat.

A „szabálytalan” magyar változat — amelynek magam is beszélője vagyok — az egy (megszakítatlan) összetevőn belüli vagylagos többesjelölés elvét követi, abban tér el a szabályostól, hogy a kettészakítás után is megengedi vagy megköveteli az egyszerű jelölést.

A török nyelv példáját ebben az esetben azért tartottam érdekesnek, mert azt látszik jelezni, hogy olyan morfológiai jelenséggel van dolgunk, amely alapvetően független a magyarnak attól a tulajdonságától, hogy kétféle szórendi viselkedésű birtokosa is van. Azt, hogy a fent leírt jelölési minták létezésének mi a mélyebb oka, nem tudom megmondani — de megoszlásuk kielégítően leírható a megszakított/megszakítatlan felszíni összetevő függetlenül motiválható terminusaiban.

Térjünk vissza a jelöletlen és a datívuszi birtokos viselkedésének különbségeire!

(F) A mai magyar nyelvben a kérdő és vonatkozó névmási birtokos csak datívuszban állhat; ha a kérdő vagy vonatkozó névmás csak része a birtokosnak, a jelöletlen változat is elfogadható:

(31) a.* ki / aki kalapja

b. kinek / akinek a kalapja

(32) a. melyik fiú / amelyik fiú kalapja

b. melyik fiúnak / amelyik fiúnak a kalapja

Legalább tendenciaszerűen hasonló a szembenállás az általános névmások esetében is:

(33) a.? mindenki kalapja

b. mindenkinek a kalapja

(34) a. minden fiú kalapja

b. minden fiúnak a kalapja

Szintén csak datívuszban állhat a mutató névmásos birtokos:

(35) a.* ez / ez a fiú kalapja — *de: ? ezek kalapja*

b. ennek / ennek a fiúnak a kalapja

Egyetlen eset van, amikor éppen a datívuszi forma van kizárva: a meg nem nevezett birtok esetén az *-é* birtokjel ahhoz nem járulhat: (a) *Péteré, kinek a kisleányé, kié, akié, mindenkié, azé, azé a fiúé.*

(G) Figyeljük meg a többszörös birtokos szerkezetekben a kétféle birtokos megoszlását:

(36) a.? a kisleány barátja kalapja

b.? a kisleánynak a barátjának a kalapja

c.* a kisleánynak a barátja kalapja

d. a kisleány barátjának a kalapja

Az első két változat igen suta, de nem tekinthető agrammatikusnak. Ezt nem csupán megérzésünk igazolja. Az (a) minta, amelyben a jelöletlen birtokos maga is olyan birtokos szerkezet, amelynek birtokosa jelöletlen, jól hangzik már, ha az utóbbi birtokos első vagy második személyű:

(37) a. az én barátom / a mi barátunk kalapja

b. a te barátod / a ti barátotok kalapja

De grammatikusnak kell tartanunk a (36a)-féle sorokat azért is, mert háromszoros birtokos szerkezet birtokosaként rendszeresen előfordulnak (ha a kapott szerkezet egésze kissé suta is):

(38) a.? a kisleány barátja kalapja ára

b.? a kisleány barátja kalapjának az ára

c.? a kisleány barátjának a kalapjának az ára

A (36b) mintája, amelyben mind a „nagy”, mind a „kicsi” birtokos datívuszban van, a (38c) kényszermegoldáson kívül tökéletes is lehet, sőt az egyetlen lehetőség akkor, ha a „kicsi” birtokos például kérdő vagy vonatkozó névmás:

- (39) a.* ki barátja kalapja
b.* kinek a barátja kalapja
c. kinek a barátjának a kalapja

Ezt a két mintát valószínűleg csak rendkívüli egyhangúságuk teheti kérdésessé, a grammatikának nem kell elvileg kizárnia őket. A harmadik, (36c) minta — „nagy” birtokos jelöletlenül, „kicsi” datívuszban — már valóban nem létezik, kivéve azt a már (F)-ben is különlegesnek bizonyult esetet, amikor a „nagy” birtokoshoz -é birtokjel járul:

- (40) a. a kisfiú barátjáié
b. a kisfiúnak a barátjáié

A (36d) minta — „nagy” birtokos datívuszban, „kicsi” jelöletlenül — grammatikailag is, stilisztikailag is kifogástalan.

2.4. A mondat szerkezeti analógia

2.4.1. A birtokos nominatívusza

Az ige kötelező és választható bővítményei közül az alany kiválik azzal a tulajdonságával, hogy általában csak *verbum finitum* mellett ölthet hangalakot — *infinitívusz* mellett nem, legfőljebb odaérthető:

- (41) a. Péter megkeni a kenyeret vajjal
- b.* Péter megkenni a kenyeret vajjal
- c. Péter szeretné [...] megkenni a kenyeret vajjal

A kivételeknek egy reprezentatív példáját adja az alábbi angol szerkezet:

- (42) I arranged for him to leave.
 én elintézttem *prep* ő-acc elmenni
 'Elintézttem, hogy (ő) elmenjen'

Itt olyan, akkuzatívuszt vonzó *for* prepozíció jelenik meg az *infinitívusz* alanya előtt, amely szótárilag sem az *infinitívuszi*, sem a főigéhez nem köthető. Az ilyen és hasonló példák elemzése során ROUVERET és VERGNAUD (1980) arra a következtetésre jut, hogy (a) a főnévi csoportok mondatbeli megjelenésének nemcsak az a feltétele, hogy szerepeljenek az ige vonzatkeretében, hanem az is, hogy ún. absztrakt — morfológiai-lag esetleg üres — esettel is rendelkezzenek, és (b) az esetadó nem feltétlenül azonos a szótári vonzóval. Így például az alanyi NP a tárgyihoz hasonlóan az ige vonzatkere-tében szerepelhet, de a tárgyesettől eltérően az alanyesetet nem maga az ige biztosítja, hanem a rajta található inflexió (vagy a vele összetartozó segédigén található inflexió). Inflexión az idő-mód jegy és a szám-személy jegy együttese értendő. Ezen jegyek hiányában az alany kifejezéséhez valamilyen kivételes esetadóra van szükség — ilyen például a (42)-beli *for*. ZUBIZARRETA (1980) a portugál nyelv számot és személyt is jelölő *infinitívuszainak* az elemzésével pontosítja ezt a feltevést:

- (43) Era importante eles sair-em.
 volt fontos *ők-nom* elmenni-3pl
 'Fontos volt (nekik) elmenniük'

Ez a példatípus azt jelzi, hogy a *verbum finitumok* inflexiójának két együttjáró jegye — az idő/mód jegy és a szám-személy jegy — közül az alanyeset szempontjából csak az utóbbi releváns. Az általánosítások most így foglalhatók össze:⁸

- (44) Eset-szűrő: [_{NP[-eset]} fonetikai mátrix]
- (45) Az absztrakt nominatívuszi esetet az NP a predikátum szám-személy jegyétől kapja.

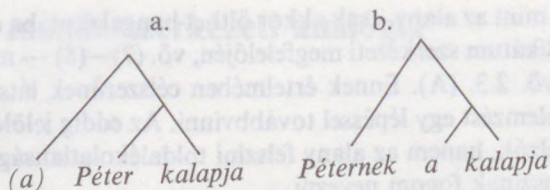
A magyar birtokos, csakúgy, mint az alany, csak akkor ölthet hangalakot, ha a vele összetartozó egységen — a predikátum szerkezeti megfelelőjén, vö. (7)—(8) — megjelöljük a számát és személyét, vö. 2.3. (A). Ennek értelmében célszerűnek látszik a 2.2-ben felvetett „alanyszerű” elemzést egy lépéssel továbbvinni. Az eddig jelöletlennek nevezett birtokost nem a jelzők, hanem az alany felszíni toldalékolatlanságának a mintájára ezentúl nominatívusznak fogom nevezni.

2.4.2. Nominatívusz — datívusz

Az a 2.3. (B)-ben kimutatott tulajdonság, hogy a datívuszi birtokos szintén előfordulhat a birtokszóval egy felszíni összetevőben, felveti a kérdést, hogy vajon egyszerű morfológiai változatokkal van-e dolgunk. Ez a feltevés a legegyszerűbb esetben azt jelentené, hogy a kétféle birtokos a főnévi csoportnak ugyanazon a szerkezeti helyén áll, s viselkedésbeli eltéréseik legfeljebb a megértést segítő vagy megnehezítő perцепciós tényezőknek tulajdoníthatók. Példának okáért egyszerű morfológiai változatoknak tekinthetjük a *Ne verd meg az öcsém(et)*-szerű mondatokban a jelölt és a jelöletlen tárgyat. Viselkedésük legfeljebb abban tér el, hogy *Veri az öcsém a húgom*-féle mondatokat nem használunk; az egyértelműség kedvéért a tárgyrag ilyenkor kiteendő.

Az a tény, hogy a kétféle birtokosnak az *a/az*-hoz viszonyított sorrendje különböző — vö. (D) —, már önmagában is jelzi, hogy az *(a) Péter kalapja* és a *Péternek a kalapja* közti különbség több, mint esetragkitevés-beli. Enyhítsük most valamelyest a szabad változatok feltevését, de ragaszkodjunk ahhoz, hogy a kétféle birtokos lényegileg egyenrangú és az eltérés lényegileg morfológiai. Az irodalom általában úgy fogalmaz, hogy ha a névelő a birtokos és a birtok közé ékelődik, akkor a datívuszi rag kötelezővé válik. Ez a megállapítás kétségtől igaz, de adatok tömegét hagyja megmagyarázatlanul. Az első kérdés mindjárt az, hogy az egyébként rendkívül kötött szórendű főnévi csoportban miért éppen a határozott névelőnek van meg az a szabadsága, hogy ide vagy oda „ékelődjön”. A második az, hogy a birtokos és a birtok közé „ékelődhető” számos elem közül — például *a/az, azon, minden* stb. — miért csak az *a/az* megjelenése teszi kötelezővé az esztétizációt. Harmadszorra, ha a kétféle birtokos lényegileg egyenrangú, akkor mi magyarázza viselkedésük eltéréseit? Az a tény, hogy a datívuszi birtokos eltávolítható birtokszava mellől, a nominatívuszi viszont nem — vö. (E) —, esetleg még kapcsolatba hozható a közbeékelődés végzetes hatásával; bár a (28b) példa kapcsán elmondtuk, hogy az intonáció és a többesjelölés tanúsága szerint a datívuszi birtokos külön felszíni összetevőben lehet birtokszavától akkor is, ha éppen nincsen közöttük semmi. De végleg nem érthető, hogy miért kell egyes birtokosoknak mindig datívuszban lenniük — vö. (F) —, ha a kétféle birtokos a főnévi csoporton belül egyenértékű helyet foglal el. Mindennek alapján célszerűnek látszik azzal a feltevással élni, hogy a kétféle esetrag két különböző szintaktikai pozícióhoz tartozik, például:

(46)

Ez önmagában persze még nem sokat mond — meg kell majd magyaráznunk, miben különbözik egymástól a két birtokosi pozíció. De még mielőtt erre rátérnénk, érdemes néhány szót szólni arról az esetleges feltevésről, hogy a nominatívuszi birtokos mozdíthatatlanságát percepció tényezők okoznák, vö. HETZRON (1975). Először hasonlítsuk össze az alábbi két mondatot:

(47)* Én látta Mari a bátyámat.

(26) Hiányzott Péternek (tegnap) a kalapja.

Az első esetben az ige 3sg és a birtokszó 1sg egyeztetése kétségtelenné teszi, hogy a mondat alanya a *Mari* és nem az *én* — a mondat mindazonáltal teljesen elfogadhatatlan. A második esetben a mondat tökéletes, noha — a hangsúlytalan névmási birtokos elhagyhatósága és az igék vonzatkeretének a változatossága miatt — egyáltalán nem egyszerű percepció kérdés annak az eldöntése, hogy a *Péternek* birtokos, vagy részeshatározó. Azt kell tehát mondanunk, hogy egyértelműsítő stratégiának a datívuszozás meglehetősen alkalmatlan volna.

Másodszor: a meglehetősen szabad szórendű német nyelvben a tulajdonnévi birtokos kifejezhető genitívuszban is, datívuszban is — de mind a kettő a birtokszavához van kötve, noha itt a percepciót még névmás is könnyíti:⁹

(48) a. (des) Peters Vater

Péter-gen apa

b. (dem) Peter sein Vater

Péter-dat 3sg apa

c.* (Des) Peters sah ich gestern Vater.

Péter-gen láttam tegnap apát

d.* (Dem) Peter sah ich gestern seinen Vater.

Péter-dat láttam tegnap 3sg-acc apát

Ezekről mint valódi morfológiai változatokról l. VAN RIEMSDIJK (1983) elemzését.

Mindezek után már valóban értelmesnek látszik megvizsgálni azt a feltevést, hogy a magyar datívuszi és nominatívuszi birtokos más-más helyet foglal el a főnévi csoport hierarchiájában.

2.4.3. A mondat és a főnévi csoport konfigurációssága

Még nem foglalkoztunk a birtokos szerkezetnek a 2.3. (C)-beli tulajdonságával, hogy mind a nominatívuszi, mind a datívuszi birtokosnak szigorúan meghatározott helyen, a birtokszó előtt kell állnia. Ha a birtokost az alannyal, a birtokos szerkezetet a mondatnak akarjuk párhuzamba állítani, ez a tény kétségtelül rámutat a magyar

birtokos szerkezet és a magyar mondat közötti — alapvető vagy felszínes — különbségre.

A magyarban a mondat szintű összetevők rendje „szabad”, pontosabban, az egyes mondatrész-funkciók nem kötődnek kitüntetett szórendi helyzetekhez. Az egyes nyelvek szórendjének kisebb vagy nagyobb mértékű szabadsága önmagában még nem dönti el azt, hogy milyen kiinduló szerkezetből kell levezetni a mondatokat (azaz, egy eredendően rendezett — hierarchikus, konfigurációs — szerkezetből vagy egy eredendően rendezetlenből); ehhez különféle finomabb, kritikusnak nevezhető jelenségek megvizsgálása is szükséges, amelyeknek az áttekintésével itt részletesen nem fogok foglalkozni. A magyar nyelvre vonatkozóan három, lényegileg különböző felfogás alakult ki a közelmúltban.

É. KISS KATALIN 1978-as kandidátusi értekezésében és azóta készült egyéb publikációiban (nagy számuk miatt az olvasót az irodalomjegyzékhez utalom) amellett érvel, hogy a topik, kvantor és fókusz helyzeteket követő propozicionális részt, az S-t (mondatot) „laposnak” kell tekinteni. Az ígét követő összetevők őszerint egy szinten, eredendően rendezetlenül helyezkednek el. 1987-ben megjelent könyvében ezt úgy foglalja össze, hogy a magyarban az operátorok hatóköri viszonyainak a kifejezése konfigurációs eszközökkel történik, a grammatikai funkcióké nem. Az utóbbi állításból számunkra most az az érdekes, hogy a mondat alanyának nincsen kitüntetett szórendi vagy hierarchikus pozíciója.

JULIA HORVATH (1981, 1986) ezzel szemben a magyart szigorúan konfigurációs nyelvnek tekinti; a szórendi változatokról a hierarchikus szerkezeten működő további szabályokkal ad számot. Például az alanyt eredetileg a VP-n kívülre és azt megelőzőve helyezi el, s hátravitelének lehetőségét ugyanannak a speciális szabálynak tulajdonítja, amely — például az angollal szemben — az olaszban hátravetheti az alanyt (Rizzi 1981):

(49) a. John is coming.

János jön

b.* Is coming John.

(50) a. Giovanni arriva.

János jön

b. Arriva Giovanni.

LÁSZLÓ K. MARÁCZ (1986) — KENESEI ISTVÁNNAL együttműködve kialakított elképzelése szerint — köztesnek nevezhető álláspontot foglal el. Eszerint a mondat ún. lexikai szerkezetét az ige hierarchikusan (konfigurációsan) viselkedő vonzatkerete határozza meg; az ún. frázisszerkezet azonban teljesen lapos. Így például az alanyak és a tárgynak bizonyos olyan viselkedésbeli eltéréseit, amelyeket É. Kiss nem ismer el (jelentősnek) és amelyeket Horvath az alternatív konfigurációkból vezet le, MarácZ oly módon magyarázza, hogy a releváns szabályok egy részét a lexikai, más részét a frázisszerkezetet alapul véve működte.

A birtokos szerkezet elemzését megelőlegezve most rá kell mutatnom arra, hogy SZABOLCSI (1981c) alapján a főnévi csoport konfigurációs voltát mindhárom szerző elismeri, sőt saját álláspontjával összeegyeztethetőnek véli. Pontosabban É. Kiss és MarácZ úgy tartja, hogy a mondat szintű konfigurációsság paramétere független az összetevők konfigurációsságától; egyedül Horvath sorolja a főnévi csoport konfigurá-

ciós voltát a mondat konfigurációs elemzésének perdöntő indokai közé. A három szerző vitájában én magam nem fogok érdemlegesen állást foglalni. Ha szükség van mondat szintű elemzésekre, az É. Kisstől feltételezett szerkezetet fogom használni, a többi között azért is, mert a magyar olvasó számára ennek a részletei a legismertebbek. A jelen gondolatmenet szempontjából ennek a modellnek a hiányosságai nem perdöntőek.¹⁰

A birtokos szerkezet vizsgálatára visszatérve, a fentebb megállapított szigorúan kötött szórendet a főnévi csoport konfigurációs szerkezetének fogom tulajdonítani. Ez azt jelenti, hogy ha a mondatral való szerkezeti analógiára építünk, célszerű a magyar helyett más, nyilvánvalóan konfigurációs nyelvek mondat szerkezetét alapul venni. A kérdés mármost az, hogy van-e valami olyan tulajdonsága a konfigurációs nyelvek mondat szerkezetének, s ezen belül az alanynak, amely a magyar nyelv nominatívuszi és datívuszi birtokosának a viselkedését automatikusan megmagyarázza.

2.4.4. A konfigurációs alany/birtokos mozgása

A konfigurációs (NP-VP szerkezetű) nyelvek szakirodalma bőségesen sorol föl példákat arra, hogy az alany másképpen viselkedik, mint például a tárgy. Most csak mutatóba hozok francia példákat (KAYNE 1981):

- (51) a.* *Combien de filles crois-tu que sont parties?*
 hány lány hiszed hogyan elment
 b.* *Combien crois-tu que de filles sont parties?*
 hány hiszed hogyan lány elment
 c. *Combien de filles crois-tu que Paul aime?*
 hány lányt hiszed hogyan Pál szeret
 d. *Combien crois-tu que Paul aime de filles?*
 hány hiszed hogyan Pál szeret lányt

A mellékmondat tárgyaként szereplő *Combien de filles* is, annak *combien* eleme is elfoglalhatja a főmondat élén a tipikus kérdőszó-pozíciót; az alanyi szerepű *combien (de filles)* azonban nem. Az ilyesfajta szembenállásokról az üres kategória elve ad számot, vö. 1.3. Ennek az elvnek a szabatos kifejtését majd 2.5.3-ban adom meg; a jelen részben elegendő az elv intuitív tartalmát fölhasználni. A kérdőszót eredeti helyéről a mondatéltre vivő transzformáció működésének nyomon követhetőnek kell lennie. A tárgy mozgásának a nyomon követhetőségét az biztosítja, hogy eredeti helye a VP-n belül, minden tekintetben az igének — egy szótári elemnek — a kormányzása alatt áll; az alany mozgása azért nem minősül nyomon követhetőnek, mert eredeti helye a VP-n kívül, nem egy szótári elemnek, hanem csak a szám-személy jegynek a kormányzása alatt áll. Részletes kommentár nélkül megjegyzem, hogy ugyanennek tulajdonítják például az alábbi szembenállásokat (KAYNE 1981; RIZZI 1981; KOOPMAN 1984):

- (52) a.* *De gâteaux ne me plaisent pas.* [tagadás]
 'Nem ízlik nekem sütemény'

- b. *Jean n'a pas trouvé de livres.*
'János nem talált könyvet'
- (53) a. *Alcune sono cadute in mare.* [kifejezetlen főnév]
'Néhány beleesett a tengerbe'
- b.* *Mario ha preso alcune.*
'Mario felvett néhányat'
- (54) a.* *Who does come? — Who comes?* [segédige]
'Ki jön?'
- b. *Who(m) do you see?*
'Kit látsz?'

Akár elfogadjuk a fenti röviden és szinte metaforikusan bemutatott érvelést, akár nem, tény, hogy a konfigurációs nyelvek alanya másképpen viselkedik, mint például a tárgy. Erről a tapasztalati általánosításról minden grammatikaelméletnek számot kell adnia valahogyan. Mármost a korábban sugallt szerkezeti analógia értelmében a magyar nominatívuszi birtokos státusza az NP-n belül ugyanaz, mint az alany státusza a mondaton belül. Láttuk, hogy az alannak a konfigurációs tagmondatból való kimozdítása nem lehetséges, és tudjuk, hogy a nominatívuszi birtokost szintén nem lehet a konfigurációs NP-ből kimozdítani. Ezzel a feltételezett szerkezeti analógia további empirikus megerősítést nyer, és egyszersmind arra következtethetünk, hogy a szóban forgó birtokos mozdíthatatlanságának az oka azonos az alany mozdíthatatlanságának okával.

Lépünk azonban tovább! (51a, b)-ben ugyan az alany nem mozgott, de ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán ne mozdulhatna el a helyéről. Amellett, hogy a kötött szórendű nyelvekben a mondatrészeknek megvan a saját jellemző szerkezeti helyük, a tagmondatok élén található egy olyan pozíció is, amely tipikusan a kérdőszavaknak és vonatkozó névmásoknak van fenntartva. Ez az a COMP pozíció, amelyre (9)-ben hivatkoztam. Tekintve, hogy egy összetevő ezt a pozíciót nem adott mondatrész-szerepe, hanem pusztán kérdő/vonatkozó mivolta folytán foglalja el, a neki megfelelő mondatrész helyzetében űr keletkezik:¹¹

- (55) *Quel livre Marie a lu —?*

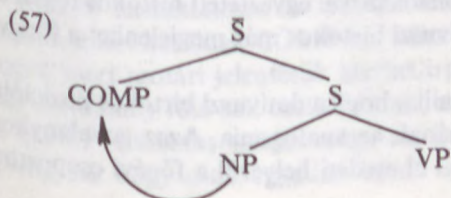
milyen könyvet Mária olvasott

A feltevés mármost az, hogy a saját tagmondatában szereplő alanyi kérdőszó is valójában ezt a mondatéli COMP pozíciót foglalja el, nem pedig az alanyit:

- (56) *Qui — a lu ce livre?*

ki olvasta ezt a könyvet

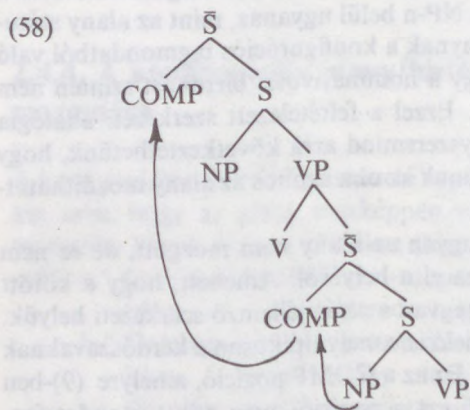
Hogyan lehetséges ez? Az (51)-es példákkal ellentétben az alanyt itt nem tagmondatán kívülre vittük, csak azon belül máshová — még hozzá egy igen közeli, eredeti helyét közvetlenül uraló pozícióba. Az (51)-beli „hosszúval” szemben ez a „rövid” mozgatus még nyomon követhető:

A dologban mármost az az érdekes, hogy egyes példák tanúsága szerint az alany néha látszólag még „hosszú” mozgásra is képes. (51a)-nak körülírás nélküli grammatikus megfelelője a franciában ugyan csak egyes nyelvváltozatokban van, de mivel más nyelvekben a megfelelő lehetőség általános, a francián belüli megszorítás inkább a szociolingvisztika, mint a szintaxiselmélet hatáskörébe tartozik. A grammatikus (58) abban különbözik (51a)-tól, hogy a *que* helyett *qui* szerepel benne:

(58) *Combien de filles crois-tu qui sont parties?*

Ezt a látszólagos „hosszú” mozgást — az egyes nyelvek egyedi megoldásait általánosítva — a következőképpen szokták magyarázni. Az alanyi kérdőszó először saját tagmondatának kérdőszó-pozíciójába (COMP-jába) megy; ez, mint láttuk, még nyomon követhető lépés. Ez a pozíció már nem a szám-személy jegy, hanem a főmondat igéjének a kormányzása alatt áll. Az ige már szótári elem — innen tehát ismét nyomon követhető módon lehet továbbmenni:

Más szóval, az alany nem egyetlen hosszú mozgást végez, hanem két rövidet, amelyek egyenként nyomon követhetők. A saját tagmondatának COMP-ján való áthaladást jelzi a franciában a *que*→*qui* kötőszóváltás. (A tárgyi kérdőszónak, eredetileg is szótári elem által kormányzott helyzete miatt a kétlépéses mozgásra nincs szüksége.)¹²

Most ismét elválaszthatjuk a tapasztalati általánosítást a nyomonkövethetőségre vonatkozó elméleti okfejtéstől. Kétségtelen, hogy az alany nem mozdítható ki minden további nélkül a tagmondatából. Kétségtelen, hogy minden tagmondat élén található egy kérdő és vonatkozó névmások számára fenntartott pozíció. Kétségtelen, hogy valamilyen trükkel az alany is kimozdítható tagmondatából. Legalábbis nem látszik elképzelhetetlennek, hogy saját tagmondatának kérdőszó-pozícióján keresztül mozdul ki belőle. Tekintsük most a birtokos szerkezet adatait! A nominatívuszi birtokos nem jelenhet meg az NP-n kívül. Ám a főnévi csoport élén 2.4.2. szerint található egy másik (datívuszi) pozíció, amelyet szintén a birtokszóval egyeztetett birtokos foglal el — akkor, ha az alanyi helyen ürről van. A datívuszi birtokos már megjelenhet a főnévi csoporton kívül.

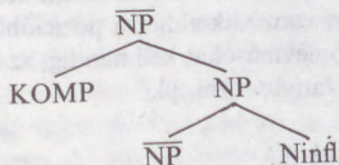
Az adatoknak ez az egybecsengése azt sugallja, hogy a datívuszi birtokos pozíciója nem más, mint a mondat kérdőszó-pozíciójának az analogonja. Azaz, az alanyhoz hasonlóan a birtokos is két lépésben mozdul el eredeti helyéről a főnévi csoporton

kívülre. A fenti nyomonkövethetőségi érvelés ehhez annyit ad hozzá, hogy a dolgok megfigyelt állása a szükségszerűség fényében tűnik fel: a nominatívuszi birtokosnak eleve mozdíthatatlannak kell lennie, szükségképpen csak két lépésben távozhat el eredeti helyéről. Ha ebben az elméletfüggő érvelésben valaki kételkedik is, még mindig kétségtelen marad, hogy a mondat szerkezeti analógia révén a kétféle birtokos viselkedését egy számos nyelvben rendszerszerűen megfigyelhető jelenségcsoportba sorolhatjuk. Úgy vélem tehát, hogy az empirikus általánosítás eléggé alapos ahhoz, hogy bármiféle grammatikaelméletnek számot kelljen vele vetnie.

2.4.5. A főnévi csoport KOMP operátor-pozíciója

A birtokos szerkezet struktúráját (57) analógiájára első közelítésben így képzelhetjük el (az *a/az* szerepével egyelőre nem foglalkozom, majd a végleges szerkezet kialakításakor tárgyalom részletesen):

(59)

	eltűnt	—	<i>a Péter</i>	<i>kalap-ja</i> ⇒
	eltűnt	<i>Péternek</i>	<i>a</i> —	<i>kalap-ja</i> ⇒
<i>Péternek</i>	eltűnt	—	<i>a</i> —	<i>kalap-ja</i>

A datívuszi birtokos pozícióját a COMP analógiájára, de a különbséget is fönntartva, KOMP-nak fogom nevezni, a teljes főnévi csoportot pedig $\bar{S}$ mintájára $\bar{NP}$ -nak. Az alanyi helyzetű birtokos először a KOMP-nak nevezett datívuszos pozícióba kerül, onnan pedig a főnévi csoporton kívülre. Ez a levezetés érthetővé teszi, hogyan „csatangelhet” a mondatban a *Péternek* akkor is, ha az igének nincs részeshatározó bővítménye — és hogy miért csak akkor lehetséges ez, ha a mondatban vele számban és személyben megegyező, de kifejezett birtokossal nem társuló birtokszó szerepel. Az ilyen elemek létjogosultságát az adja, hogy a főnévi csoportban hagyott nyomaik révén asszociálhatók a birtokos eredeti pozíciójával. (Erről részletesebben l. 2.5-öt.)

Mindjárt fölmerül azonban az a kérdés, hogy a magyar főnévi csoport KOMP-nak nevezett átkelőhelyén miért nem pontosan ugyanazok az összetevők fordulnak elő, mint az angol vagy francia mondat COMP-jában. Ez a kérdés voltaképp KOMP státuszának a meghatározását érinti.

Először természetesen azt kell kérdeznünk, hogy a kérdő- és vonatkozó névmások miért kerülnek COMP-ba. Mint a bevezetőben említettem, a feltevés szerint azért, mert szótári jelentésük szerint operátorok, amelyeknek a fölé a szintaktikai tartomány fölé kell csatolódnuk, amelyet hatókörüként értelmezünk. Eszerint a COMP általános tulajdonsága az, hogy operátor-pozíció, speciális tulajdonsága pedig az, hogy csak egyetlen kérdő vagy vonatkozó névmást fogad be. Szótári

operátorok ugyanis a kvantorok is, pl. az általános névmás, sőt, az adott mondatban operátor-értékűek a topikként és fókuszként értelmezett összetevők. A COMP-ra vonatkozó megszorítás miatt azonban ezeknek a hatókörét csak az ún. Logikai Forma komponensben lehet kijelölni. A magyar nem él ilyen megszorítással. Mint HUNYADI (1981) adatait továbbgondolva É. KISS (1987) kifejti, az operátorok mind a hatókörüknek megfelelő pozícióba kerülnek a mondat felszíni szerkezetében. Pl.:

(60) a. [aki [mindenkinek [Marit [mutatta be — — —]]]]

b. [[[ki [szaladt el — — —]]]]

Az igével kezdődő részt megelőző pozíciók tehát a COMP-hoz hasonló, de kötetlen operátor-pozíciók. Azt mondhatjuk tehát, hogy bár a magyar főnévi csoport szerkezetileg a nyilvánvalóan konfigurációs nyelvek mondatával analóg, megegyezik a magyar mondatban abban, hogy operátor-pozíciója, a KOMP, nem csupán a kérdő és vonatkozó névmásokat fogadja be.

Ebben a vonatkozásban különösen érdekes számunkra az a 2.3. (F)-ben említett tény, hogy bár a KOMP pozíció mindenféle birtokost befogad, maguknak a birtokosoknak egy része különösen vonzódik ehhez a pozícióhoz. A mai magyar nyelvben éppen a kérdő és vonatkozó névmásokat kell mindig, az általános névmásokat pedig legalább tendenciaszerűen datívuszozni, pl.:

(31) a. * ki / aki kalapja

b. kinek / akinek a kalapja

Mivel ezek az elemek szótári jelentésük szerint operátorok, viselkedésük egyértelműen alátámasztja a mondat szerkezeti analógiát és a datívuszi pozíciónak operátor-pozícióként való értelmezését.

Bár a *ki*, *aki*, *mindenki*, *senki*-szerű birtokosok viselkedése a fentiek szerint jól érthetővé válik, maradnak egyelőre megmagyarázhatatlan adatok is. Egyfelől, ha az operátor csupán része a birtokosnak, a nominatívuszi forma is elfogadható:

(32) melyik fiú(nak a) kalapja

Másfelől, a mutatónévmás birtokos nem operátor, de csak datívuszban állhat:

(35) a. * ez kalapja

b. ennek a kalapja

Kérdés, hogy ezek a kivételek mennyiben perdöntőek.

KENESEI (1985, 327—328) szerint ez a két adattípus azt mutatja, hogy a kötelező datívuszozásnak az operátorsághoz valójában semmi köze. Ekkor viszont a (31)-es típusú szembenállások sem támasztják alá a fentebb javasolt elemzést, hanem éppen sőt még inkább megkérdőjelezhetik annak fontosságát.

KORNAI (1985, 1988) — részint korábbi munkáimmal vitázva — megkülönbözteti a nominatívuszi és a datívuszi birtokos pozícióját a főnévi csoporton belül, de a kettőt nem hozza mozgatóba. Ennek elsődleges oka az, hogy mozgatóba nem ismerő elméleti keret választ (általánosított frázisszerkezeti nyelvtan). Az itt nem tárgyalandó globális elméleti különbségek mellett azonban az ő javaslata bizonyos empirikus részletekben is eltér az enyémtől. Az egyik fontos empirikus különbség a birtokost megelőző névelővel kapcsolatos — ezzel 2.5.7-ben foglalkozom. Egy másik eltérés az, hogy Kornai a nominatívuszi birtokost a birtok kvantorának pozíciójába helyezi, minek következtében a *Péter minden könyve*-szerű szerkezeteket kizárja.

Kenesei idézett cikke a lexikális fejtől függő vonatkozó mellékmondatok elemzésének oldalágaként vázolja föl a birtokos szerkezetre vonatkozó javaslata néhány elemét. Kornait követi a mozgátsmentességben és a birtokos névelőjének a megítélésében, de rámutat arra, hogy Kornainak a *Péter minden könyve* típusra vonatkozó jóslata nem válik be. Ezért többek közt úgy módosítja Kornai szabályrendszerét, hogy a nominatívuszi és a datívuszi birtokost a főnévi csoportnak ugyanabba a pozíciójába helyezi — ez azonban különbözik a kvantorokétól. A datívuszt „jobb híján esetnek” tartja, amelynek megjelenését a birtokszó névelője kényszeríti ki: szerinte $a(z)$ azzal a különleges tulajdonsággal rendelkezik, hogy megakadályozza a birtok inflexióját a nominatívuszi esetadásban. (Nyitva marad az a kérdés, hogy az általa egyformán Art kategóriába sorolt elemek közül — $a(z)$, *azon*, *ama* stb. — miért épp $a(z)$ ilyen.) A kritikus (31)–(35)-ös példákról a következőket mondja. A *ki* és társai megegyeznek *ez/az*-zal abban, hogy a szótárban eleve teljes főnévi csoportként vannak jellemezve. Az ilyen elemekre azt a megszorítást vonatkoztatja, hogy a birtokos szerkezetben datívuszozni kell őket. A *melyik fiú* stb. nem szótárilag definiált főnévi csoport, rájuk ezért nem érvényes a datívuszozás kényszere.

Mivel a szótárilag definiált főnévi csoportok datívuszozásának kényszere — az operátorok KOMP-ba vitelével szemben — semmiféle független elméleti vagy tapasztalati általánosításból nem következik, ezzel a megoldással kapcsolatban csak azt a kérdést lehet föltenni, hogy vajon valóban a helyes osztályt jelöli-e ki datívuszozásra. Úgy tűnik, hogy nem egészen. Az adatok bemutatásakor említettem, hogy a mutatónévmást csak akkor kötelező datívuszozni, ha egyes számú: az *ezek kalapja* forma összehasonlíthatatlanul jobban cseng, mint az *ez kalapja*. (Ugyanezt regisztrálta már SIMONYI (1914, 176) is.) Kenesei többes számú mutatónévmást nem vizsgál. Az azonban valószínűtlen, hogy ezt az egyes számútól eltérően kívánná kategorizálni. Így az *ezek* éppúgy nem illik bele az ő általánosításába, mint az *ez* az enyémbe. Következésképp az *ez*—*ezek* szembenállása egyelőre rejtély marad — de épp ezért a pár egyik tagja sem szolgálhat experimentum crucisként.

Most azt a kérdést kell föltennünk, hogy a *ki* és a *melyik fiú* típusok viselkedésének eltérése elvben összeegyeztethető-e azzal a nézettel, hogy a datívuszi birtokos pozíciója a nominatívusziétól különböző, operátor-pozíció. Úgy látom, hogy igen, mert az, hogy ugyanezek az egységek kissé eltérően viselkedjenek, más nyelvekben sem ismeretlen. Például AMBAR (1986) leírja, hogy a portugálban a *que* 'mit' mondatélei kérdőszó és az ige között nem „hagyhatjuk ott” az alanyt, a *que vinho* 'milyen/melyik bort' és az ige között azonban igen:

- (61) a.* *Que o João bebe habitualmente?*
mit János iszik rendszerint
Que bebe o João habitualmente?
(62) a. *Que vinho o João bebe habitualmente?*
milyen bort János iszik rendszerint
b. *Que vinho bebe o João habitualmente?*

Az egyelőre vázlatos magyarázat szerint a csupasz operátor *que*-t ebben a minőségben szigorúbban kell azonosítani, mint a tartalmas főnevet is magába foglaló *que vinho*-t. Ez a megkülönböztetés Keneseiéhez hasonló, de az operátorok osztályán belüli. A részletek kidolgozása még hátra van, de remélhető, hogy a további kutatás

olyan általános szabályszerűségeket fog feltárni, amelyek a magyar adatokat a főnévi csoport belügyeitől függetlenül magyarázzák meg, s így az általam javasolt elemzés fönttartható.

Van még egy adatscsoport, amelynek magyarázatát benyomásom szerint a KOMP operátor-pozícióként való értelmezése szolgáltatja: a többszörös birtokos szerkezet jelölése, amit a (G) pontban tekintettem át. Mielőtt a részletekre rátérnénk, érdemes rámutatni, hogy a keretként használt X-vonás elmélet már önmagában is megjósolja a többszörös birtokos szerkezetek létezését. Az (59)-es ágrajzban az „alany” helyén is $\overline{NP}$ címkejű csomópontot vettem föl. Az előzőek alapján ugyanis természetes az a feltevés, hogy a főnévi csoport valójában nem NP, hanem $\overline{NP}$ csomópont alatt helyezkedik el. Az X-vonás elmélet szerint az alapeset az, hogy minden bővítmény maximális kiterjesztés, tehát az (59)-beli címkézés ennek az alaphipotézisnek engedelmeskedik. Ha viszont maga a birtokos is $\overline{NP}$, akkor ebben is elhelyezhetünk olyan birtokos szerkezetet, amelynek birtokosa a KOMP-ba megy. Ez, mint láttuk, így is van.

Idézzük fel most a (G) pontban tárgyalt példákat:

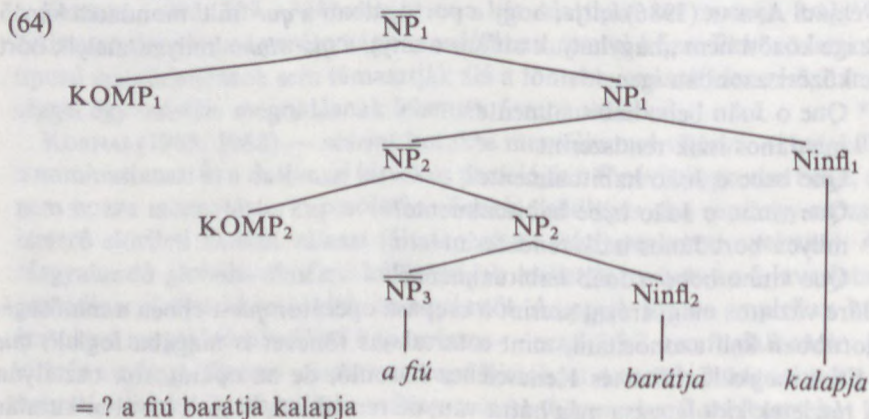
- (36) a.? a kisfiú barátja kalapja
 b.? a kisfiúnak a barátjának a kalapja
 c.* a kisfiúnak a barátja kalapja
 d. a kisfiú barátjának a kalapja

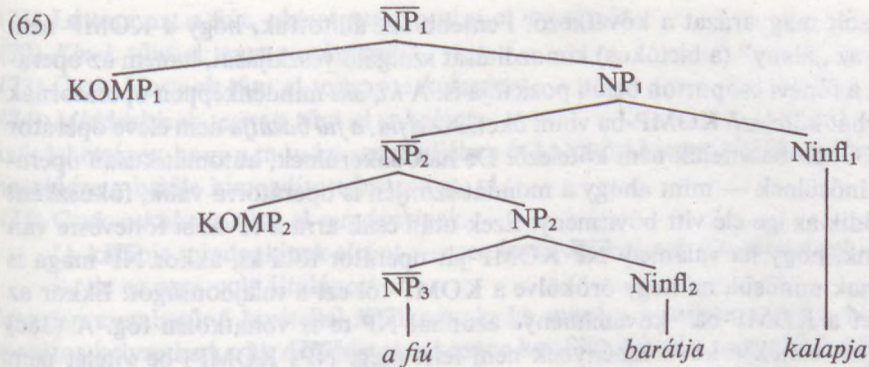
Fölmerülhet, hogy ez a megoszlás egy általános, talán valóban a percepciót megkönynyító stratégiának a következménye — ugyanazé, amely a többszörös mellérendelés jelölését szabályozza:

- (63) a.? Láttam Évát, Jóskát, Marit.
 b.? Láttam Évát és Jóskát és Marit.
 c.* Láttam Évát és Jóskát, Marit.
 d. Láttam Évát, Jóskát és Marit.

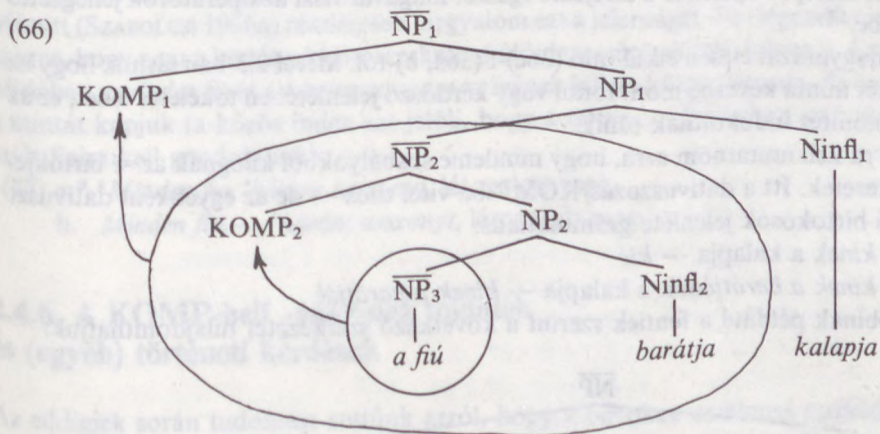
Tudniillik mind a két sorozatban azt találjuk, hogy ki van zárva az a változat, amelyben explicit jelölést (*-nak, és*) lineárisan nem-explicit követ ($-\emptyset, \emptyset$) — és ideális az a változat, amelyben a nem-explicit jelölések sorát explicit zárja. Bár ez a magyarázat éppenséggel nem elképzelhetetlen, az a benyomásom, hogy a (36)-beli mintának lehet másfajta, szigorúan grammatikai oka is.

A (64)–(67)-es ágrajzok rendre (36a–d) egyszerűsített szerkezetét adják meg:

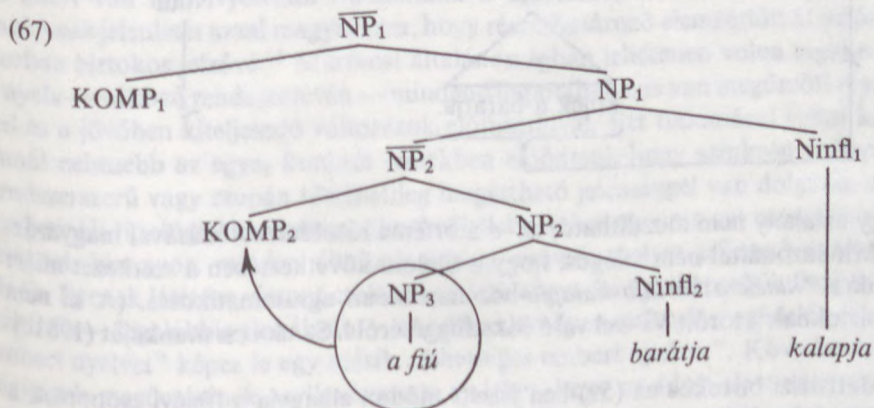

= ? a fiúnak a barátjának a kalapja

= * a fiúnak a barátja kalapja

= a fiú barátjának a kalapja

A javasolt magyarázat a következő. Fentebb azt állítottuk, hogy a KOMP nem kizárólag az „alany” (a birtokos) kimozdítását szolgáló vészkijárat, hanem az operátoroknak a főnévi csoporton belüli pozíciója is. A *ki*, *aki* mindenképpen operátornak számít, tehát kötelező KOMP-ba vinni őket. Az *a fiú*, *a fiú barátja* nem eleve operátor — az ő KOMP-ba vitelük nem kötelező. De ha odakerülnek, automatikusan operátornak minősülnek — mint ahogy a mondat szintjén is operátorrá válik, fókuszként értelmeződik az ige elé vitt bővítmény. Ezek után csak arra a további föltevésre van szükségünk, hogy ha valamely $\overline{NP}$ KOMP-ját operátor tölti ki, akkor $\overline{NP}$ maga is operátornak minősül, mintegy örököelve a KOMP-tól ezt a tulajdonságot. Ekkor az „operátort a KOMP-ba” követelménye azonnal $\overline{NP}$ -re is vonatkozni fog. A (36c) példa éppen ennek a követelménynek nem felel meg. $\overline{NP}_3$ KOMP₂-be vitelét nem követi $\overline{NP}_2$ -nek a KOMP₁-be vitele, vö. (66).

Ez a gondolatmenet egy más nyelvekből ismeretes lehetőséget használ ki. Ross (1967) után hamelni patkányfogásnak nevezik azt a jelenséget, hogy a kifejezés valódi részeként szereplő operátor a kifejezés egészét magával viszi az operátorok jellegzetes helyzetébe.¹³

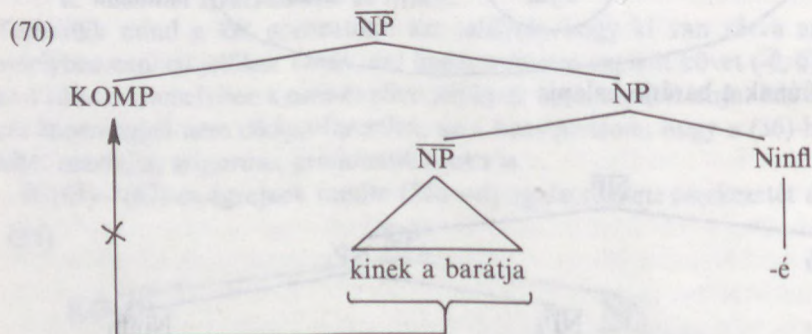
Ez a magyarázat élesen elkülöníti (36c)-t (36a, b)-től. Mivel 2.3-ban láttuk, hogy az utóbbi két minta kevésbé monotonul vagy kérdőszó jelenlétében tökéletes lehet, ez az éles elkülönítés indokoltnak tűnik.

Végül rá kell mutatnom arra, hogy mindeme szabályokból kilógnak az *-é* birtokjeles szerkezetek. Itt a datívuszozás/KOMP-ba vitel tilos — de az egyébként datívuszt követelő birtokosok jelenléte grammatikus:

(69) a. *kinek a kalapja* — *kié*

b. *kinek a barátjának a kalapja* — *kinek a barátjáé*

Az utóbbinak például a fentiek szerint a következő szerkezetet tulajdoníthatjuk:

Azt, hogy az alany nem mozdítható, az *-é* morféma rátoldalékolódásával magyarázhatjuk. Mindazonáltal nem világos, hogy a tilalom következtében a szerkezet miért nem válik a **kinek a barátja kalapja*-hoz hasonlóan agrammatikussá. (A *ki* nem fejezett birtoknak a törölt VP-vel való összefüggéséről l. SZABOLCSI munkáját (1981c)-ben.)

Ha a datívuszi birtokos az (59)-ben jelzett módon elhagyja a főnévi csoportot, a mondat szintű hatóköri viszonyoknak megfelelően, az ige egyéb bővítményeinek a mintájára helyezkedik el a hierarchiában (vö. É. Kiss munkáit). Például:¹⁴

(71) Láttam azt a fiút, *akinek* tegnap tűnt el *a kalapja*.

(72) *Kinek* tűnt el tegnap *a kalapja*?

(73) Csak *Marinak* tűnt el tegnap *a kalapja*.

(74) *Mindenkinek* tegnap tűnt el *a kalapja*.

Az is lehetséges, hogy a mondat szórendjében és hatóköri hierarchiájában a birtokszó megelőzze a belőle kimozdított birtokost, pl.:

(75) Csak *a kalapja* tűnt el *mindenkinek*.

'A kalapja mindenkinek eltűnt — ezen kívül egyeseknek eltűnhetett pl. a sáljuk is, de ez nem volt általános'

Egyetlen szembevetendő kivétellel találkozunk: ha mind a birtokos, mind a birtokszó operátor-helyzetbe kerül, de a birtokszó lenne kettőjük közül a nagyobb hatókörű, a mondat elromlik. ((76b)-ben a *minden kalapja* emelkedő hanglejtésű, s valamelyes szünet követi; ezt jelöli a —. A a nyomatékot jelzi.)"

(76) a.* '*Minden kalapja*' Péternek tűnt el.

b. *Minden kalapja* — 'Péternek tűnt el.

Másutt (SZABOLCSI 1986a) részletesen tárgyalom ezt a jelenséget. Itt elegendő rámutatni arra, hogy nem a kettészakított szerkezet különlegességével van dolgunk. Az alábbi példában a *minden fia* és a *három asszonyt* az igének külön-külön vonzata, de ugyanezt a mintát kapjuk (a közös index azt jelöli, hogy a releváns olvasatban az asszonyok saját fiaira kell gondolnunk):

(77) a.* '*Minden fia*_i '*három asszonyt*_i látogatott meg.

b. *Minden fia*_i — '*három asszonyt*_i látogatott meg.

2.4.6. A KOMP-beli *-nak/-nek* toldalék és (egyéb) történeti kérdések

Az eddigiek során tudomást vettünk arról, hogy a birtokos az alanyi pozícióból az operátor-pozícióba, KOMP-ba való mozdításkor morfológiai esetet vált: nominatívusból datívuszbába kerül — gondolatmenetünk azonban nem adott választ arra, hogy ez miért van így. Nyelvtani irodalmunk a dinamikus szinkrónia alapján állva a *-nak/-nek* jelenlétét azzal magyarázza, hogy részeshatározó elemződött át az ómagyar korban birtokos jelzővé.¹⁵ Mármost általánosságban lehetetlen volna tagadni, hogy a nyelv — változó rendszer lévén — minden állapotában tele van megőrzött régiségekkel és a jövőben kiteljesedő változások előfutáraival. Ezt tudomásul venni könnyű; annál nehezebb az egyes konkrét esetekben eldönteni, hogy szinkrón szempontból rendszerszerű vagy csupán történetileg megérthető jelenséggel van dolgunk. A világ nyelveinek tipológiai és grammatikaelméleti kutatása ugyanis azt mutatta ki, hogy léteznek bizonyos, minden általunk ismert emberi nyelvet jellemző grammatikai elvek. Ilyenek létezése viszont csak akkor lehetséges, ha úgy képzeljük, hogy a nyelvi változás — legalábbis globálisan — mindig valamilyen ezeknek megfelelő „lehetséges emberi nyelvet” képez le egy másik „lehetséges emberi nyelvre”. Következésképp a régiségek megőrzésének egyik alapesete az lehet, hogy az adott elem vagy szabály a nyelvi változás során átértékelődik: míg korábban az univerzális grammatikának valamely A lehetőségét valósította meg, ma egy másik, B lehetőséget valósít meg.

Mivel dolgozatom egyik fő elméleti feladata az, hogy megvizsgáljam: leírható-e a magyar birtokos szerkezet jelenségköre mint a „lehetséges emberi nyelv”, az univerzális grammatika egyik részrendszere, igyekszem ennek fényében nézni az adatokat. A *-nak/-nek*-kel kapcsolatban így a következő kérdés merül föl: ha elfogadjuk is, hogy az ilyen toldalékot viselő birtokosjelzőnek részeshatározó a forrása, s eredetileg ezért viselte a *-nak/-nek* ragot, vajon mi az oka annak, hogy az átelemződéskor ez a rag nem veszett el — de nem is terjedt át például az összes birtokos jelzőre? A válasz a fentiek szellemében kétféle lehet. Vagy az, hogy a birtokos jelölése az univerzális grammatika szempontjából periférikus dolog, s így egy „indokolatlanná” vált jelölési mód is szívósan továbbélhet. Vagy pedig az, hogy a részeshatározóból olyan birtokos lett, amelynek mai pozíciója is fölvehet valamilyen toldalékot. Az alábbiakban ezt az utóbbi lehetőséget vetem föl.

Az operátor-pozícióban szereplő elemek tipikusan azt az esetragot viselik, amit a nekik megfelelő nem-operátor eredeti helyzetében viselne. Ilyenkor azt mondhatjuk, hogy az elmozdított elem örökli eredeti helyének (nyomának) az esetét. Adódnak azonban ez alól kivételek is. Ezek egy része csak alárendelt mondatban fordul elő, s bizonyítottan tekinthető, hogy a kivételes ragot a mátrixigétől kapja a COMP-beli operátor. A mi *-nak/-nek*-ünk azonban nem származhat „kívülről”, legalább azon egyszerű okból, hogy a megszólításként szereplő birtokos szerkezetben is megjelenik — a „vokatívusz” pedig nem „alárendelt főnévi csoport”:

(78) „Koporsónak testvére, börtönöm,

Ki épített, ki fog ledönteni?” (Petőfi: Az apostol)

Találunk azonban megfelelő főmondati példákat is, pl. a japánban:

(79) a. New York ni koosoo-kentiku ga ooi.

New York -ban felhőkarcoló nom sok

‘New Yorkban sok felhőkarcoló van’

b. New York ga koosoo-kentiku ga ooi.

New York fókusz felhőkarcoló nom sok

‘New Yorkban van sok felhőkarcoló’

Az (a) példában a *New York* a helyhatározó *-ni* morfémáját, a *koosoo-kentiku* az alany *ga* morfémáját viseli. A (b) példa csak abban különbözik (a)-tól, hogy a *New York*-ot fókuszoljuk. Ez azonban elég ahhoz, hogy eltűnjön róla a *ni* és *ga* lépjen a helyébe. De mivel az alany változatlanul jelen van és változatlanul *ga*-val áll, az új *ga*-t nem tekinthetjük nominatívuszi ragnak — egyszerűen a fókusz jelölőjének kell tekintenünk (vö. É. Kiss 1981). Látjuk tehát, hogy az operátor-pozícióknak lehet olyan — egyébként esetraggal homoním — külön jelölőjük, amely „förlülbírálja” az oda vitt egység eredeti ragját.

Az ilyen és hasonló jelenségek ismeretében a magyar főnévi csoport KOMP-jában ékeskedő *-nak/-nek*-et, akármi legyen is az eredete, az univerzális grammatikába elvileg beilleszkedő elemnek nevezhetjük. Rámutatva, hogy ez az elem a magyarban egyébként is megjelenik számos, tipikusan nem esetjelölő funkcióban (vö. *boldognak boldog, boldognak tart, boldognak lenni*), itt nem esetragnak, hanem az operátor-pozíció külön jelölőjének fogjuk tartani.

A birtokos szerkezetek körében azonban meg kell említeni azokat az eseteket is, amelyek bizonyára csak történeti zárványként, a dinamikus szinkronia alapján értel-

mezhetők. Ismeretes, hogy esetragjaink egy része önálló szóból lett raggá, s eredetileg birtokos szerkezetet alkotott azzal az elemmel, amelynek ma ragja. Az ősi szerkezet elvileg ma is fölismerhető, de mára ezek az egységek elválnak a produktív birtokos szerkezetektől: az *(én)bennem* mellett nem létezik *énnekem bennem*, illetve az *(én)mögöttem*-mel szemben a mai nyelvben marginális az *énnekem mögöttem* stb. (Azért állítom, hogy marginálisan azért létezik, mert a híres *bokrodnak megetté-n* kívül azt is lehet mondani, hogy *Énnekem is mögöttem állt a sorban* 'Énhozzám képest is hátrább állt'.)¹⁶ A szinkrón rendszerben nem vizsgálom ennek az okát: fölteszem, hogy az esetraggá való teljes, illetve csaknem teljes átfejlődés okozza e hiányokat. Másfelől azonban nem mai ragozásbeli eltérésnek, hanem az eredeti birtokos személyjelölő minta megőrződésének tulajdonítom azt, hogy a személyes névmások nem ragozhatók „szabályosan”: vö. *Péterben*, de *(én)bennem*, nem *énben*. RADICS (1980, 48) ezt írja, más nyelvek tipológiai tanulságait is figyelembe véve: „a birtokos személyjelölő szuffixumok megegyeztek az első és második személyben az igei alanyi személyjelölőkkel, harmadik személyben viszont pronominális birtokos esetén testes morféma [...], jelent meg, lexikális birtokosszó esetén viszont jelöletlen lehetett a szerkezet. [Hasonlóképpen érvel MÉSZÖLY 1931: 65 kk.]”.

2.5. A mondat szerkezeti párhuzam pontosítása

2.5.1. Összefoglaló és újabb adatok

A 2.4. pontban amellet érveltem, hogy a birtokos szerkezet eddig áttekintett tulajdonságairól a nyilvánvalóan konfigurációs nyelvek mondatával való strukturális analógia alapján adhatunk számot, ezen belül:

- (80) a. A jelöletlen birtokos alanyszerű helyzetben van; nominatívuszát a birtokszó inflexiójának szám-személy jegyétől kapja.
b. A nominatívuszi birtokos hasonló okból nem mozdítható ki egy lépésben a főnévi csoportból, mint a konfigurációs alany a tagmondatából.
c. A datívuszi birtokos nem alanyszerű, hanem operátorszerű pozíciót foglal el a főnévi csoport élén.
d. Az alanyszerű birtokost első lépésben ebbe az operátorszerű helyzetbe vihetjük, második lépésben pedig a főnévi csoporton kívülre.

Az ide vezető gondolatmenetet az 1.3-ban fölvázolt grammatikaelmélet szellemében, de meglehetősen informálisan adtam elő. Voltaképp a választott elmélet technikai részletektől független heurisztikus erejét kívántam bizonyítani. Olyan empirikus párhuzamokat mutattam be, amelyeknek az érvényessége és fontossága hitem szerint bármely mondattanász számára belátható, s így elvben bárki fölfedezhette volna őket. Az általam választott elmélet előnye abban áll, hogy a grammatika egységére vonatkozó alapföltevése révén egyenesen kényszerít az efféle párhuzamok keresésére.

Am ha sikerült is meggyőzőnöm az olvasót arról, hogy gyümölcsöző kutatási stratégia a birtokos szerkezetet a konfigurációs mondat szerkezettel párhuzamba állítani, a részletek szigorúbb vizsgálata nem maradhat el. Ennek két oka van.

Az a fölismerés, hogy a különféle nyelvek különféle szerkezetei között többé-kevésbé közvetlenül szembetűnő hasonlóságok vannak, igen fontos volt a grammatika egységességére vonatkozó alaphipotézis föllállításában, de önmagában még nem elegendő. Biztosan nem igaz az, hogy „a nyelvi szerkezetek mind hasonlítanak egymásra”. A közvetlenül „nem hasonlító” szerkezetek vagy szerkezeti részletek létezése csak úgy egyeztethető össze az egységesség hipotézisével, ha a tényleges egységet a bennük működő mechanizmusokban keressük — amint ezt a természettudományok is teszik a maguk területén. A bevezetőben jeleztem, hogy a generatív grammatika mai változata így is jár el: absztrakt szerkezeti terminusokban fejezi ki empirikus általánosításait. Ezeknek a pontos megfogalmazása azután nemcsak azt teszi lehetővé, hogy a látszólag „nem hasonlító” jelenségeket befoglaljuk az egységes képbe, hanem azt is, hogy az intuitive vonzónak tűnő elemzések tarthatóságát ellenőrizzük, az univerzális

grammatika elvben teljes adatanyagával szembesítsük. Elemzésem pontosabb kifejtésével és ellenőrzésével egyelőre adós vagyok.

A másik ok az, hogy 2.3-ban és 2.4-ben a birtokos szerkezet alapvető adatainak valójában csak egy részét tekintettem át — nem foglalkoztam például a determinánsok, különösen az ominózus névelő szerepével. Meg kell tehát vizsgálni, hogy az ezekre vonatkozó adatok miként illenek bele az eddigi elemzésbe: összeegyeztethetők-e a mondat szerkezeti párhuzammal, ha igen, előreviszik-e azt stb.

Mindennek megfelelően először a további munka előfeltételeit fogom megteremteni. 2.5.2-ben áttekintem a determinánsokra vonatkozó adatokat, 2.5.3-ban pedig — az 1.3-ban adott képet kiegészítve — pontosan definiálom azokat a legfőbb fogalmakat, amelyeken a kortárs generatív nyelvészeti kutatás alapul. A továbbiakban részint a 2.4-ből „örökölt” kérdéseket, részint az új adatokat fogom sorra venni.

2.5.2. A determinánsok elhelyezkedése

A majdani áttekinthetőség érdekében folytatom a 2.3-ban megkezdett betűjelzést.

(H) A Jackendofftól Art címkével jelölt elemek — a továbbiakban: determinánsok — többsége hozzájárulhat a nominatívuszi birtokost követő birtokszóhoz:¹⁷

(81)	$\left\{ \begin{array}{l} \text{ezen/azon} \\ \text{eme/ama} \\ \text{egy} \\ \text{melyik} \\ \text{miféle} \\ \text{bármelyik} \\ \text{valamelyik} \\ \text{semelyik} \\ \text{minden} \\ \text{mindegyik} \\ \text{mindkét} \\ \text{stb.} \end{array} \right\}$	könyve
Péter		

Nem jelenhetnek meg viszont itt az alábbiak:

(82)	$\left\{ \begin{array}{l} * \text{ a} \\ * \text{ ez/az a} \\ ?? \text{ mind a két} \end{array} \right\}$	könyve
Péter		

Látható, hogy a szétválás aszerint történik, hogy a determináns tartalmazza-e a határozott névelőt. Ez önmagában sem jelenhet meg itt, és szembehelyezi az *az a*-t az *azon*-nal, a *mind a két*-et a *mindkét*-tel.

(I) Vizsgáljuk most a nominatívuszi birtokost megelőző pozíciót! A fenti determinánsokat változatlanul a birtokszóhoz tartozónak értelmezve itt éppen a fordított

megoszlást találjuk. A (82)-beliek közül legalábbis *a(z)* és *ez/az* *a* megelőzheti a birtokost, a (81)-beliek azonban nem:¹⁸

(83) $\left\{ \begin{array}{l} a \\ ez\ a \end{array} \right\}$ te barátod (vö. a barát stb.)

(84) $* \left\{ \begin{array}{l} ezen \\ melyik \\ minden \end{array} \right\}$ te barátod (vö. ezen barát stb.)

Azt, hogy a grammatikus (83)-ban a determináns nem a birtokoshoz, hanem a birtokhoz (s ezen keresztül a szerkezet egészéhez) tartozik, valószínűsíti, hogy a személyes névmás általában nem névelőzhető:

(85) *A te írsz.

A magyar beszélők jelentős része névelői a személyneveket, így az ő beszédükben az *a Péter könyve* szerkezetben az *a* hovatartozását nehéz megítélni. De, mint 2.3. (D)-ben rámutattam, nyelvjárási (vagy mára: regionális köznyelvi) adatok szerint személynévi birtokost is megelőzhet a birtokszóhoz tartozó névelő:

(86) „... sok vidéken, pl. a felső Tisza vidékén nem mondják: *a János*, de névelővel mondják a birtokviszonyt: *a János háza* és *a Jánosé*” (Simonyi 1914, 154.)

A SIMONYI idézte szerkezet továbbélését dokumentálja pl. a debreceni Szabó Magda Freskó c. regénye: nem névelői a személynevet, de a megfelelő birtokos szerkezetek túlnyomó többsége névelős.

(J) Mi több, ez a birtokoshoz nem tartozó névelő akkor is jelen lehet, ha a birtokszónak már (81)-beli determinánsa van. A köznyelvben ennek bizonyítására a (87a, b)-beli szembenállás szolgálhat: (87b) kétségtől kívül grammatikus, noha a magukat stilisztikailag érzékenyebbnek ítéelő beszélők furcsállják, a hangsúlytalan névmás kitévése miatt:

(87) a.* *a minden/ezen/valamelyik/... állításod*

b. *a te minden/ezen/valamelyik/... állításod*

A (86)-ban jellemzett nyelvváltozatban Szabó Magda szíves személyes közlése szerint szintén lehetséges például (88):

(88) *a Janka minden étele*

Ez a megfigyelés mindenképpen fölveti azt a kérdést, hogy mit keres a nominatívuszi birtokos előtt a határozott névelő. Ha pedig jelenlétének valamilyen okát tudjuk adni, meg kell magyaráznunk azt is, hogy ugyanez a névelő számos más esetben miért nem jelenhet meg.

(K) Először: a személyes névmási birtokos és személynév(i) birtokos) előtt minden nyelvváltozatban elmarad a névelő, ha a főnévi csoport megszólításként szerepel:

(89) a. *Én testvérem* (hallgass rám)!

b.* *Az én testvérem* (hallgass rám)!

(90) a. *Péter* (hallgass rám)!

b.* *A Péter* (hallgass rám)!

(91) a. *Péter fia* (hallgass rám)!

b.* *A Péter fia* (hallgass rám)!

(L) Másodszor, figyeljük meg a névelő jelenlétét vagy hiányát azonos jelentésű szerkezetekben:

- (92) a.* a minden fiú könyve
 b. minden fiú könyve
 c. minden fiúnak a könyve
- (93) a. a Péter minden könyve
 b.* Péternek a minden könyve
 c. Péternek minden könyve
- (94) a.* a a Mária könyve fedele
 c. a Mária könyve fedele
 d. a Mária könyvének a fedele

(M) A birtokos is, a birtok is tartalmazhat kvantort. JACKENDOFF-nál láttuk, hogy a hierarchikus viszonyok nemcsak a sorrendet, hanem a hatóköri viszonyokat is tükrözik. Első adat: (95)-nek csak az (a) értelmezése lehetséges — a birtokoshoz való tartozás az N'' alatti, korlátozó vonatkozó mellékmondatokhoz hasonlóan lép a képbe, nem az N''' alatti, nem-korlátozókéhoz hasonlóan:

- (95) Péter minden könyve eltűnt.
 a. 'Eltűnt minden olyan könyv, amely Péteré'
 b.* 'Minden könyv Péteré és eltűnt'

A második: a birtokos kvantora nagyobb hatókörű a birtokénál:

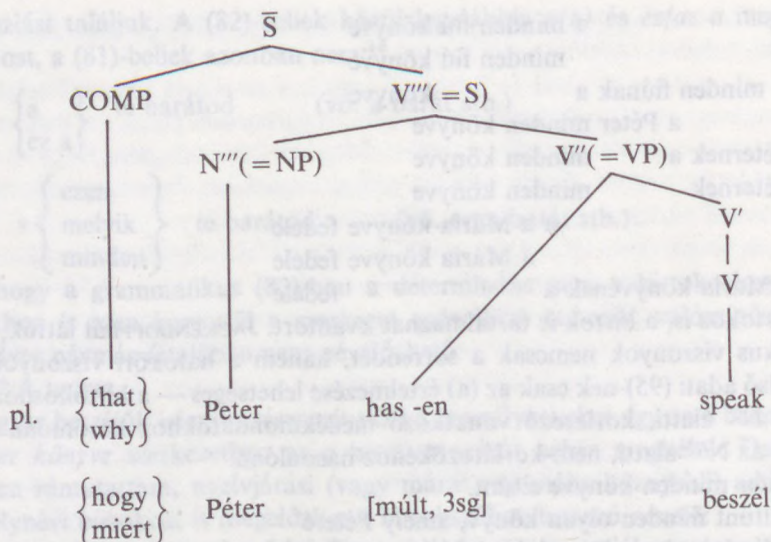
- (96) Két fiú minden könyve eltűnt.
 a. 'Két fiúra igaz az, hogy eltűnt minden olyan könyv, amely egyiküké vagy másikuké'
 b. 'Két fiúra igaz az, hogy eltűnt minden olyan könyv, amely közösen kettőjüké'
 c.* 'Eltűnt minden olyan könyv, amely két fiué'

2.5.3. A mondat szerkezete Chomskynál (1986)

A VAN RIEMSDIJK—WILLIAMS szerzőpáros magyarul is olvasható könyve értő áttekintést adja a generatív grammatika kérdésfeltevéseinek és eredményeinek a hatvanas évek közepétől a nyolcvanas évek elejéig. Ez a könyv az eddig használt fogalmaknak és eljárásoknak nemcsak a háttérét, hanem a definícióját is megadja (l. a 2.4-hez fűzött és jegyzetekben hivatkozott helyeket). Elvben az volna a legtermészetesebb, hogy most innen idézzek. Ez ellen azonban az a tartalmi érv szól, hogy éppen a mondat szerkezetnek a számunkra releváns részletkérdéseiben a nyolcvanas években fontos új eredmények születtek. A 2.4-beli elemzés elvégezhető a korábbiak alapján is (vö. SZABOLCSI 1981c, 1983b), de a 2.5.2-beli adatok értékeléséhez CHOMSKYNÁL (1986) találtam kulcsot. Ezekhez a mindenképpen ismertetendő fejleményekhez azonban a definíciók bizonyos technikai megváltozása is társul. Az ellentmondás-mentesség érdekében tehát — az 1.3-ban és a 2.4-ben mondottakat kiegészítendő — Chomsky (1986) alapján kell megadnom az esetadásra, a tematikus szerepadásra és a mozgításra vonatkozó meghatározásokat. A részletekbe csak a föltétlenül szükséges mértékben fogok belemenni.

Kiindulásul érdemes emlékeztetni a Jackendoff által föltett mondat szerkezetre, vö. 2.1. (8)—(9) — viszonylag csekély változtatással ez szerepelt 2.4. (57)-ben is:

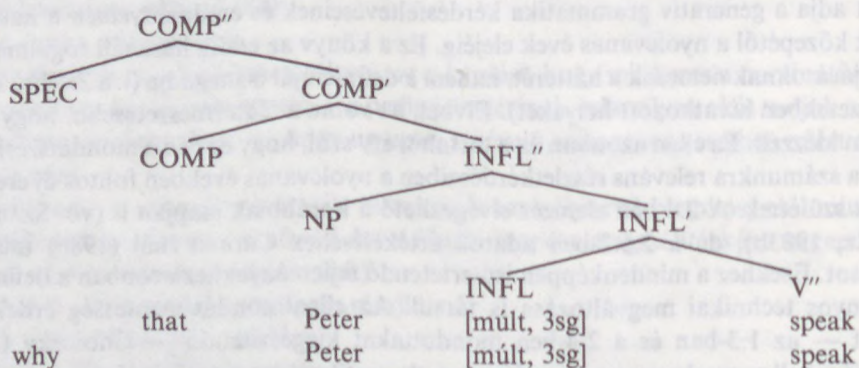
(97)

Ennek a szerkezetnek a fölülvizsgálatát egy elméleti és egy empirikus érv teszi szükségessé. Az elméleti érv az, hogy az egyébként igen fontos szerepűnek tartott $COMP$ és inflexió itt nem illeszkedik bele a frázisszerkezet X-vonás sémájába. Az empirikus érv az, hogy a mondatbevezető (az angolban *that, for*) és a kérdő/vonatkozó névmás nem minden nyelvben zárja ki egymást — sőt, az is lehetséges, hogy a mondat két ellenkező végén helyezkedjenek el. Erre az utóbbi tényre H. KOOPMAN afrikanista mutatott rá: az általa tanulmányozott kru nyelvekben a kérdőszók kezdőelemek (mint azon nyelvekben általában a módosítók), a tagmondat típus jelölői viszont végzők (mint általában a fejek). Megjegyzendő, hogy ugyanezt találjuk, ha a magyar rokonnyelveiben a kérdőszókat az *-e* partikula (eldöntendőkérdés-jelölő) megfelelőivel vetjük össze: az utóbbi szigorúan tagmondatvégi.

CHOMSKY (1986) mindezeket figyelembe véve a következő szerkezetet javasolja:

(98)

Itt $\bar{S}$ -nak $COMP''$, S -nek $INFL''$ felel meg. Azaz, a propozicionális rész feje az inflexió — az alany $INFL$ módosítója, az állítmány $INFL$ bővítője. A $COMP$ címke a mondatbevezetőnek van fenntartva — ez a teljes (tagmondat feje). A propozicionális $INFL''$ a $COMP$ bővítője, a kérdő stb. elemek pedig $COMP$ eredetileg üres

módosítójába, SPEC-be vihetők. (Az X-vonás elmélet paraméterei szerint a módosítóknak és a bővítményeknek a fejhez viszonyított sorrendje más nyelvekben az angolétól eltérő lehet.)

INFL és COMP mindenképpen különbözik a lexikális fejektől, pl. az igétől, abban, hogy (a) kötött morfémák, és (b) nem adnak tematikus szerepet a bővítményüknek. Ez azonban intuitíve sem teszi lehetetlenné, hogy fejeknek minősítsük őket. Például a kategóriaváltó képző is feje a képzett szónak, noha szintén (a—b) tulajdonságú. Ennek mintájára INFL és COMP frázis-affixumnak volna nevezhető.

A 2.4.1-beli tapasztalatok szerint minden hangalakot öltő főnévi csoportnak esettel kell rendelkeznie. Az alany INFL szám-személy jegyétől (AGR-tól), a tárgy a megfelelő (pl. nem passzív) igétől kapja az esetét. Az esetadás egyik feltétele tisztán szerkeze-
ti: az esetadónak kormányoznia kell az esetkapót:

(99) Kormányzás:

Egy *a* csomópont akkor és csak akkor kormányozza *b*-t, ha

(a) *a* nem dominálja *b*-t, és

(b) minden olyan maximális kiterjesztés, amely dominálja *a*-t, dominálja *b*-t is, és

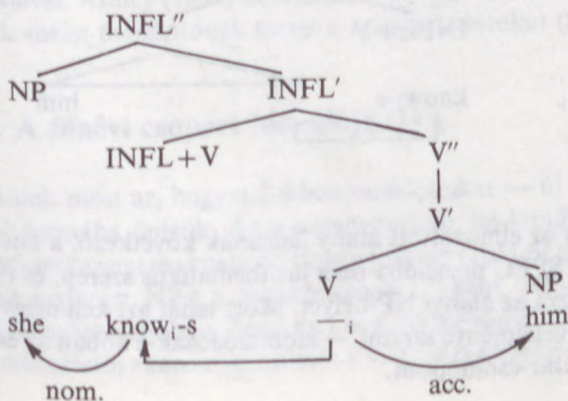
(c) *a* és *b* szomszédosak, azaz nincsen közöttük határcsomópont.

Az „*a* dominálja *b*-t” itt egyszerűen úgy értendő, hogy az ágrajz élein következetesen lefelé haladva lehet eljutni *a*-tól *b*-hez. Bizonyos, most nem releváns esetekre való tekintettel Chomsky a dominálást bonyolultabban határozza meg, ld. majd 4.5-öt.

Mivel INFL a feje annak a maximális kiterjesztésnek, amelyben az alanyi NP elhelyezkedik, INFL nem dominálja ezt az NP-t, de benne van minden olyan maximális kiterjesztésben, amely azt dominálja (INFL' és COMP'). Ugyanezeket mondhatjuk el a V és a V''-ben elhelyezkedő tárgy viszonyáról. (99a, b) szerint tehát a kormányzás feltételei teljesülnek. (99c)-vel egyelőre nem kell foglalkoznunk: a fej és módosítói/bővítményei között nincsenek határ-csomópontok. Az esetadás szerkezeti-
leg lehetséges.¹⁹

Az esetadás másik feltétele az, hogy az esetadó lexikális tartalommal rendelkező elem (vagy ilyennek a nyoma) legyen. Mármint V szótári elem — az akkuzatívusz adásának a lehetősége automatikusan megvan. INFL azonban csupán jegyhalmaz. Lexikális tartalomhoz akkor juthat, ha a mondatban történetesen segédige van, vagy ha magát az igét belemozdítjuk és „összevegyítjük” vele. Így áll elő az a helyzet, amikor az inflexió a főigére toldalékolódik:

(100)

A the ta-kritérium értelmében minden argumentumnak (referáló $X^{\max}$ -nak) pontosan egy thematikus szereppel kell rendelkeznie (ágens, objektum, experiens stb.). A thematikus szerepek kiosztását — a teljes definícióhalmaz cirkularitását elkerülendő — a kormányzás fogalmát nem használva adja meg Chomsky. Röviden:

(101) Thematikus szerepadás:

A tárgy közvetlenül ágrajzbeli testvérétől, V-től kapja thematikus szerepét, az alany pedig közvetve V'' -től.

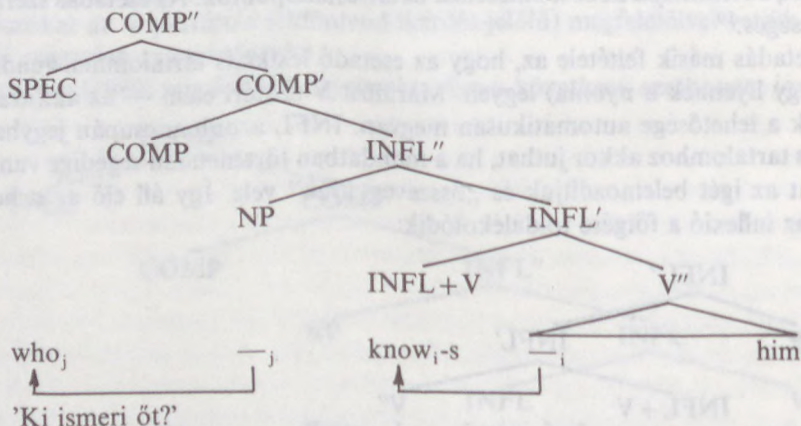
A maximális kiterjesztések mozgatásának feltételeit már a fentiekre is támaszkodva definiálja:

(102) Láncképzés:

- (a) Az elmozdított elem és nyoma(i) olyan láncot alkotnak, amelyhez pontosan egy thematikus szerep tartozhat.
- (b) Ha a lánc töve nem közvetlenül a testvérétől kapja a thematikus szerepét, akkor a lánc következő szemének kell kormányoznia.
- (c) A lánc szemének [a levezetés megfelelő szintjén]²⁰ szomszédosaknak kell lenniük.

(102a) az argumentumok thematikus egyértelműségét viszi át a velük képzett láncokra: ez a feltétel biztosítja, hogy csak olyan pozícióba vihetünk valamit, ahol thematikus szerepet nem kap. (102b) a nyomok visszakereshetőségét célzó „üres kategória elvének”, illetve a „helyes kormányzásnak” a megfogalmazása. Az elmozdított tárgy nyoma, láncának töve testvére a thematikus szerepét adó V-nek (vagy V nyomának, vö. (100)). Az alany szerepe azonban hiába van az ige szótári jellemzésében meghatározva, V nem testvére a hierarchiában, a szerepadás közvetett. Ilyenkor (101b) szerint a lánc következő szemének kell kormányoznia az alanyi helyen hagyott nyomot:

(103)

Alkalmas-e SPEC arra, hogy az elmozdított alany láncának következő, a lánc tövét kormányzó szeme legyen? A SPEC pozícióba nem jut thematikus szerep, és (99a, b) értelmében SPEC kormányozza az alanyi NP-helyet. Most tehát azt kell megvizsgálni, hogy — (99c) és (102c) követelménye szerint — szomszédosak-e abban az értelemben, hogy nincsen köztük határ-csomópont.

A határolást CHOMSKY (1986) a korábbiakkal ellentétben nem abszolút érvényű lista formájában adja meg (ti. hogy NP és S vagy $\bar{S}$ mint olyan mindig határol), hanem pozíciókhoz képest relativizálva:

(104) Határolás:

Legyen *a* egy *b* maximális kiterjesztésen belül elhelyezkedő pozíció. Ha *b* nem kap a testvérétől thematikus szerepet, akkor a közvetlenül *b* fölötti *c* maximális kiterjesztés határ-csomópont *a* számára.

Mint jeleztem, a mondatbevezető COMP nem tartogat thematikus szerepet a proposíció INFL" számára. Következésképp az INFL" fölötti első maximális kiterjesztés, COMP" határ-csomópont az INFL"-n belüli NP számára. Ha tehát az alany csak a COMP" alatti SPEC-be mozdul, a lánc két szeme szomszédos: még nincs köztük határ. Ha azonban az alany átugraná, kihagyná SPEC-et, a COMP" határ-volta következtében láncának tövét nem kormányozhatná. Ha az alany már eljutott SPEC-be, és COMP" olyan tagmondat, amely testvérétől thematikus szerepet kap (tárgyi szerepű), akkor a COMP" fölötti maximális kiterjesztés, V" nem határ-csomópont a mozgatás következő lépése számára: az alany eljuthat a mátrixmondat SPEC-jébe.

Az alany mozgatására vonatkozó feltételek tehát reprodukálják azt a gondolatmenetet, amelyet 2.4.4-ben a korábbi kutatásokra támaszkodva vázoltam. Az empirikus predikcióknak nem is kellett megváltozniuk.

Itt még érdemes rámutatni arra, hogy SPEC-et mind a COMP"-t kormányzó ige, mind COMP maga kormányozza: elvileg lehetséges tehát, hogy az ide vitt operátor a kettő közül valamelyiktől esetet kapjon.²¹

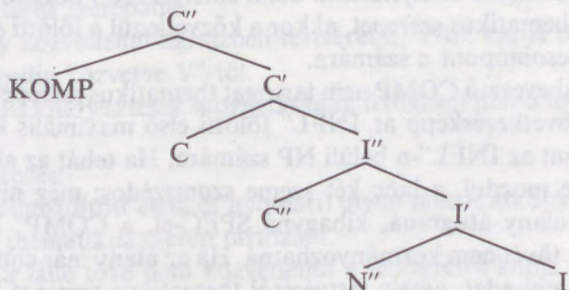
Chomskynak az a fenti megfigyelése, hogy a mondat ún. funkcionális (nem lexikális) kategóriái is szigorúan beleilleszthetők az X-vonás elmélet kereteibe, egymástól független kutatások sorát indította el. A grammatika eszköztárának egységességére vonatkozó föltevés alapján természetes az a gondolat, hogy ezt a megoldást valamiképpen a többi „szintagmára” is ki lehet terjeszteni. A főnévi csoporttal kapcsolatos ilyen irányú kutatást S. ABNEY és jómagam egymástól függetlenül kezdtük meg 1985-ben. Mivel az angol főnévi csoport ebben a vonatkozásban nem szolgáltat túl sok egyértelmű empirikus adatot, Abney munkáját kezdetben főként a teoretikus lehetőség motiválta (ld. Abney 1986). Engem ellenben korábbi eredményeim és a 2.5.2-ben bemutatott furcsa adatok szinte kényszerítettek arra, hogy ilyesféle megoldást keressek. Mindkettőnknek nagy segítségére volt, hogy megismerkedtünk egymás munkájával. Abney (1987) az alábbiakhoz igen sokban hasonló javaslatot dolgoz ki, s ennek során perdöntőnek tartja a magyar adatokat (SZABOLCSI 1987b).

2.5.4. A főnévi csoport inflexiója (I)

Feladatunk most az, hogy a 2.4-ben mondottakat — új mozzanatokkal kiegészítve — szigorú formába öntsük. Az a legegyszerűbb, ha kiindulópontnak a (98)-beli angol mondat szerkezetet csaknem pontosan másoló (105)-öt tesszük meg. Az összehasonlíthatóság kedvéért NP-t a továbbiakban C"-ként, NP-t I"-ként fogom fölűntetni. Hangsúlyozom azonban, hogy az I és C kategóriaszimbólumok alkalmazásával csupán emlékeztetni akarom az olvasót INFL-re és COMP-ra. Azonosítani nem azonosí-

tom őket, hiszen elemzésem a főnévi csoport és a mondat közt csupán szerkezeti párhuzamot mutat ki. A SPEC címke helyett meg fogom tartani a korábban bevezetett KOMP-ot. Ez már azért is jogosult, mert KOMP-ot 2.4-ben kizárólag az előrevitt operátorok pozíciójaként szerepeltettem. Először I-vel fogok foglalkozni.

(105)

vö.	a	Péter	kalap	[+ birt, 3sg]
Péternek _i	a	— _i	kalap	[+ birt, 3sg]

Az egyetlen szembetűnő különbség (98) és (105) közt az, hogy I kiterjesztését szigorúan balra ágazó kategóriának tekintem. Erre a magyar nyelv tipológiai SOV-jellege ad alapot. Az inflexió így már kezdettől a birtok N'' jelzetű kategóriájának a fejét, a birtokszót követi. Mivel ahhoz, hogy a *Péter* C'' nominatívuszt kapjon, nemcsak arra van szükség, hogy I kormányozza C''-t, hanem arra is, hogy I-nek lexikális tartalma legyen — és mivel I valóban rá is toldalékolódik a birtokszóra —, föltehetjük, hogy még a (100)-belinek megfelelő mozgatasos összevegyítés is megtörténik: (106) [_r Péter [_{r-i} kalap_i-ja]].

A birtokosnak azonban nemcsak esetre van szüksége, hanem thematikus szerepre is. Erről eddig nem beszéltünk. Hogyan jut ehhez a szerephez — ugyanúgy-e, mint a mondat alanya?

A the ta-kritérium szerint minden tartalmas főnévi csoportnak egy és csak egy thematikus szereppel kell rendelkeznie. Az, hogy egyes igék alanyi pozíciójában csak tartalmas elem, másokéban viszont (mozgatas nélküli szerkezetben) csak expletívum (*it, il, es* vagy üres hely) szerepelhet, világosan mutatja, hogy ha fenn van tartva az alany számára thematikus szerep, az az ige szótári jellemzésében van megadva (bár, mint (101) kimondta, a szerkezeti távolság miatt ezt a szerepet a V'' közvetíti az alany számára). A főnévi csoport alanyára, a birtokosra vonatkozóan nincsen hasonlóan kikristályosodott elképzelés. WILLIAMS (1982) azt a nemcsak a generatív irodalomban elfogadott nézetet képviseli, hogy a birtokos és a birtokszó között gyakorlatilag bármiféle viszony fennállhat. Ezt megerősítendő érdemes rámutatni arra, hogy például a *Péter minisztere* megjelöléssel illethetjük nemcsak azt, akivel Péter megfelelő hivatali viszonyban van, hanem azt a minisztert is, akire Péter állandóan hivatkozik, akiről egyszer újságcikket írt, aki egyszer mellette állt egy fogadáson stb. ANDERSON (1983) és ROEPER (1984) nyomán CHOMSKY feltételezi, hogy ha a birtokszó deverbális nomen, akkor az ígéhez hasonlóan thematikus szerepet adhat a birtokosnak. Ezzel azonban a birtokos szerkezeteknek csak egy töredékéről ad számot. A *Péter's hat*

'Péter kalapja'-szerűekkel kapcsolatban mintegy várakozó álláspontot foglal el. Felveti, hogy a *hat* 'kalap' esetleg fenntart valamilyen tematikus szerepet a *Péter* részére, vagy pedig a *Péter*-nek ebben a pozícióban semmiféle tematikus szerepe sincs. Az első lehetőség nekem furcsának tűnik. A 'kalap' szótári fogalma semmiképp se tételezi föl ugyanolyan módon egy tetszőleges viszonyban lévő személy vagy dolog létezését, mint például a 'fut'-é egy ágensét vagy a 'vág'-é egy instrumentumét. A második lehetőség pedig ellentmond a the ta-kritériumnak.²²

A magyarban a helyzet intuitíve talán még világosabb. A *kalap* csupán egyargumentumú predikátum: egyetlen üres helyét például a *minden* kvantor kötheti. Semmiféle további személy vagy dolog létezése nincs föltételezve. A *kalapja* ellenben kétargumentumú predikátum: olyan objektumokra alkalmazható, amelyek egyrészt kalapok, másrészt valamilyen R relációban állnak „egyes szám harmadik személlyel”. Tekintve, hogy az egyargumentumú *kalap* az inflexió megjelenésétől vált kétargumentumúvá, ésszerűnek látszik a birtokos tematikus szerepének a forrását magában az inflexióban keresni.

Azt fogom tehát mondani, hogy a mondat alanyával szemben a főnévi csoport alanya az inflexiótól kapja tematikus szerepét — pontosabban, az I [+ birt] jegyétől.

Ez a feltevés egyben két olyan dolgot is megmagyaráz, amiben a mondat és a birtokos szerkezet különbözik. Léteznek olyan, inflektált igét tartalmazó mondatok (*Esteledik*, *Havazik* stb.), amelyekben nincs és nem is lehet tartalmas alany — de nem léteznek olyan, inflektált főnevet tartalmazó főnévi csoportok, amelyekben nincs és nem is lehet tartalmas birtokos. Ennek okát most abban láthatjuk, hogy az egyes igéknek nem kötelező alanynak való tematikus szerepet fenntartaniuk és az igei inflexió maga sem ad ilyen szerepet — az inflektált birtokszavak invariáns [+ birt] jegye azonban mindig tematikus szerepadó. A másik jelenség az, hogy a birtokos tetszőleges viszonyban lehet a birtokszóval. Az igéknek specifikus jelentéstartalmuk van; ez nemcsak azt szabja meg, hogy melyik ige hány tematikus szerepet adhat, hanem azt is, hogy mifélek ezek a szerepek. A [+ birt] jegy azonban invariáns szerepadó: csak egy igen általános, specifikálatlan tematikus szerepet adhat; olyat, amit legfeljebb a kontextus vagy a birtokszó jellege tehet pontosabbá. Ez utóbbival kapcsolatban tehát arról kell gondoskodnunk, hogy ha a birtokszó például deverbális nomen, akkor részt is vehessen ebben a pontosításban: felülbírálhassa a [+ birt] jegy adta tematikus szerep semlegességét.

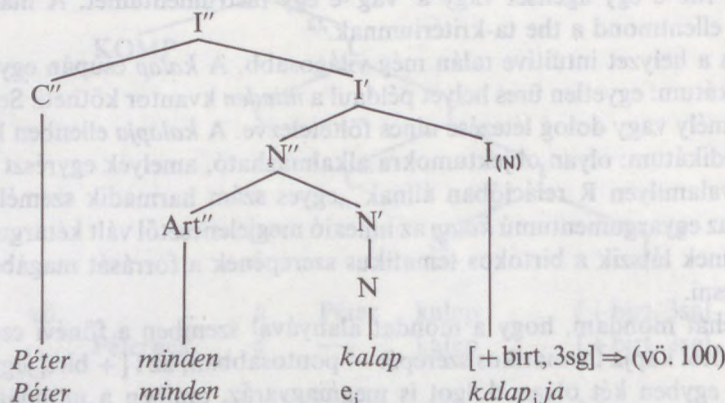
Annak a részleteivel, hogy a birtokos mikor milyen pontosabb viszonyban állhat a birtokszóval, most nem foglalkozom — a birtoklásmondat tárgyalása során térek majd rá. Itt kell viszont meg-megvizsgálni azt, hogy (105) teljesen megfelel-e a szintaktikai követelményeknek.

(105)-ről azt olvashatjuk le, hogy I(nflexió) két módosítója C'' és N'': I olyan kétargumentumú predikátum, amely C'' és N'' között létesít valamilyen relációt. Az ágrajz azt is kifejezi, hogy ez a reláció nem egyenrangú: a birtokos C'' a prominensebb eleme. A *Péter kalapja* egyszerű parafrázálása ezt önmagában nem igazolhatja: parafrázálhatjuk úgy is, hogy 'kalap, amellyel Péter R relációban áll' vagy úgy is, hogy 'kalap, amely Péterrel R relációban áll'. 2.4 szintaktikai tanulságai azonban igazolják, hogy a birtokos (105)-beli elhelyezése megfelelő (s így az első parafrázis a „helyes”). Mind a szórend, mind a birtokos kétlépéses mozgatásának a szükségessége

azt mutatja, hogy a birtokos alanyszerű. (102) terminusaiban: nem testvére annak a fejnek, amelytől tematikus szerepét kapja. A birtokost illetően tehát (105) helytálló. De vajon helyes-e az is, hogy I másik módosítója N''?

(102)-ben a birtokszóhoz nem tartozott külön kvantor — az ilyenek megjelenésének a lehetőségét már 2.5.2-ben jeleztem. Válasszunk most efféle példát:

(107)

A *kalap*-nak az inflexióval való összevegyítése kétségtávol üdvös a birtokos nominatívuszi esetének szempontjából. De mit sem változtathat azon, hogy I-nek módosítója N'' — a *minden* hatókörében I nincs benne. Az (M) pontban viszont már láttuk, hogy az efféle szerkezetek értelmezésében a *minden kalap* jelentése nem valódi rész:

(95) Péter minden kalapja eltűnt.

a. 'minden kalap, amely Péteré, eltűnt'

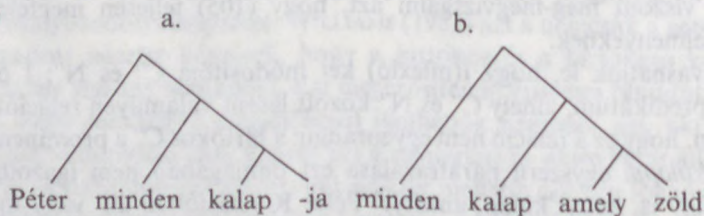
$\forall x[(kalap'(x) \wedge R(x)(Péter') \rightarrow eltűnt'(X)]$

b.* 'minden kalap Péteré és eltűnt'

$\forall x[kalap'(x) \rightarrow (R(x)(Péter') \wedge eltűnt'(x))]$

A helyes, (95a) szerinti értelmezésnek ilyen, egyre növekvő egységekből kellene fölépülnie: 'kalap, amely 3sg-é' — 'minden kalap, amely 3sg-é' — 'minden kalap, amely Péteré'. Itt azonban a *kalapja* nem csupán felszíni-morfológiai egység, hanem az interpretáció szerkezeti építőköve. Az (107) ágrajzról a helyes értelmezés, legalábbis közvetlenül, nem olvasható le; leolvasható volna (108a)-ról, amelyben a *-ja* ugyanúgy a *minden* alatti szinten helyezkedik el, mint a Jackendoff sugallta (108b)-ben a korlátozó vonatkozó mellékmondat:

(108)

Ahhoz, hogy egy (108a)-szerű szerkezetre térhessünk át, először két kérdést kell megvizsgálnunk.

Igaz, hogy (107)-ről nem olvasható le közvetlenül a helyes értelmezés. De az utóbbi generatív irodalomban — Jackendofftól eltérve — a korlátozó és az appozitív vonatkozó mellékmondatokat egyaránt olyan szerkezetűeknek szokták tekinteni, amelyben a mellékmondat a teljes fejhez járul: (*Péter / minden fiú*) (*aki tud latinul*), és nem: (*Péter*) (*aki tud latinul*) versus (*minden*) (*fiú, aki tud latinul*). Azt gondolhatnánk, hogy rendelkezésre áll egy olyan jól kidolgozott eljárás, amely közvetve erről is leolvassa a helyes korlátozó értelmezést; ha így van, akkor a (95)-vel kapcsolatos megfigyelés nem szolgál érvként (107) ellen, hanem (107)-re is egy analóg eljárás alkalmazandó. Úgy tűnik azonban, hogy a kétféle vonatkozó mellékmondat problémáját az újabb irodalom inkább figyelmen kívül hagyja, mintsem kielégítően megoldaná. Ezért azt gondolom, hogy érdemes visszatérni a Jackendoff-féle hierarchikus megkülönböztetéshez, és a birtokos szerkezetet is (108a) módjára megszerkeszteni.

Másfelől viszont (107) megfelel az X-vonás elmélet azon kikötésének, hogy a módosítók és bővítmények mindig maximális kiterjesztések: bízhatunk abban, hogy a *minden kalap*-ot domináló N'' ilyen. De ha ez igaz, akkor vagy a *minden*, vagy a *kalap* nem lehet maximális kiterjesztés — (108a)-ban pedig mind a kettő az inflexió módosítójának tűnik. (108a) tehát legalább első pillantásra ellentmondásban van az X-vonás elmélettel.

Célszerű lehet most valami más olyan szerkezetet keresnünk, amely hasonló konfliktusban van az X-vonás elmélet betűjével, és annak a példáján bemutatnunk, hogy ez a konfliktus elméletileg miért nem zárja ki az efféle szerkezetek elfogadását.

STOWELL (1981) és CHOMSKY (1981) amellet érvel, hogy nemcsak a mondatnak és a főnévi csoportnak lehet alanya, hanem például a melléknévi csoportnak (A'') és a prepozíciós csoportnak (P'') is. A (109)-beli mondatok aláhúzott részét „apró tagmondatoknak” nevezik:

(109) a. I find *him stupid*.

én találom őt ostoba

'Úgy találom, hogy ő ostoba / Ostobának találom őt'

b. I want *him off the ship*.

én akarom őt le a hajó

'Azt akarom, hogy ő [szálljon] le a hajóról'

Az apró tagmondat (A'' és P'') egésze ugyanúgy a *find/want* igétől kap thematikus szerepet, mint a helyükön egyébként előforduló igazi tagmondat. Alanyuk a *stupid-tól/off the ship-től* kapja thematikus szerepét: belsejükben lényegében ugyanolyan szubjektum-predikátum viszony uralkodik, mint az igazi tagmondatban. Az apró tagmondathoz azonban nem tartozik inflexió és mondatbevezető/kérdőszó-hely. Inflexió hiányában alanya nem kaphat nominatívuszt — mivel azonban közéje és a főige közé nem ékelődik más csomópont, a főige kormányozhatja és, tárgyas lévén, akkuzatívuszi esetet adhat neki.

A (109)-beli szerkezetek magyar és holland megfelelőit KOMLÓSY és ACKERMAN (1983, 1984) és HOEKSTRA (1985) belső érvek alapján nem apró tagmondatos, hanem ún. komplex predikátumos elemzéssel tárgyalja. Elemzésük tekintetben LIEBER (1980), HORVATH (1981), BRESNAN (1982) és ZUBIZARRETA (1982) munkáján alapul. Például:

(110) Én [V drágának találom] a könyvet.

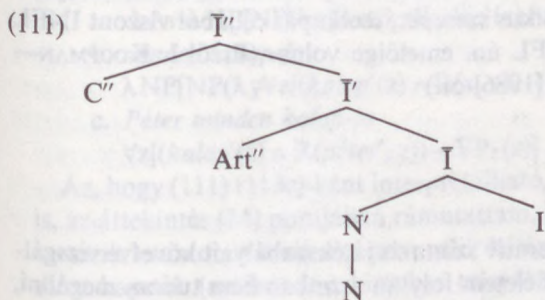
A $\bar{V}$ címkéjű komplex predikátum nyilvánvalóan szintaktikai, nem pedig szótári egység, de kifelé sok tekintetben ugyanúgy viselkedik, mint pl. a *drágáll* szótári elem. Ugyanúgy kormányoz és ugyanúgy oszt esetet meg tematikus szerepet a körülte lévő főnévi csoportoknak, mintha egyetlen atomi ige volna. Idevágó specifikus képességeit két tagja együttesen határozza meg. Az „öröklési” mechanizmus következménye az, hogy a (109)-cel kapcsolatban leírt eset- és szerepadó képességek nem vesznek el, csak éppen más szerkezeti egységek vonatkozásában realizálódnak. Az apró tagmondatos elemzés az *a könyv drága* elemeit vonja egy szerepkapó összetevőbe, a komplex ígés pedig a *drágának talál* elemeit vonja egy szerepadó összetevőbe.

Általános nyelvtanelméleti szempontból érdekes kérdés az, hogy a kétféle elemzés valamilyen nyelvspecifikus különbségnek felel-e meg — például annak, hogy egyes nyelvek képesek komplex predikátumok képzésére, mások nem. De még ha így van, akkor is elképzelhető, hogy a kétféle szerkezet közül az egyik a másikból származtatandó, esetleg mind a kettőt egyidejűleg létezőnek kell tekintenünk, vö. Zubizarreta javaslatát egyes olasz és spanyol infinitívuszos²³ szerkezetek kezelésére. De ennek a kérdésnek az eldöntésénél érdekesebb a mi számunkra az, hogy — akár az újrairó szabályoktól generáltan, akár újraelemzés eredményeképpen — miért képzelhető el egyáltalán mind a kétféle szerkezet.

Az X-vonás elmélet kikötései a grammatika egyéb jólformáltsági elveivel együtt adnak számot a lehetséges mondat szerkezetekről. Például, az X-vonás elmélet szabálysémájában a módosítók és a bővítmények választhatók — de az egyes konkrét fejek mellett ezek vagy kötelezőek, vagy tilosak. Ennek az az oka, hogy minden ige stb. meghatározott számú tematikus szerep kiosztására képes; a the ta-kritérium értelmében pedig minden szerepet tartalmaz argumentumnak kell kapnia, és minden tartalmaz argumentumnak szerephez kell jutnia. Hasonlóképpen, a hangalakot öltő főnévi csoportoknak megfelelő esetadótól származó esetre van szükségük. Az X-vonás elmélet tehát olyan keretet ad, amelyben fejek és argumentumok a szótári jellemzésnek megfelelően helyezkedhetnek el. Maguknak a fejeknek a belső szerkezetéről az X-vonás elmélet mit sem mond. Ha tehát rendelkezésünkre áll egy olyan mechanizmus, amely biztosítja, hogy a komplex fej öröklí tagjainak eset- és szerepadó képességeit, és a módosítókat/bővítményeket sikerül úgy elrendeznünk a komplex fej körül, hogy az eset- és szerepadás szerkezeti feltételei teljesüljenek, akkor ez a megoldás épp annyira jogosult, mint az apró tagmondatos. Ami a maximális kiterjesztések problémáját illeti: a módosítóknak/bővítményeknek valójában azért kell maximális kiterjesztéseknek lenniük, mert csak ilyenek kaphatnak tematikus szerepet. De míg a (109a)-beli *him stupid* szerepkapó egység, argumentum, a (110)-beli *drágá(nak)* a szerepadó fej része. Ez utóbbi esetben semmi szükség arra, hogy maximális kiterjesztés legyen — arra van csak szükség, hogy az az elem, amely most „kívül kerül az apró tagmondaton”, maximális kiterjesztés legyen. Az *a könyvet* pedig az is.

Ennek a kitérőnek az alapján, a (110)-beli komplex predikátum tapasztalati és elméleti analógiájára azt fogom javasolni, hogy a (108a)-beli *kalap-ja* egységet is tekintsük komplex predikátumnak. Így nemcsak a (95)-tel kapcsolatban tárgyalt értelmezési problémát tudjuk megoldani — lehetővé válik az is, hogy ha a birtokszó például deverbális nomen, akkor az inflexióval alkotott komplex predikátum részeként beleszólhasson a [+birt] jegy által adományozott tematikus szerep specifikálásába.

A (105), illetve (107)-beli szerkezet helyett tehát az alábbi javasolom, amelyben a kétargumentumú I „kevésbé prominens” helyét nem N'' köti, hanem az egyargumentumú birtokszó üres helyét is kötő kvantor. A főnévi csoport „propozicionális részének” a feje most az $\bar{I}$ -sal jelölt komplex predikátum. A hivatkozott irodalmat követve a fölülvonást megtartom a komplex predikátum jelölésére, a vesszőket pedig a kiterjesztési szintek jelölésére. Mivel $\bar{I}$ a fej, ennek kiterjesztéseit $\bar{I}'$ -vel és $\bar{I}''$ -vel kellene jelölni. A szabatos $\bar{I}'$ és $\bar{I}''$ jelölést azonban ezen az egy ágrajzon kívül nem fogom használni: a nyomdatechnikailag egyszerűbb I' és I'' sem okoz félreértést.

Péter	minden	kalap	[+ birt, 3sg] ⇒
Péter	minden	— _i	kalap _i -ja

Arra jutottunk tehát, hogy a magyar főnévi csoport (eddig vizsgált része) nem csupán címkézésében és sorrendezésében különbözik a pl. angol mondattól, de van bizonyos szerkezeti eltérés is. Ha csak magukra a szerkezetekre lennénk figyelemmel, azt kellene mondanunk, hogy az új adatok fényében a mondattal való párhuzam meggyengült, a birtokos viselkedésének a magyarázata bizonytalanra vált. De valóban így van-e?

A 2.5.1-ben tett módszertani megjegyzések szerint a szerkezetek egészének hasonló-ságára vonatkozó megfigyelés csupán a magyarázat alapötletét adhatja meg. Mivel a grammatika egységessége „eszközeinek”, nem pedig konkrét szerkezeteinek az egységességében áll, minden elemzés/magyarázat tarthatóságát ezekkel egybevetve kell ellenőrizni. Tehát, először: megfelel-e (111) ugyanazoknak az elveknek/meghatározá-soknak, amelyeket CHOMSKY (1986) a magyar nyelvtől és a főnévi csoport belülegeitől függetlenül, az univerzalitás szándékával állított föl? Másodszor: ha megfelel, akkor például az alany viselkedésére vonatkozóan ugyanazokat az empirikus predikciókat teszi-e, mint a korábbi, nagy vonalakban vázolt párhuzam?

Amellett már érveltem, hogy (111) megfelel az X-vonás elméletnek. Tekintsük az esetadást. A komplex predikátum $\bar{I}$ öröklí I szám-személy jegytől a nominatívusz esetadásának képességét; N jelenléte révén lexikális tartalma is van. Kormányozza-e I az adásának képességét; N jelenléte révén lexikális tartalma is van. Kormányozza-e I az alanyi C'' -t? Igen, mert a feje annak a maximális kiterjesztésnek, amelyben C'' elhelyezkedik. A Péter nominatívusza tehát legitim. $\bar{I}$ öröklí I [+birt] jegytől a tematikus szerepadás képességét is. Mivel nem testvére C'' -nek, a szerepadás közve-tett. Mi következik ebből C'' mozdíthatóságára nézve? Az, hogy az alany nyomát a mozgatóskor képzett lánc következő szemének kell majd kormányoznia: egy lépésben

nem ugorhat nagyot. Mindez azt bizonyítja, hogy az új adatokat figyelembe véve kialakított szerkezet semmit sem ront a helyzeten.

Ezek után néhány szóban érdemes visszatérni a mondatbeli INFL-lel való összehasonlításra. Felmerül a kérdés, hogy — legalábbis erre alkalmas nyelvekben — INFL nem alkot-e komplex predikátumot az igével. Ennek eldöntésére nem vállalkozom, de annyi megjegyezhető, hogy pl. ZUBIZARRETA kettős elemzése nemleges választ sugall épp amiatt, hogy INFL nem ad az alanynak thematikus szerepet. A kétféle inflexió eltérő tulajdonságai között ekkor szoros kapcsolat volna. Az viszont célszerűnek látszana, hogy az alanyi argumentumot V'' -nek Chomsky szerint üres módosítójába helyezzük. Ekkor V' -től kapna thematikus szerepet, esetkapás céljából viszont INFL módosítójába kellene mozdulnia: INFL ún. emelőige volna. (Erről l. KOOPMAN—SPORTICHE [1985]-öt és FUKUI—SPEAS [1986]-ot.)

2.5.5. I'' logikai interpretációja

I'' szerkezetet mindeddig tisztán a generatív szintaxis játékszabályait követve vizsgáltam és állítottam föl. Szemantikusi előéletem folytán azonban nem tudom megállni, hogy meg ne adjam I'' így kapott összetevőinek a MONTAGUE (1974) keretében kifejezett logikai interpretációját — különösen, mert ez a szintaktikai továbblépés szempontjából is hasznos lesz. A Montague-grammatika általános ismertetésétől és a nem-birtokos főnévi csoportok kezelésének részletes indoklásától itt el kell tekintenem — l. SZABOLCSI (1977, 1980b, 1985). Szükséges lehet azonban fölidézni néhány alapvető jelölési technikát. (A könnyebb dekódolás kedvéért szintaktikai kategóriák címkéit fogom változójelként használni.)

Vegyük a *minden kalap* főnévi csoportot! Ennek a standard logikai interpretációja — fordítása — a következő:

- (112) a. *minden* $\lambda N \lambda VP_1 \forall z [N(z) \rightarrow VP_1(z)]$
 b. *kalap* $kalap'$
 c. *minden kalap* $\lambda N \lambda VP_1 \forall z [N(z) \rightarrow VP_1(z)] (kalap') \equiv$
 $\equiv \lambda VP_1 \forall z [kalap'(z) \rightarrow VP_1(z)]$

A lambda-operátor használatát a következő konvenció szabályozza. Ha A változójel, B pedig olyan kifejezés, amelyben A szabadon szerepel, akkor λAB olyan függvényt jelöl, amely A -típusú dolgokon van értelmezve és értékét B írja le. A *minden* fordításában A szerepét a köznév-denotátumokon futó N változó játssza, B -nek pedig $\lambda VP_1 \forall z [N(z) \rightarrow VP_1(z)]$ felel meg. Ha ezt a függvényt megvizsgáljuk az értelmezési tartomány valamely helyén, azaz, alkalmazzuk valamely argumentumra (amit azzal jelölünk, hogy az argumentumot kerek zárójelbe téve a függvénykifejezés mögé írjuk), akkor a függvény azt az értéket veszi föl, amit B -ben A helyébe az illető argumentumot téve kapunk. (112c)-ben a *kalap'* tulajdonság az argumentum, a függvényérték pedig maga is egy függvény. Olyan függvény, amely azon predikátumokat (VP-ket) választja ki, amelyek minden kalapra ráillenek. (Precízebben: $\lambda VP_1 \forall z [kalap'(z) \rightarrow VP_1(z)]$ olyan függvény, amely valamely predikátumra (VP-re) alkalmazva az IGAZ értéket veszi föl, ha minden z , amely kalap, VP-zik, és a HAMIS értéket, ha nem.) L. részletesebben az 1985-ös cikket.

(112) d. *Péter* λ VP[VP(*péter'*)]

A (111)-beli összetevők sorozatos függvényalkalmazással jönnek létre; az eredményül kapott kifejezéseket már egyszerűsített alakban adom meg:

$$\lambda \text{Art} \lambda \text{NP} [\text{NP} (\lambda y [\text{Art} (\lambda x [\text{kalap}'(x) \wedge R(x, y)]) (\text{VP}_2))]]$$
$$\lambda \text{NP}[\text{NP}(\lambda y \forall z[(kalap'(z) \wedge R(x, y)) \rightarrow VP_2(z)])]$$
$$\forall z[(kalap'(z) \wedge R(péter', z)) \rightarrow VP_2(z)]$$

(114) a. *minden kalapja* $\lambda \text{NP}[\text{NP}(\lambda y \forall z[(\text{kalap}'(z) \wedge \text{Ryz}) \rightarrow \text{VP}_1 z])]$

b. *két fiú* $\lambda VP \exists x_1 \exists x_2 [(x_1 \neq x_2) \wedge \text{fiú}'(x_1) \wedge \text{fiú}'(x_2) \wedge VP(x_1) \wedge VP(x_2)]$

c. *két fiú minden kalapja* $\exists x_1 \exists x_2 [(x_1 \neq x_2) \wedge \text{fiú}'(x_1) \wedge \text{fiú}'(x_2) \wedge \forall z [(kalap'(z) \wedge (Rx_1z \vee Rx_2z)) \rightarrow VP_1z]]$

A továbbblépés szempontjából azonban érdekesebb számunkra az, hogy az általam javasolt interpretáció szerint I' értelmezése nem főnéviscsoport-szerű, hanem mondat-szerű: a VP-változó szabadon szerepel benne, nem pedig lambda-operátorral kötve, mint pl. a *Péter* (112d) és a *két fiú* (114b) értelmezésében. Ezt el lehetett volna kerülni akkor, ha az inflexiót nem háromargumentumú, hanem négyargumentumú függvényként jellemeztem volna, vö:

(115) $\lambda N \lambda \text{Art} \lambda NP \lambda VP_2 [\dots \text{mint (112e)-ban} \dots]$

Tekintve, hogy az összekapcsolási szabályok standard értelmezése a függvényalkalmazás, (113c)-t és (114c)-t pedig legfeljebb úgy tudnánk összekapcsolni pl. az *eltűnt*-tel, hogy az utóbbit erőszakosan beírjuk a szabad VP₁ változó helyébe, első pillanatban úgy tűnhet, hogy az inflexió javasolt interpretációja rossz és helyette (115)-öt kellett volna választanunk.

Amellett fogok érvelni, hogy a fenti gondolatmenetnek csak az a része támadhatatlan, hogy az igével összekapcsolódó — a mondatba beleépülő — birtokos szerkezetnek már valóban lambda-operátorral kötött VP-változót kell tartalmaznia, azaz így

kell értelmeződnie: 'azon tulajdonságok halmaza, amellyel minden kalap, amely Péteré, rendelkezik'. Az erre való áttérést azonban nem az inflexió értelmezésében, hanem egy további elem megjelenésével kell biztosítanunk.

2.5.6. A főnévi csoport bevezetője (C)

(111)-ben a birtokszó determinánsa számára már létesítettem egy Art'' csomópontot, a 2.5.2-beli adatcsoportok közül azonban eddig explicite csak (M)-mel foglalkoztam. Ideje rátérni a többiekre is.

(H) – (I)-ben láttuk, hogy a JACKENDOFFTÓL Art-ként címkézett elemek magyar megfelelői kétfelé oszlanak a birtokos szerkezetben. Túlnyomó többségük (nevezzük őket Art2-nek) megjelenhet a nominatívuszi birtokos mögött, és csakis ott jelenhet meg. Ezek az elemek bízást utalhatók a (111)-beli Art'' csomópont alá. A határozott névelő(t tartalmazó) determináns — legyen Art1 — ebben a pozícióban biztosan nem állhat. Vannak azonban olyan esetek is, amikor Art1 megelőzi a nominatívuszi birtokost, de alapos a gyanú, hogy nem őhozzá tartozik (pl. *az én kalapom*). Ha Art1 és Art2 elemeinek ugyanazt a szerepet tulajdonítjuk, akkor ebben a mozgatóssal operáló grammatikában az volna a legkézenfekvőbb föltevés, hogy mind a két csoport tagjai Art'' alatt generalódnak, de az Art1-eket valami okból el kell vinni onnan.

De volna-e hova vinni őket? Azt mondhatjuk, igen: a névelőnek a nominatívuszi és a datívuszi birtokos közötti pozíciója ugyanis kísértetiesen hasonlít a (francia, angol stb.) mondatbevezetőnek az alany és a SPEC közötti pozíciójához, a (98)-beli COMP-hoz. A mondat szerkezeti párhuzam továbbvitelének reményében jó lenne azt mondani tehát, hogy a névelő a mondatbevezetővel analóg pozícióban van. A kérdéses mozgatóssnak még valamelyes formai megfelelőjét is találhatnánk a mondat szintjén, nevezetesen, a segédige előrevitelét, vö. *Mary has known him* kontra *Who(m) has Mary known?* 'Mari ismerte őt' — 'Kit ismert Mari?'

De vajon valóban van-e mozgatóssra szükségünk? BRÓDY MIHÁLY hívta föl a figyelmet arra a (J)-ben említett igen fontos tényre, hogy a névelő Art1 akkor is jelen lehet a nominatívuszi birtokos előtt, ha a birtokszóhoz már valamilyen Art2 tartozik. Ha pedig Art1 és Art2 jelenléte nem zárja ki egymást, akkor semmi szükség ugyanabban a helyzetben generálni őket. Mint Bródy rámutatott, a névelőt generálhatjuk mindjárt a felszíni pozíciójában: a mondatbevezetővel analóg C-ben.

Ez a megoldás természetesen még további igazolást kíván. Az alábbiakban formai és jelentéstani érveket fogok felsorakoztatni mellette.

A generatív szintaktikai irodalomban a mondatbevezető sokáig olyan elemecskének tűnt, amely ott van, de nemigen csinál semmit, kivéve, hogy időnként mindenféle bonyodalmakat okoz (vö. a *that* -nyom szűrőre vonatkozó irodalmat van RIEMSDIJK — WILLIAMSNÁL [1986]). Ismereteim szerint DEN BESTENTŐL (1977) és KAYNETŐL (1983a) származik az a (kézenfekvő) gondolat, hogy a mondatbevezető — alárendelő kötőszó — funkciója az, hogy „nominalizálja” a proposíciót, s ezáltal képessé tegye arra, hogy igék argumentuma lehessen. Ez egyébként megfelel pl. THOMASON (1976) azon Montague-grammatikai feltevésének, hogy a mondatbevezető proposíciókat képez le proposíciók neveire. Ez a felfogás valószínűleg szerepet játszott abban, hogy CHOMSKY

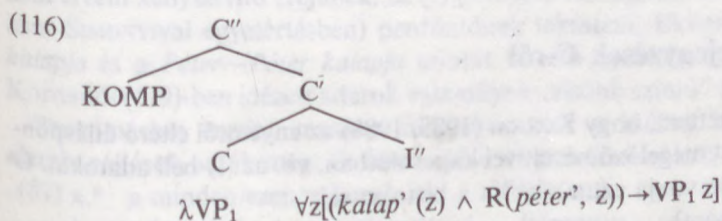
(1986) explicite megkülönbözteti a mondatbevezető (COMP) pozícióját az operátorokétól (SPEC), és az előbbi a (tag)mondat fejének minősíti.

I'' logikai interpretációja során az derült ki, hogy Art2 már kielégítően „determinálja” a birtokot — ugyanezt a műveletet a névelő még egyszer nem végezheti el rajta. A névelőnek tehát egyszerűen nem lehet ugyazaz a szerepe, mint Art2-nek. Vagy azt mondjuk, hogy teljességgel „fölösleges” (olyan, mint pl. a németben vagy oroszban a nemek szerinti egyeztetés a jelzőn), vagy valami más funkciót kell találnunk neki.

Ugyanott azt is megjegyeztem, hogy I'' interpretációja még nem az, amit egy főnévi csoporttól várnánk. „Mondatszerű”, mert szabad VP-változó szerepel benne. Ahhoz, hogy a főnévi csoport igével kapcsolódhasson össze — tulajdonsághalmazként értelmeződjön —, ezt a VP-változót valami további elemnek lambda-operátorral kellene megkötni.

Vegyük észre, hogy az a feladat, amit ennek a titokzatos elemnek be kell töltenie, párhuzamos a mondatbevezető feladatával: egy proposíciót kell alkalmassá tenni arra, hogy argumentumként épülhessen bele valamilyen mondatba. S van is a főnévi csoportban olyan elemünk, amely a mondatbevezetővel azonos helyen áll, és egyelőre még semmi dolga: a névelő.

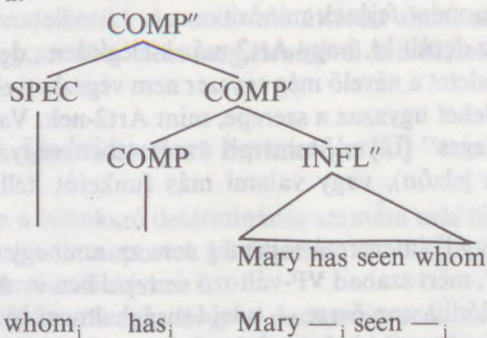
A megkezdett gondolatmenetet folytatva azt fogom állítani tehát, hogy a névelő valóban nem más, mint a főnévi csoport bevezetője: „nominalizálja” az I'' alatti proposíciót azáltal, hogy annak szabad VP-változóját lambda-operátorral köti meg:²⁵

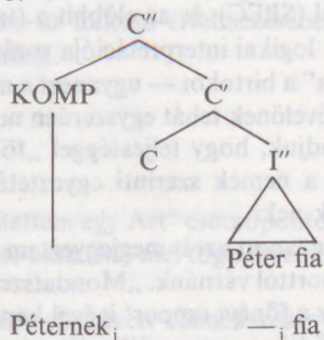
Ha a mondatba beépülő főnévi csoportokat az alárendelt mondatokhoz hasonlítjuk, föltehetjük azt a kérdést, hogy vajon a főmondatoknak van-e megfelelőjük? Ez azért érdekes, mert a főmondat élén tipikusan nincs alárendelő kötőszó. Nos, ha van olyan főnévi csoport, amely nem argumentumszerű, a megszólítás („vokatívusz”) ilyen. (Könnyen elháríthatjuk azt a kísértést, hogy a vokatívuszt felszólító módú ige alanyának tekintsük: egyrészt, ilyen ige jelenléte nem kötelező, másrészt, ha jelen is van, számban-személyben nem a vokatívusszal egyezik.) A bemutatás (K) pontjában pedig pontosan azt láttuk, hogy a vokatívuszi főnévi csoportokból kötelezően hiányzik a határozott névelő! A fentiek szerint a vokatívusz értelmezése: olyan „mondatocska”, amelynek „állítmánya” helyén szabad változó áll. Ez intuitíve is teljesen kielégítőnek tűnik.

Mindazonáltal nem mondhatjuk, hogy a főmondat INFL'', a vokatívusz I'' lenne: bizonyítékunk van a C(OMP)-kiterjesztés meglétére mind a kettőben. (117b)-hez l. (78)-at is:

(117) a.

b.

A C(OMP)'' fejűl szolgáló C(OMP) kategóriának ezekben is ott kell lennie, csak éppen nincsen alatta semmiféle „nominalizáló” értékű elem.

Az a feltevés, hogy a nominatívuszi birtokos előtt megjelenő névelő a mondatbevezetővel analóg, két szempontból is rendkívül erős föltevés. Egyfelől, nem közhelyszerű módon fejleszti tovább a mondat szerkezeti analógiát, és olyan adatok egész csoportjára kínál magyarázatot, amelyek minden más elemzés szerint esetlegeseknek tűnnek. Másfelől, ez a feltevés olyan életbe vágó szerepet tulajdonít a névelőnek, hogy helyességét első pillantásra megkérdőjelezi az, hogy e névelő (a felszínen) oly sokszor nem jelenik meg. Ennek a problémának a most tárgyalható részével a 2.5.7-ben foglalkozom; a továbbiakat l. a 4.4.3-ban és SZABOLCSI—LACZKÓNÁL (1988).

2.5.7. További megjegyzések C-ről

A 2.4.5. pontban említettem, hogy KORNAI (1985, 1988) az enyémtől eltérő álláspontot foglal el a birtokost megelőző névelővel kapcsolatban, vö. az (I)-beli adatokat. Ő mindig egy összetevőbe vonja ezt a névelőt a birtokossal:

(118) a. (az én) (kalapom)

b. (a Péter) (kalapja)

Gondolatmenete a következő: (118a)-ban a névelő egyszerűen a birtokszó névelője, amelyhez a személyes névmás mint egyeztető morféma csatlakozik (olyan egyeztető morfémaaként, amely [még?] nem szuffixálódott). (118b) viszont a mai magyar nyelvben csak akkor lehetséges, ha az illető nyelvváltozat beszélője a személyneveket is névelőzi. Itt tehát a birtokszónak egyáltalán nincs névelője; a megfelelő pozíciót az *a Péter* foglalja el. Fő érve az, hogy azok a helynevek, amelyeknek rendesen nincs névelőjük, a birtokos szerkezetben sem kapnak névelőt:

(119) a.* Voltam a Lisszabonban.

b. Voltam Lisszabonban.

c.* Jártam a Lisszabon főutcáján.

d. Jártam Lisszabon főutcáján.

Be kell vallanom, hogy ennek az elemzésnek a premisszái számomra elfogadhatatlannak tűnnek. Ami (118a)-t illeti: nem kétséges, hogy létezik az emberi nyelvekben az a jelenség, hogy a névelő egyezik a főnévvel, és hogy a személyes névmások az

egyeztető morfémák forrásai. De a magyarban a főnévi fej módosítói általában semmiféle egyeztető morfémát nem hordoznak — és még azokban a nyelvekben is, ahol ilyesfajta egyeztetés nyilvánvalóan működik, a névelő nemben-számban-esetben, nem pedig számban és személyben egyezik a főnévvel. A feltételezett egyeztetési mechanizmus tehát a magyarban olyan kivételes eredményt adna, hogy nem tekinthető az adatok minden további nélküli magyarázatának. Ami (118b)-t illeti: az a megállapítás, hogy az *a* csakis a *Péter*-hez tartozhat, legfeljebb a magyar nyelvjárások egy részére lehet igaz. Ha ezt tudomásul vesszük, Kornai szellemében azt kellene mondanunk, hogy a birtokos szerkezet fölépítése a magyar nyelvjárásokban egészen radikálisan különböző. Az ő szabályrendszere ugyanis nem tesz lehetővé olyan, viszonylag csekély változtatást, amellyel az északkeleti nyelvjárás adatai megmagyarázhatóakká válnának.

Kétségtelen, hogy az egyetlen megtámadhatatlan eljárás a homogén nyelvváltozatok elemzése, és a nyelvtudomány egyik iskolája sem dolgozott ki olyan, egészen egyértelmű kritériumokat, amelyeknek alapján a nyelvjárási határokat áthágó elemzést egyszer jogosultnak, másszor jogosulatlanak minősíthetjük. Mindazonáltal az efféle eljárás — az egészükben rendkívül hasonló nyelvjárásoknak az egy rendszerbe való vonása és eltéréseiknek valamilyen „alsóbb szintű” megkülönböztetéssel való kezelése — általános gyakorlat. Ennek alapján én magam csak akkor érezném kötelezőnek a nyelvjárási adatok teljes elkülönítését, ha a nem északkeleti adatoknak a KORNAI-féle elemzése minden tekintetben kényszerítő erejű volna. Mivel azt, hogy (118a)-ban az *én*-t a névelő személyegyeztető morfémájának tekintjük, önmagában nem érzem kényszerítő erejűnek, az (I) pontban bemutatott adatokat fogom (egyéb-ként SIMONYIVAL egyetértésben) perdöntőnek tekinteni. Ekkor az *a Péter*—*a Péter kalapja* és a *Péter*—*Péter kalapja* mintát követő nyelvjárások adatai, valamint a Kornaitól (119)-ben idézett adatok valamilyen „alsóbb szintű” magyarázatra várnak.

Benyomásom szerint ennek a magyarázatnak a kulcsát a (J) és (L) pontbeli szembenállások adják meg. Emlékeztetőül megismétlem őket:

(87) a.* a minden/ezen/valamelyik/... könyv(em)

b. az én minden/ezen/valamelyik/... könyvem

(92) a.* a minden fiú könyve

b. minden fiú könyve

c. minden fiúnak_i a —_i könyve

(93) a. a Péter minden könyve

b.* Péternek_i a —_i minden könyve

c. Péternek_i —_i minden könyve

(94) a.* a a Mária könyve fedele

b. a Mária könyve fedele

c. a Mária könyvének_i a —_i fedele

Maguk az adatok szerkezetileg igen változatosak, és úgy tűnik, az általánosítás a következő, igen „felszínes” formában adható meg: az *a(z)* Art szekvencia rossz. (Itt Art-on a JACKENDOFF által Art-ba sorolt elemek magyar megfelelőit értem, a *minden*-t, *ezen*-t és társait, valamint magát az *a(z)*-t is beleszámítva.) Az általánosítás éppen azért ilyen „felszínes”, mert a kérdéses szekvencia a legkülönbözőbb módokon jöhet létre. (87a)-ban *a(z)* a már kvantifikált (inflektált vagy inflektálatlan) főnévhez járul.

Azt gondolhatnánk, hogy ez egyébként is merő képtelenség — de a (87b)-beli változat lehetséges, noha csak annyiban tér el a (87a)-belitől, hogy az *én* kimondása révén nem áll elő *a(z)* Art szekvencia. (92a)-ban az *a*-t a *könyvé*-hez tartozónak képzelhetjük (vö. *az én könyvem, a Péter könyve*). A *minden*-nel kvantifikált *fiú*-hoz *a*-nak semmi köze, de a példa mégis rossz: megmenthető viszont, ha az *a*-t elhagyjuk, vagy ha a *minden* *fiú*-t datívuszba téve SPEC-be visszük. A (93)-beliek között akkor kapunk kétségtelenül rossz változatot, ha a *Péter(nek)* SPEC-be vitelével létrejön az *a(z)* Art szekvencia. Végül, tekintsük (94a)-t Szabó Magda-féle szerkezetnek. Ekkor a két *a* közül az első a *fedelé*-hez, a második a *könyvé*-hez tartozna: (*a (a Mária könyve) fedele*). A két *a(z)* tehát egymástól független — de az egyiket el kell hagynunk, vagy pedig az *a Mária könyvé(nek)*-et SPEC-be kell vinnünk, mint (94c)-ben, hogy a szekvencia megszűnjék.

Egy ilyen általánosítást a használt generatív grammatikai keretben csak egy helyen, a valóban „felszínes” — felszíni formákat kezelő — Fonetikai Komponensben lehet kifejezni:

(120) Töröld a C alatti *a(z)*-t akkor, ha közvetlenül Art-beli elem követi.

Térjünk most át a tulajdonnévi birtokosok problémájára. Tudjuk, hogy a magyar nyelvjárások némelyikében a személynevek rendszeresen névelővel járnak (*a Péter*), másokban nem (*Péter*). A földrajzi nevek közül egyeseket nyelvjárástól függetlenül névelőzni kell (*a Tisza, a Börzsöny, a Szovjetunió*), másokat tilos névelőzni (*Lisszabon, Dánia, Lengyelország*). Mármint sem az *a Péter—Péter*, sem az *a Szovjetunió—Lengyelország* párok tagjai között nem fedezhető fel semmiféle mélyebb, jelentéstípus-beli különbség. Első közelítésben azt mondhatjuk, hogy a (megfelelő nyelvjárás vagy az egész magyar nyelv grammatikájához tartozó) szótárban az egyik névelővel, a másik névelő nélkül van fölvéve. De például jelző megjelenése esetén az utóbbi csoportba tartozók is névelőt kapnak (*a magas Péter, a kies Lengyelország*). Kockáztassuk most meg azt az állítást, hogy a tulajdonneveknek voltaképp mindig van névelőjük — de az, hogy ez a névelő a felszínen mikor jelenhet meg, meglehetősen idioszinkratikus szabályoktól függ. Ezek a szabályok persze feltehetően szintén a Fonetikai Komponensben, a (120)-beli törlőszabállyal együttműködve hozzák létre a helyes alakokat (a törlés belülről kifelé halad):

(121) [_C [_C *a*] [_r [_C *a* Szovjetunió] fővárosa]]

↓ ↓
∅ a

(122) [_C [_C *a*] [_r [_C *a* Lengyelország] fővárosa]]

↓ ↓
∅ ∅

(123) a. [_C [_C *a*] [_r [_C *a* Péter] könyve]]

↓ ↓
∅ a

b. [_C [_C *a*] [_r [_C *a* Péter] könyve]]

↓ ↓
∅ ∅

c. [_C [_C *a*] [_r [_C *a* Péter] könyve]]

↓ ↓
a ∅

Az első névelő törlése csak (120) eredménye, a másodiké csak a szótári jellemzés következménye lehet. (121) és (122) azt mutatja, hogy a (120)-as törlő szabály még „látja” a birtokos névelőjét — akár megjelenik az a felszínen, akár nem. (123) a személynévi birtokos kezelésének három változatát adja meg. Az első változatban *a Péter* van — vö. *a Szovjetunió*; a másodikban *Péter* — vö. *Lengyelország*. (123c)-vel írom le az északkeleti nyelvjárás esetét. Ez abban az apróságban különbözik a többitől, hogy (120) figyelmen kívül hagyhatja a birtokos fonetikailag nem realizálódó névelőjét. (Érdemes megjegyezni, hogy nem kötelező figyelmen kívül hagynia: például Szabó Magda munkáiban *Péter könyve*-típusú alakok is előfordulnak, bár elenyésző számban.) Az, hogy ez az egyébként érthető figyelmen kívül hagyás a rendszer egésze szempontjából kivételes, egyszersmind érthetővé teszi azt is, hogy a személyneveket nem névelőző nyelvjárások között miért (123b) a gyakoribb változat.

A személyes névmások most abban fognak különbözni a tulajdonnevektől, hogy mindenféle névelő nélkül töltik ki C'' -t, s így a törlő szabály meghagyja előttük az $a(z)$ -t:

(124) [C'' [$C\alpha$] [$1''$ [C'' te] könyved]]

↓

a

Csupán a birtokos szerkezet fenti adatait figyelembe véve éppenséggel az *a Péter könyve* is leírható volna úgy, hogy ebben a változatban a *Péter* a *te*-hez hasonlóan ab ovo névelőtlen, de ekkor el sem volna képzelhető, hogyan áll elő a következő pár:

(125) a. a magas Péter

b.* a magas te

Mindennek alapján úgy ítélem, hogy a (120)-as szabállyal lényegében számot lehet adni a (J) és (L) pontban felsorolt adatokról és a KORNAI által felmutatott földrajzi neves adatokról is. (Azért csak lényegében, mert (120)-at pontosítanunk — gyengítanunk kell ahhoz, hogy ne zárja ki a melléknévi igeneves szerkezetek bevezetésével előálló $a(z)$ Art szekvenciákat is, vö. *a minden várost / Pétert / téged / Lisszabont ismerő fiú*.)²⁶

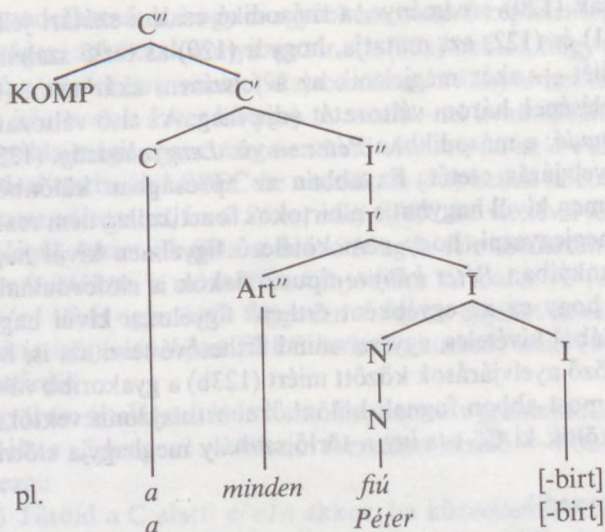
A fenti gondolatmenet most már sürgetővé teszi annak az elméletileg érdekesebb kérdésnek a megválaszolását, hogy milyen fölépítés tulajdonítandó az „egyszerű”, nem birtokos szerkezet főnévi csoportoknak.

Tekintve, hogy a birtokos és nem birtokos szerkezetek mondatbeli viselkedése teljesen azonos, kíváncsi, hogy ugyanolyan kategóriába soroljuk őket. Ha jó okunk volt arra, hogy a birtokos szerkezeteket C'' -ként elemezzük, akkor a nem birtokosokkal is csak ezt tehetjük. Ez valójában semmiféle nehézséget nem okoz — csak az infinitívuszi tagmondatokra kell gondolnunk, és ki kell mondanunk, hogy a [-birt) jegy nem ad alanynak való tematikus szerepet. A releváns szerkezet most a (126)-nak megfelelő lesz.

A C alatti $a(z)$ törléséről az első esetben (120) automatikusan gondoskodik, a másodikban pedig a *Péter* adott nyelvjárásbeli szótári jellemzése mondja meg, hogy az $a(z)$ törlődik-e vagy sem.

Ez a döntés feltételezi, hogy a határozott névelőt mindig megkülönböztetjük a többi artikulustól és a főnévi csoport bevezetőjének, C -nek tekintjük. (A (120)-ban használt Art címke, amely a névelőt is magában foglalta, így csupán egy listát helyette-

(126)

sít.) Eszerint $a(z)$ elsődleges funkciója mindig az, hogy I'' -t argumentumszerűvé tegye. Ezt megerősíti az is, hogy a vokatívusz nemcsak a birtokos szerkezet élén, de egyébként névelőzött személynevek előtt sem tűri az $a(z)$ -t, vö. (89).²⁷ Az, hogy az $a(z)$ szerepe nem merül ki az argumentumszerűvé tételben, nem mond ellene a COMP-pal való párhuzamnak: az alárendelő kötőszavaknak is lehet további, speciális jelentéstartalmuk. A határozatlan főnévi csoportok kérdéseivel a következő fejezetekben foglalkozom.

A (112)-ben megadott interpretációkat változatlanul fönnttarthatjuk. A *[-birt]* jegyű I értelmezése csak abban különbözik a *[+birt, agr]* értelmezésétől, hogy nem vezet be R -t és alanyt:

(127) a. *[-birt]* $\lambda N \lambda Art[Art(N) (VP_1)]$

b. *kalap kalap'*

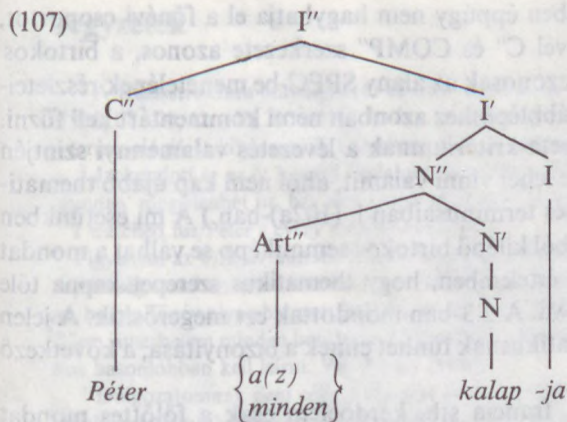
c. *minden* $\lambda N \lambda VP_2 \forall x[Nx \rightarrow VP_2x]$

d. *minden kalap [-birt]* $\forall x[kalap'(x) \rightarrow VP_1x]$

e. ϕ *minden kalap [-birt]* $\lambda VP_1 \forall x[kalap'(x) \rightarrow VP_1x]$

A *minden* interpretációja ugyanaz, mint (112c)-ben, amely közvetlenül az *every* Montague-féle interpretációját követi. Ezáltal nem zárjuk ki, hogy ha valamely nyelvben nincs ok föltételezni, hogy a főnévi csoportban I és C van, akkor a magyar *minden*-nel azonos jelentésű kvantor ott is helyes főnévi csoport értelmezést adjon a köznévvvel együtt. A magyarban azonban a $[\pm birt]$ jegy mindenképpen VP_1 változóval látja el a vele összekapcsolódó köznevet. Ezt a VP_1 változót minden esetben a C alá rendelt elemnek kell megkötnie, a felszíni realizációtól függetlenül.

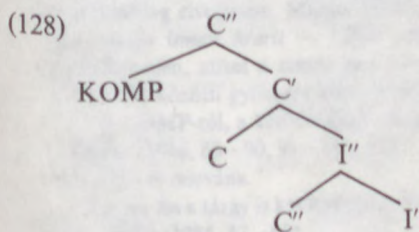
A $a(z)$ -nak C alá, a *minden*-nek és társainak Art alá való sorolása magyarázatot ad arra is, hogy a nominatívuszi birtokos után miért éppen az $a(z)$ nem jelenhet meg, vö. a (H) pontot. Először idézzük föl a már elvetett (107)-beli szerkezetet, azzal a vele koherens föltevással, hogy $a(z)$ is, *minden* is Art'' :

Ez a szerkezet nem ad és nem is adhat magyarázatot az $a(z)$ és a *minden*-félék eltérő disztribúciójára. Az ettől független okokból választott komplex predikátumos szerkezeetről azonban elmondtam, hogy az az apró tagmondatos elemzés egyik (bázisban generált vagy újraelemzés útján nyert) változata. Az apró tagmondatokról pedig számos empirikus érv alapján bebizonyították, hogy nem tartalmaznak inflexiót és mondatbevezetőt/kérdőszó-helyet. Tekintve, hogy a komplex predikátumban és körülre pontosan „ugyanolyan és ugyanannyi” elem jelenhet meg, mintha apró tagmondatokkal volna dolgunk, magától értetődik, hogy a mondatbevezetővel analógnak tartott C , $a(z)$ itt nem jelenhet meg.

Az $a(z)$ és a *minden*-félék eltérő disztribúciója mindenképpen szükségessé teszi, hogy látszólagos komplementaritásukról ne az egy csomópont alá helyezéssel adjunk számot, hanem úgy, hogy két különböző kategóriába és csomópont alá helyezzük őket. A kategóriabeli megkülönböztetés ténye azonban önmagában még nem jósolná meg, hogy az $a(z)$ fog megjelenni a nominatívuszi birtokos előtt, a *minden*-félék pedig mögötte — és például nem fordítva. A helyes eloszlás megjósolására benyomásom szerint csak az az elemzés képes, amely $a(z)$ -t a mondatbevezetővel párhuzamba állítva különbözteti meg Art elemeitől.²⁸

A fentiek szellemében már természetes az a feltevés, hogy a főnévi csoport vészkijáratként működő operátor-pozícióját, KOMP-ot SPEC mintájára a bevezető (C) módosítójának tekintsük:

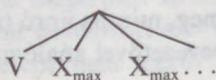
2.5.4-ben odáig jutottunk, hogy a birtokos eredeti helye nem testvére a tematikus szerepet adó fejnek, ezért az I'' fölötti első maximális kiterjesztés határ-kategória a

birtokos számára, így az egy lépésben éppúgy nem hagyhatja el a főnévi csoportot, mint az alany a tagmondatot. Mivel C'' és COMP'' szerkezete azonos, a birtokos KOMP-ba menetelének a részletei azonosak az alany SPEC-be menetelének részleteivel, l. 2.5.3. A KOMP-ból való továbblépéshez azonban némi kommentárt kell fűzni.

A projekciós elv értelmében a theta-kritériumnak a levezetés valamennyi szintjén teljesülnie kell: csak olyan helyzetbe lehet vinni valamit, ahol nem kap újabb tematikus szerepet. (Ugyanezt a láncképzés terminusaiban l. (102a)-ban.) A mi esetünkben ez azt jelenti, hogy a főnévi csoportból kilépő birtokos semmiképp se válhat a mondat igéjének argumentumává abban az értelemben, hogy tematikus szerepet kapna tőle — nem alakulhat át részeshatározóvá. A 2.3-ban mondottak ezt megerősítik. A jelen elméleti keretben azonban problematikusnak tűnhet ennek a bizonyítása, a következőkből.

A SPEC-ből kimozdított angol, francia stb. kérdőelem csak a fölöttes mondat SPEC-jében landolhat. Mivel SPEC nem tematikus pozíció, ez rendben is van. A magyar főnévi csoport KOMP-jából kimozdított birtokosnak azonban csak akkor kell a mondat szintjén operátor-helyzetbe kerülnie, ha eleve operátor természetű: a Péternek például egyszerűen az ige bővítményei közé keveredhet. Ez azért tűnhet problematikusnak, mert É. Kiss Katalin szerint a magyar mondat propozicionális része „lapos”:

(129)

Így az ige elvben bármelyik testvérének adhat theta-szerepet. Nem merül-e föl az a veszély, hogy ez történik a fenti X_{max}-ok közé kerülő birtokossal is? Valójában nem. Ahhoz, hogy az ige az idemozdult birtokosnak tematikus szerepet adjon, arra volna szükség, hogy a szótári jellemzésében megadott valamelyik tematikus szerepet meg a mozgatóst megelőző kiinduló szerkezetben ne osztotta légyen ki. Ez azonban már önmagában is megsértene a theta-kritériumot, azaz, a grammatika még a birtokos mozgatása előtt elvetné a mondatot.

Természetesen, ha a magyar mondat propozicionális részének nem lapos, hanem hierarchikus szerkezetet tulajdonítunk, akkor a főnévi csoportból kimozdult birtokost ún. CHOMSKY-kapcsolással csatolhatjuk pl. a VP-hez, s így az olyan helyzetbe kerül, ahol föl sem merül, hogy újabb szerepet kaphatna.

Jegyzetek

¹ A frázisstruktúra-szabályokról és ezen belül az X-vonás elméletéről vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 17–20, 42–63, 300–308). Itt és a továbbiakban a magyar fordítás lapszámait adom meg, és annak a terminológiáját követem ill. egészítem ki. A „módosító” az ott nem magyarított *specifier* fordítása.

² Jackendoff és az őt követő irodalom nem vesz tudomást arról a zavaró körülményről, hogy az *every* 'minden' megjelenhet itt, bár erre Quirk et al. (1975) jegyzetben utal. A tipikus példák effélék:

I watched his/Peter's every step/word/move.

Figyeltem az ő/Péter minden lépését/szavát/mozdulatát.

A jelenség azonban nem szorítkozik az „ágens” főnevekre. Adatközlőim szerint a (pragmatikus?) feltétel az, hogy a főnév olyan halmazt jelöljön, amely még „bővíülhet”: pl. *I cannot know your every friend / ? sister* 'Nem ismerhetem minden barátodat / ? nővéredet'. Következésképp az angol főnévi csoportot is a magyarhoz hasonlóbban kell leírni. Vö. Abney (1987).

³ Dolgozatomnak nem célja a magyar főnévi csoport kimerítő leírása — a birtokos szerkezetre és az azzal összefüggő kérdésekre összpontosít. A 2.5. pont végén azonban röviden megadom a nem birtokos szerkezeteknek az addig mondottakkal összeillő elemzését is. Egyéb kérdésekről l. Szabolcsi—Laczkó (megj. e.).

⁴ Az affixált személyvielőlésről vö. Vértess (1955–57), Radics (1980).

⁵ A jelzői főfogás kétségkívül helytálló abban a laza jelentéstani értelemben, hogy rámutat: a birtokos megnevezésével leszűkítjük a birtokszó által jelölt dolgok körét. Ezt az általam kifejtendő „alanszerű elemzés is reprodukálja, vö. 2.5.4.—5. pontot: *Péter kalapja* 'olyan kalap, amellyel Péter valamilyen relációban áll'. A mondatnyi elemzésnek azonban messze túl kell mennie az ilyen megállapításokon: magyaráznia kell a szerkezet különféle formai jellemzőit. Ebben a tekintetben a jelzői elemzés már nem reveláló, hiszen a birtokos jelzős szerkezet formai jegyei számtalan ponton különböznek például a mennyiségjelzősétől.

⁶ Elekfi László fölhívta a figyelmemet arra, hogy az egyeztetéssel a 'közös birtok'—'külön birtokok' közötti finom megkülönböztetések is kifejezhetők. A jelen gondolatmenet szempontjából ez a jelenségkör nem perdöntő. Vö. Gaál (1978) és a Nyelvművelő Kézikönyvet.

⁷ Rácz Endre hívta föl a figyelmemet Lotz János rokon szellemű magyarázatára: „A névmási szerkezetnél [tehát az *ő házuk* típusban] a személyragos alak az alapalak és a névmási jelző a hozzáadott, nem szükségszerű elem. Tehát a {K} elem a nem kötelező helyzetben nem ismétlődik meg. A főnévi szerkezeteknél [tehát az *emberek háza* típusban] a birtokos száma mindenképpen megjelölendő, itt meg a birtokszónak a főnév fölöslegessége a {K} morféma megismétlődése” (1976, 154).

⁸ Az esetadásról vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 217–231). A (43) példa magyar megfelelőjéről l. a 3. fejezet 4. jegyzetét.

⁹ Amennyiben az igének nincs datívuszi vonzata, a (48d)-féle mondatok csak akkor lehetségesek, ha a datívuszban álló főnévi csoporthoz valamilyen "kárára/hasznára"-szerű értelmezés társítható. Ekkor azonban ez a főnévi csoport szabad határozónak minősítendő — nem elszakított birtokosjelző]. Az, hogy a datívuszi főnévi csoport szabad határozóként szerepeljen, természetesen a magyarban is lehetséges — de élesen megkülönbözteti a magyart a némettől az, hogy a magyarban ez az értelmezés nem szükségszerű.

¹⁰ É. Kiss modelljéről I. Szabolcsi (1988a). Ebben a recenzióban a konfigurációs elemzés lehetőségét gyakorlatilag elvettem. Maráz (1986) néhány igen meggyőző alany/tárgy szembenállást mutat be (pl. *Mari anyja ismeri Marit* — **Mari ismeri Mari anyját*), bár példának egy része az adott formában értékelhetetlen, mivel a szerző nem veszi figyelembe a semleges topik és kontrasztív topik (balra való kibélyezés) közötti gyakoriság különbségeit (vö. Szabolcsi 1986a).

¹¹ A COMP-ról, a kérdőszavak mozgásáról és az alany/tárgy aszimmetriákról vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 63–90, 91–110, 139–154, 155–166, 271–296). Ezeken kívül a könyvnek még számos más helye is releváns.

¹² Azaz, ha a tárgy is két lépésben mozog, azt csak a szomszédosság követelheti meg, vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 63–90).

¹³ Vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 36–37, 167–168, 318–324) — az utoislo hely bíralatához Szabolcsi (1986a).

¹⁴ A birtokos mondat szintű mozgásának adataival itt részletesebben nem foglalkozom; a szövegben említett cikkeken kívül l. Szabolcsi (1981c, 1983b), É. Kiss (1987). Emlékeztetek arra, hogy Szarvas (1872) meggyőződen bírálja Brassainak *Az accentuált birtokos nek nélkül, az accentuálatlan nek-vel állban* összefoglalt szabályát. A helyes predikciók önként adódnak a főnévi csoporton belüli és a mondat szintű (fókuszbeli) accentuálás megkülönböztetéséből — az utóbbi természetesen csak szétválás után lehetséges, ezért kötelező ott a *nek*.

¹⁵ Joannovics (1885a, 9) a *nek* rag datívuszi eredetének tulajdonítja az efféle régi egyeztetéseket is: *a véneknek szerzéseket* (Tatr. más.), *a pogányoknak istenök* (dii) *mind ördögök* (Tih. cod.).

¹⁶ Vö. még Marác (1985).

¹⁷ Ezekre az adatokra az 1981-es cikk írásakor nem figyeltem föl, így az alábbiak nemcsak kiegészítések, hanem a korábbi elemzés bírálatának is tekintendők.

¹⁸ Talán az volna a természetes, ha az *ez a könyv* típusát appozitív szerkezetnek tekinteném. Ekkor könnyen megmagyarázhatóvá válna a névutók, ragok és jelek kettőzése: *ezt a könyvet, ezeket a könyveket, ezen (kívül) a könyvön kívül, ezek mellett a könyvek mellett, ezé a könyvé* stb. (a legutolsó adat különösen érdekes). A jelen dolgozatban e jelenséggel nem foglalkozom, s a mutatónévmás + névelő együttesét egyetlen komplex determinánsként fogom föl. Fontos megemlíteni, hogy ez a fölfogás is megmagyaráz valamit:

Péternek a javaslatát
(a) Én nem Péternek ezt a javaslatát akarom elvetni, csupán arra törekszem, hogy ...

(b)* Én nem Péternek ezt a javaslatot akarom elvetni, csupán arra törekszem, hogy ...
E példák azt sugallják, hogy a *Péternek az a javaslat* alkothat egyetlen megszakítatlan felszíni összetevőt. Ez viszont akkor a legtermészetesebb, ha az *ez a* — akárcsak az *a* — a KOMP és a nominatívuszi birtokos közötti pozíció tölti ki.

¹⁹ Itt és a továbbiakban eltekintek a minimalitás Chomsky-féle feltételétől, de megjegyzem, hogy a magyar főnévi csoportról mondandók tökéletesen összhangban vannak Rizzi (1988) eredményeivel.

²⁰ Ez a tárgy és a szabad határozó mozgatásának számunkra most irreleváns elméleti részleteivel kapcsolatos. A *V'*-ből való kilépés bizonyos részleteit (104)-ben is el fogom hanyagolni; l. Chomsky (1986)-ot.

²¹ Chomsky (1981) és van Riemsdijk—Williams (1986) szerint minden láncnak csak egy esete lehet. Az ő láncdefiníciójuk azonban (102)-nél szűkebb: csak az argumentumpozícióban levő szemek tartoznak bele. Az operátor-pozíció másodlagos esetjelölését tehát ők sem zárják ki. De, mint 2.4.6-ban láttuk, a KOMP-beli birtokos *-nak/-nek*-jét nem kell föltétlenül „esetnek” tekintenünk. Az operátor-pozíció jelölőjének természetesen a bevezető lehet a forrása.

²² Anderson (1983) valójában amellet érvel, hogy a prenominalis birtokoshoz csatlakozó *'s* kétféle szerepet játszik: míg a *Mary's reliability* 'Mária megbízhatósága' deverbális szerkezetben a birtokos a főnévtől kapja tematikus szerepét, a *Mary's house* 'Mária háza' típusban magától *'s*-től. Ez mutatis mutandis tökéletesen összeegyeztethető az én felfogásommal. Chomsky (1984) semmivel sem indokolja, hogy a második esetben miért nem követi Andersont.

²³ Sok tekintetben Zubizarreta (1982)-t követve tárgyalja a magyar főnévi igeneves szerkezeteket É. Kiss (1987).

²⁴ A (112)-ben szereplő *R* szabad változó; értékét — azt, hogy a birtokos és a birtok között miféle konkrét viszony áll fenn — a kontextusból vagy a birtokszó természetéből kell megtudnunk, vö. a 3. fejezetet. A relációnév-birtokszavak esetében *N*-t és *R*-t nem konjunkcióval kellene összekapcsolnunk; ennek a részleteivel itt nem foglalkozom.

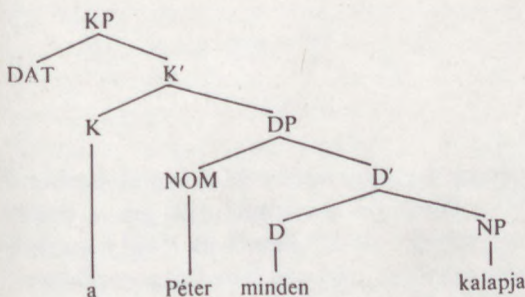
²⁵ Horvath (1986) fölveti annak a lehetőségét, hogy a vonatkozó névmások *a(z)* eleme mint mondatbevezető olvadt össze a kérdőszóval. Ez egybecsengene az általam adott elemzéssel.

²⁶ Vö. még: *?János Tisza partján lakó barátai* és *?János a Tisza partján lakó barátai*. Természetesen egyik sem teljesen grammatikus, de érdekes módon mind a kettőt hallani az élőbeszédben. Ezzel szemben a **János a barátai* még nyelvbtlásként sem szokott előfordulni.

²⁷ A személynevek névelőzése természetesen nem magyar különlegesség — mint ahogy nem magyar különlegesség az sem, hogy a megszólításból a névelőnek el kell maradnia, vö. pl. *Der Hans kommt hier* — *Hans, komm hier!* Ezt a tényt tudomásom szerint még senki sem tette elemzés tárgyává. Csupán a románból és a franciából tudok példákat arra, hogy egyes vokatívuszok kötelezően vagy választhatóan

határozott névelősek legyenek — ezekre Bakos Ferenc hívta föl a figyelmemet. Vö. *Domnule/*domne, vino!* — *Fratele/frate, vino!* és *Il faut partir, les amis!* (bár: **Les amis, il faut partir!*). Ha ezeket a példákat másképpen kimagyarázni nem lehet, akkor arra kell következtetnünk belőlük, hogy míg a magyar, a német és más nyelvek tiltják az argumentumszerűvé tett I'-nek a nem-argumentumként való használatát, a román és a francia ezt a lehetőséget is megengedi.

²⁸ Abney (1987) elméletét részletesen nem ismertettem, de az olvasó tájékoztatására megjegyzem, hogy a 272—276. lapon ő az alábbi módosítással illeszti bele elméletébe az általam kialakított magyar szerkezetet:

Ehhez a következő megjegyzést fűzi: „We must assume that there is an AGR in D at s-structure, to assign Case to the subject. Assume that a prohibition against doubly-filled D's holds in Hungarian, but it applies at PF. This would permit *-ja* to occupy D at s-structure and Case-assign *Péter*, then lower onto the noun before PF.”

3. A birtoklásmondat mint egzisztenciális mondat

3.1. Van-e a magyarban külön birtoklásige?

Szakirodalmunk a birtoklásmondatot csaknem teljesen egységesen úgy elemzi, hogy abban a *van* birtoklásigének két önálló, nominatívuszi és datívuszi vonzata van. BALOGH (1891) és DEZSŐ (1969) rámutat arra, hogy a birtokos szerkezetben is, a birtoklásmondatban is ugyanaz az elvont szemantikai viszony fejeződik ki, csakhogy más-más szerveződési szinten; az ő megjegyzéseik azonban elsősorban jelentéstani természetűek, a mondattani elemzés konkrét kérdéseiben kevésbé foglalnak állást. Azok, akik az „elmozdított birtokost” is részeshatározónak tekintik, a birtoklásmondatot illetően a legnagyobb természetességgel foglalják el a fenti álláspontot; de még TOMPA (1982, 138—139) is így ír:

- (1) „vitatnám, hogy a *Kocsis Kicsinek megszigorodott az arca* mondatban részeshatározó van. A *megszigorodik* ige már csak jelentéstani okokból sem szokott részeshatározóval járni. [...] Ha viszont birtoklást állító vagy tagadó, igei állítmányú mondatban adverbális determinánsként fordul elő a *-nak/-nek* ragos főnév, akkor részeshatározó”.

Tudomásom szerint egyetlen szerző akad, aki markánsan azt az álláspontot képviseli, hogy itt is birtokosjelzővel van dolgunk — nevezetesen, LEHR (1902, 614):

- (2) „Nem vitatván, hogy a *van* és *nincs* mit vonz, mit se, vagy általában vonzhat-e valamit, ugye-e bár, az előbbi mondat így is lehetne: „Van karikagyűrűje”. Azt kérдем már most, az ezen mondat alanyához függedt rag: *je*, nem az egyes 3. személyt fejezi-e ki, mint birtokost? a karikagyűrű birtokosát? [...] Ki tagadhatná komolyan, hogy *neki* és *karikagyűrűje* közt ne volna grammatikai viszony, még pedig a jelző és jelzett viszonya? a birtokosé és birtoké?”

Lehr elemzését egyébként BEKE (1913) finnugrisztikai szempontból a lehető legtermészetesebbnek tartja, és SIMONYI, bár részeshatározói elemzést ad, Bekére — nem a Lehrrel! — hivatkozva maga is elismeri a föltevés jogosultságát (1914, 183). Ez a kutatási irány azonban később, úgy látszik, feledésbe merült.

Mint az 1. fejezetben rámutattam, Lehrnek a birtokosjelzőre vonatkozó fejtegetései azért különösen érdekesek a számomra, mert következetesen ugyanazon a logikán alapulnak, mint a generatív szintaxisnak a tematikus szerepekre és a láncképzésre vonatkozó elvei: „A szórendnek ezt az átteremtő varázserejét nem ismerem”. Mindazonáltal ennek a logikának a követése nem teszi fölöslegessé azt, hogy a birtoklásmondatbeli *-nak/-nek* ragos elem birtokosjelzői („elmozdított birtokosi”) elemzését részleteiben is igazoljuk, és megfeleljünk azokra az — implicit vagy explicit — érvekre,

amelyek ez ellen az elemzés ellen szólhatnak. Ezt a feladatot Lehr a maga egészében nem végezte el, bár idézett cikke számos tekintetben iránymutató.

Elméleti és/vagy jelentéstani megfontolásoktól eltekintve, a birtokos szerkezet és a birtoklásmondatbeli két főnévi csoport azonosságát a morfoszintaktikai részletek szembeszökő megegyezése veti föl. Aki/ami birtokol, datívuszban van; akit/amit birtokol, hajszára ugyanúgy toldalékolódik, mint a birtokos szerkezetbeli birtokszó; a birtokolt mellett még névmási formában sem jelenhet meg birtokos. Mindez tökéletesen összeegyeztethető azzal a föltevéssel, hogy a *-nak/-nek* ragos főnévi csoport az egyargumentumú *van* ige nominatívuszi vonzatának kimozdult birtokosa. Egybecsen-
genek ezzel az egyeztetés adatai is. (3)-ban a „szabályosan” egyeztető nyelvváltozat adatait adom meg, (4)-ben az általam is beszélt „szabálytalanét”. A (c) mondatok olyan igével szembesítenek, amelynek biztosan lehet külön részeshatározója. A fontos megfigyelés az, hogy (4b) (4a)-val, nem pedig (4c)-vel rokon:

(3) a. A fiúknak_i eltűnt [_{C'} e_i a [_{I'} e_i kalapjuk]].

b. A fiúknak_i van [_{C'} e_i [_{I'} e_i kalapjuk]].

c. A fiúknak_i tetszik [_{C'} az [_{I'} (ő_{ij}) kalapjuk]].

(4) a. A fiúknak_i eltűnt [_{C'} e_i a [_{I'} e_i kalapja/uk]].

b. A fiúknak_i van [_{C'} e_i [_{I'} e_i kalapja/uk]].

c. A fiúknak_i tetszik [_{C'} az [_{I'} (ő_{ij}) kalapjuk]].

A hagyományos elemzésnek, amely szerint az *a fiúknak* is, a *kalapja/uk* is a *van* ige önálló bővítménye, szintén meg kell magyaráznia a birtoklásmondat formai jegyeit — akár úgy, hogy kapcsolatba hozza őket a birtokos szerkezet formai jegyeivel, akár azoktól függetlenül. Az első nehézség, amellyel ennek az elemzésnek szembe kell néznie, az, hogy az ige önálló bővítményei csak úgy semmilyen nyelvben nem szoktak egyeztetődni egymással. Ezt a tényt semmiképp sem lehet figyelmen kívül hagyni, és az egyeztetést — a szakirodalomban szokásos módon — a magyar birtoklásaige további kommentárt nem igénylő sajátosságának tekinteni.¹

Elképzelhető azonban a hagyományos elemzésnek egy — a generatív grammatika eszköztárát is fölhasználó — módosítása: a birtoklásmondatbeli *van*-t visszaható igének lehetne tekinteni. Ez a tulajdonsága onnan származna, hogy nominatívuszi argumentumának alanyi pozíciójában fonetikailag üres visszaható névmást követelne:

(5) A fiúknak_i van [_{C'} [_{I'} visszaható_i kalapja/uk]].

A fonetikailag üres elemnek azért kellene visszaható — és nem egyszerűen személyes — névmásnak lennie, hogy a *-nak/-nek* ragos argumentummal való kötelező koreferenciáját biztosítsuk, szemben például a fenti (c) példákkal, ahol — ha az *a fiúknak*-ot a *tetszik* részeshatározójának tekintjük — a kalap birtokosának nem kell koreferensnek lennie vele. Az (5)-beli *a fiúknak* és *kalapja/uk* most közvetve egyeztetődni egymással: a visszaható névmás mint olyan számban és személyben egyezik anteceden-
densével, és mivel birtokos szerkezet alanya, a birtokszóval is. Arról, hogy az anteceden-
densnek nem kötelező hangalakot öltenie, (6a)-val párhuzamosan lehetne számot adni. A szakirodalomban megindokolt és megszokott módon ezentúl *pro*-val fogom jelölni a fonetikailag üres személyes névmást:²

(6) a. *pro*_i megütötték magukat_i.

b. *pro*_i[-nak] van visszaható_i kalapja/uk.

A kétargumentumú birtoklásigének ez a módosított felfogása már kétségkívül elfogadhatónak látszik (ha a fenti vázlatos kifejtésnek vannak homályos pontjai, feltehetőleg azokat is tisztázni lehetne valamilyen módon). Ebben a fejezetben nem is amellett fogok érvelni, hogy a birtoklásmondat (5)-féle elemzése képtelenség, a (3b), ill. (4b) szerinti mozgatóelemzés pedig az egyedül üdvözítő. Azt fogom állítani ehelyett, hogy az (5)-féle elemzés fölösleges — szükségtelenül bonyolulttá teszi a grammatikát, miközben a birtoklásmondat problémáit különös kikötések nélkül is meg lehet oldani.

Azt senki sem tagadja, hogy a magyar nyelv számon tart egy létezést jelentő *van* igét:

(7) Van igazság.

Minden magyar ige esetében azt szoktuk tapasztalni, hogy argumentumaik lehetnek [+birt] jegyű és [–birt] jegyű főnévi csoportok is (2.5.5-ben ezért is rendelttem minden főnévi csoportot *C''* alá — de a megfigyelés természetesen grammatikai kerettől függetlenül igaz). Ha ez így van, akkor elvárhatjuk, hogy a (7)-beli létezést jelentő *van*-nak is lehessen [+birt] jegyű argumentuma. Ekkor automatikusan rendelkezünk azzal a kiinduló szerkezettel, amelyből a birtoklásmondat mozgatóval levezethető:

(8) Péternek_i van [_{C'} e_i [_{I'} e_i kalapja]].

'létezik olyan kalap, amellyel Péter R relációban áll'

Ha tehát ezt az önként adódó lehetőséget kihasználjuk, külön kétargumentumú birtoklásigére egyáltalán nincs is szükségünk.

Aki ellenben a hagyományos fölfogás szerint ragaszkodik a kétargumentumú *van* fölvételéhez, az most azzal a kérdéssel kerül szembe, hogy vajon hányféle birtoklásmondat van — egy vagy kettő? Ha a birtoklásmondatok egyféleségét vallja, akkor nemcsak a visszaható *van* igét kell hozzáadnia a már meglévő szótári készlethez, hanem egyidejűleg meg kell tiltania azt is, hogy a létezést jelentő *van*-nak [+birt] jegyű argumentuma lehessen. Nemcsak a birtoklásigét kell tehát fölruházni a visszaható-ság némelyest kivételes tulajdonságával, de erőszakosan lyukat is kell ütnie a nyelvi rendszerben ahhoz, hogy ezt az igét elhelyezhesse. A másik lehetőség az, hogy megtartja (5)-öt is, (8)-at is; ekkor azt kell bebizonyítania, hogy a birtoklásmondatok rendszeresen kétértelműek, annak megfelelően, hogy a létezést jelentő vagy a birtoklást jelentő *van* szerepel-e bennük. Ha ilyesmi nem bizonyítható, akkor mindenképpen érdemes a (8)-féle elemzést választani — ha az egyáltalán tartható.³

A birtoklásmondat általam javasolt létigés levezetésének benyomásom szerint két alapvető kérdésre kell választ adnia:

(9) Miért van az, hogy a *van* mellett a birtokost kötelező kimozdítani az alanyi *C''*-ből?

(10) Van-e a birtoklásmondatnak olyan speciális jelentéstartalma, amely a létigés elemzéssel összeegyeztethetetlen?

3.2. A *van* ige határozatlan argumentuma

A két kérdés közül először a (9)-ben megfogalmazottal foglalkozom. Annak a felfogásnak, amely szerint a birtoklásmondatbeli *van* ige kétargumentumú, az a legerősebb formai támasza, hogy — az eddig tárgyalt birtokos szerkezetekkel ellentétben — a „birtokos” nem jelenhet meg „birtokszavával” egy összetevőben:

- (11) a. Eltűnt a Péter kalapja.
- b. Péternek eltűnt a kalapja.
- (12) a.* Van Péter kalapja.
- b. Péternek van kalapja.

Van azonban egy másik lényeges különbség is a két eset között: a *van* mellett — a birtokos hollététől függetlenül — nem jelenhet meg az *a(z)*:

- (12) c.* Van a Péter kalapja.
- d.* Péternek van a kalapja.

Kérdés, hogy a két tulajdonság között van-e valami összefüggés, és hogy olyan tulajdonságok-e ezek, amelyekkel csak a birtoklásmondatban találkozunk.

Az előző fejezetben csak olyan főnévi csoportokkal, *C''*-ekkel foglalkoztam, amelyeknek a bevezetője, *C a(z)* volt; ez azután a dialektális és egyéb megfontolások alapján vagy törlődött, vagy fonetikailag is realizálódott. Kérdés mármost, hogy minden főnévi csoportnak *a(z)*-e a bevezetője. Ha nem akarjuk eltagadni *a(z)*-nak azt a funkcióját, hogy nemcsak argumentumszerűvé teszi *I''*-t, hanem a határozottságot is jelzi, akkor nemmel kell válaszolnunk, hiszen léteznek nyilvánvalóan határozatlan főnévi csoportok is. De vannak-e ezen belül [+birt] jegyű határozatlanok? Hasonlítsuk össze az alábbi példák (a) és (b) mondatait:

- (13) a. Nem olvastál verset.
- b. Péternek nem olvastad versét.
- (14) a. Mindenki ismer két verset.
- b. Péternek mindenki ismeri két versét.

A [–birt] jegyű (a) és a [+birt] jegyű (b) példák teljesen párhuzamosak. Ahogy (13a)-ban a tagadás kétségbe vonhatja, hogy léteznek versek, ugyanúgy (13b)-ben is lehetséges, hogy Péternek nincsen is verse. (14a)-nak van olyan olvasata, amely szerint mindenki más-más verseket ismer, s ugyanez áll (14b)-re is. Nyilvánvaló, hogy a *Péternek ... (két) verse* semmivel sem határozottabb, mint a *(két) vers*. Ennek a megállapításnak még morfológiai bizonyítékát is adhatjuk. A magyar beszélőknek csak egy része használ egységes tárgyas ragozást minden birtokszó-tárgy mellett; egy

másik részük itt is megteszi az alanyi/tárgyas megkülönböztetést — természetesen, a birtokszó-tárgy határozottságának függvényében. A (b) példák ebben a nyelvváltozatban így hangzanak:

(13) b'. Péternek nem olvastál versét.

(14) b'. Péternek mindenki ismer két versét.

Magukról a (13b)–(14b) mondatformákról persze nem mondhatjuk, hogy a magyar nyelvben csak határozatlan olvasatúak lehetnek. Régiesebb (vagy mai, de emelkedett stílusú) szövegekben rendszeresen elmarad a határozott birtokszó névelője is; például:

(15) „[...] s kinek sírboltját halála évnapján rendesen meglátogatja neje kíséretében, s együtt imádkozik vele annak lépcsőin” (Jókai: Kárpáthy Zoltán).

Ebben a nyelvváltozatban (13b) és (14b) kétértelmű. Hogy valóban kétértelműségről van szó, bizonyítható az alanyi/tárgyas ragozás megkülönböztetésével, amely természetesen ennek a nyelvváltozatnak a beszélői között is használatos:

(16) a. Péternek nem olvastad versét.

'nem olvastad azt a verset, amelyet Péter írt'

b. Péternek nem olvastál versét.

'nem olvastál olyan verset, amelyet Péter írt volna'

Annak érdekében, hogy a példák tárgyalásakor ne kelljen állandóan erre a nyelvi változatra vonatkozó megszorítással élnem, a (15) és a (16a)-szerű adatokat a továbbiakban figyelmen kívül hagyom, feltételezve, hogy itt egy, a mai standardnál szélesebb körű $a(z)$ -törlési szabály működik.

Térjünk vissza a kritikus esetekhez! A (13)–(14)-beli példák kétségkívül azt mutatják, hogy [+birt] jegyű főnévi csoport is lehet határozatlan. De vajon van-e jelentősége annak, hogy ezekben a *Péternek* birtokszavától külön összetevőben szerepelt? Tekintsük a fenti példák mozgatás nélküli változatait:

(17) a. Nem olvastad (*olvastál) Péter versét.

b. Mindenki olvasta (*olvastott) Péter versét.

(17a) csak azt jelentheti, hogy Péternek van egy jól meghatározott verse, amelyet nem olvastál — és (17b) csak azt, hogy mindenki ugyanazt a Pétertől származó verset olvasta. Ezzel párhuzamosan lehetetlenné válik az alanyi ragozás használata is. Megkísérelhetjük datívuszba is tenni a birtokost, a szerkezet egészének fókuszba helyezésével biztosítva, hogy a birtokos ne értelmeződhessen a C' -n kívülre (vö. *Péternek* — csak versét nem olvastad/ál):

(18) a.* Csak Péternek versét nem olvastad (olvastál).

'csak Pétertől származó verset nem olvastál'

b.* Mindenki csak Péternek versét olvasta (olvastott).

'mindenki csak Pétertől származó verset olvasott'

Ezek a mondatformák a magyar nyelvnek semelyik változatában sem vehetik föl a megadott határozatlan olvasatot.

A szemléletesség kedvéért tegyük föl, hogy míg a határozott főnévi csoportok bevezetője $a(z)$, a határozatlanoké eleve O — az áthúzást itt a törlés eredményétől való megkülönböztetés céljából mellőzöm. Az alábbi paradigma azt a megfigyelést összegzi, hogy a határozatlan (O -bevezetőjű) birtokos szerkezetből mindenképpen ki kell mozdítani a birtokost:⁴

(19) a.* [c_o [c_o] [1_r Péter verse]]

b.* [c_o Péternek_i [c_o] [1_r e_i verse]]

c. Péternek_i... [c_o e_i [c_o] [1_r e_i verse]]

Ennek a megfigyelésnek az alapján már válaszolni lehet arra a kérdésre, amely az alpont elején merült föl. Van összefüggés az *a(z)* jelentőségteljes hiánya között és aközött, hogy a birtokosnak külön összetevőben kell lennie. Továbbá, mivel ezt az összefüggést nem birtoklásmondatok, hanem teljesen ártatlan igék környezetében állapítottuk meg, kétségtelen, hogy nem valamiféle különleges tulajdonságról van szó, hanem a főnévi csoportok határozott/határozatlan voltának egy olyan tényezőjéről, amelyről a grammatika egészének mindenképp tudomást kell vennie, s amelynek a birtoklásmondatbeli helyzet csupán egy konkrét megvalósulása.

Ezzel a megfigyeléssel természetesen még nem magyaráztunk meg mindent a birtoklásmondatokkal kapcsolatban. Az *olvas*-nak, *ismer*-nek a bővítményei lehetnek határozottak is, határozatlanok is. Mi az oka annak, hogy a birtoklásmondatban csak határozatlan alany szerepelhet — és megint, vajon különleges tulajdonsága-e ez a birtoklásmondatnak?

Emlékezzünk vissza arra, hogy az általam javasolt elemzés szerint a birtoklásmondatban a létezést jelentő *van* szerepel [+birt] jegyű argumentummal. Arra, hogy argumentumának határozottságát a [±birt] jegy értékétől függően szabályozza, egyetlen igének sincs módja: a *van* [+birt] jegyű alanyától csak akkor követelhetjük meg, hogy határozatlan legyen, ha a [−birt] jegyűnek is határozatlannak kell lennie. Az alábbi példasor (a) és (b) mondatainak összevetéséből kitűnik, hogy a [−birt] és a [+birt] jegyű alanyok között valóban teljes a párhuzam:

(20) a. Van kalap.

b. Péternek van kalapja.

(21) a. Van egy pár kalap.

b. Péternek van egy pár kalapja.

(22) a. Hány kalap van?

b. Péternek hány kalapja van?

(23) a.* Van a kalap.

b.* Péternek van a kalapja.

(24) a.* Van minden (egyes) kalap.

b.* Péternek van minden (egyes) kalapja.

(25) a.* Melyik kalap van?

b.* Péternek melyik kalapja van?

De vajon a *van*-e az egyetlen olyan ige, amely megköveteli, hogy valamelyik argumentuma határozatlan legyen? E pillanatban elegendő lesz egy csekély minta is:

(26) a. Akad kalap/egy pár kalap.

b.* Akad a kalap/minden kalap.

(27) a. Történt hiba/egy pár hiba.

b.* Történt a hiba/minden hiba.

(28) a. Érkezett vendég/egy pár vendég.

b.* Érkezett a vendég/minden vendég.

(29) a. Kerítettem könyvet/egy pár könyvet.

b.* Kerítettem a könyvet/minden könyvet.

(30) a. Főztem lágytojást / egy pár lágytojást. [nem foly.]

b.* Főztem a lágytojást / minden lágytojást. [nem foly.]

A 4. fejezetben részletesen fogok foglalkozni mindezekkel az igékkel és magyarázatot fogok adni arra, hogy miért kell (valamelyik) argumentumuknak határozatlannak lennie. Elégedjünk meg itt annak a megállapításával, hogy ez a követelmény nemcsak a *van*-t jellemzi, hanem az igének egy egész osztályát. Gyorsan ellenőrizhetjük azt is, hogy ha az illető argumentum [+birt] jegyű, a többi ige mellett sem fordulhat elő a birtokos C'-ben:

(31) a. Péternek akadt kalapja.

b.* Akadt Péter kalapja.

(32) a. Péternek nem történt baja.

b.* Nem történt Péter baja.

(33) a. Péternek érkezett vendége.

b.* Érkezett Péter vendége.

Mindennek fényében elmondhatjuk, hogy a birtoklásmondatnak az általam javasolt levezetése semmiféle külön kikötést nem igényel. A létezést állító *van*-ról a birtoklásmondatról függetlenül tudjuk, hogy az igéknek abba az osztályába tartozik, amelyek határozatlan argumentumot követelnek. A határozatlan argumentumok is lehetnek akár [+birt], akár [-birt] jegyűek — de ismét a birtoklásmondatról függetlenül tudjuk, hogy a [+birt] jegyűekből a birtokost el kell távolítani. Az tehát, hogy a birtokos *-nak/-nek* ragot visel és csak a vele egyeztetett birtokszótól külön összetevőben fordulhat elő, mindezekből önként adódik.⁵

Térjünk vissza a kétargumentumúnak feltételezett *van* birtoklásigéhez! Az erre vonatkozó elemzés már a 3.1-ben mondottak fényében is némelyest kivételesnek mutatkozott. De ha csak egyetlen ige mutatja föl tulajdonságok egy csoportját, akkor még elképzelhető, hogy némileg kivételes elemzéssel adjunk számot róla. Most azonban kitűnt, hogy a *van* tulajdonságai egyáltalán nem egyediek. Ha az (*x-nek*) *van* (*visszaható y-ja*)-féle elemzést következetesen be akarnánk illeszteni a grammatika egészébe, akkor azt is fel kellene tételeznünk, hogy az egyszerű *akad/érkezik/történik/... (y)* mellett szintén *van (x-nek) akad/érkezik/történik/... (visszaható y-ja)* vonatkeretű ige is. Sőt, esetleg még azt az általánosabb feltevést is meg kellene kockáztatnunk, hogy minden magyar igéből „több” *van* — hiszen ha valamely argumentum határozatlan birtokszó, akkor a birtokos csak külön összetevőben, datívuszban szerepelhet: pl. (*z*) *ismer (x-nek) (visszaható y-ját)*. Ez végső soron technikailag mind megoldható lehet — ha hajlamosak vagyunk a szintaxisban elérhető eredmények egy jó részét áttelepíteni a szótárba.

Az összes ige efféle megsokszorozását én magam nem tartanám kíváncsnak. Az viszont elképzelhető, hogy az *eszébe jut, nyomát veszti* típusú igés szólásfélét (JOANOVICS [1883], LEHR [1902], TOMPA [1982]), amelyeket a szótárnak mindenképpen rögzítenie kell, valóban a fenti vonatkerettel vegyük föl. Ezeknek a megítélése egyfelől azért okoz nehézséget, mert még a datívusz mellett is váltakozik a névelős alak a névelőtlenel (vö. O. NAGY 1976 tipikus adatait): *Péternek (az) eszébe jutott, hogy ...* Másfelől, nem újkeletű az sem, hogy a „birtokos” időnként nominatívuszba kerüljön: *?Sohasem jutott Péter eszébe, hogy ...*

Végül RÁCZ ENDRE hívta föl a figyelmemet arra a megválaszolandó kérdésre, hogy ha a birtoklásmondatnak nevezett alakulatban valójában az egyvonzatos *van* ige szerepel, akkor a mondatrészre való kérdezés klasszikus eljárása ezt miért nem mutatja ki. A *Péternek van kalapja* esetében miért nem jó ez a kérdés: *Kinek a kalapja?*, hanem csupán ez: *Kinek van (kalapja)?*. Látni fogjuk, hogy a válasz a fentiekből következik. Két körülményt kell figyelembe vennünk.

Először: mivel a kritikus bővítménynek határozatlannak kell lennie, a *Kinek a kalapja?* kérdés szükségképp nem alkalmazható. A rákérdezést olyan szintagmával kell — kellene — végezni, amelyben a *kalapja* szintén határozatlan. Itt lép be a második körülmény. A klasszikus rákérdezéses módszer nyelvi alakulatot nyelvi alakulattal elemez, s így alkalmazásának van egy természetes előfeltétele és, következésképpen, korlátja. Csak akkor alkalmazható, ha az adott mondatrészre egyetlen felszíni összetevőt alkotó (azaz, fókuszba helyezhető) szintagmával lehet rákérdezni. Ez a feltétel azonban itt nem teljesül, és nem is teljesülhet: a határozatlan birtok nem alkothat a birtokossal egy felszíni összetevőt. Ha tehát *Kinek a kalapja* helyett *Kinek kalapja*-val kísérleteznénk, ez sem válhatna be: ez a kérdő szintagma csak abban a nyelvi változatban grammatikus, amelyben a határozott birtok névelőjét el lehet hagyni.

Érdemes lehet azonban rámutatni arra is, hogy nemcsak a határozatlan birtok mellől kellhet a kérdésben elszakítani a birtokost, s így a rákérdezéses módszer nemcsak a fenti esetben alkalmazhatatlan. Vegyük ezt a mondatot: *Eolvastam Petőfi minden versét*. Itt a *Petőfi* kétségtelenül birtokos, nem pedig részeshatározó. De igazolható-e ez a rákérdezéses módszerrel? Ha a *minden* szót nem hagyjuk figyelmen kívül — azaz, ha valóban az elemzendő mondatban szereplő egységet használjuk a kérdésben —, akkor nem. Sem a *Milyen minden verset (olvastam el)?*, sem a *Kinek minden versét (olvastam el)?* kérdés nem grammatikus. Az utóbbi valószínűleg azért, mert a *kinek* miatt az egységet fókuszolni kellene, a *minden* viszont ezt megtiltja, tehát az ellentmondó kívánalmakat csak kettészakítással elégíthetjük ki. Csak a *Kinek olvastam el minden versét?* kérdés volna alkalmazható. De ez feltehetően senkit sem vezetne arra a következtetésre, hogy a jelöletlen *Petőfi* részeshatározó.

3.3. A birtoklásmondat jelentéstartalma

Azt a kérdést, hogy van-e a birtoklásmondatnak olyan speciális jelentéstartalma, amely a létigés elemzéssel összeegyeztethetetlen, két részre bonthatjuk. Az első probléma az, hogy a birtokos szerkezetek sokféle olyan, a birtokos és a birtok között fennálló viszonyt kifejezhetnek, amit a birtoklásmondat nem fejezhet ki. A javasolt elemzés ellenben azt sugallja, hogy teljes megfelelés van közöttük. Ezzel a problémával 3.3.1-ben foglalkozom. A második probléma a már biztosan létező birtoklásmondatok jelentésének a megadásával kapcsolatos; ez 3.3.2. tárgya.

3.3.1. Hiányzó birtoklásmondatok

HADROVICS (1969) mintegy 50 oldalon fejt ki és példázza, hogy a birtokos szerkezetnek miféle funkciói lehetnek. A hat fő csoportot a következők alkotják: egész és egész viszonya, egész és rész viszonya, eredet/ok mint birtokos, tulajdonságok és állapotok, a cselekvés birtokviszonyai, az azonosság mint birtokviszony. Művének ismerői tudják, hogy az e csoportokba besorolt esetekkel a jelentésviszonyok megdőbbentő változatosságát tárja fel. Ennek a változatosságnak a láttán óhatatlanul fölmerül az a kérdés, hogy ez az osztályozás valóban különböző nyelvi funkciókat tár-e elibénk, vagy magának a nyelven kívüli valóságnak a változatosságát próbálja csoportokba osztani. Különösen élesen merül föl ez a kérdés akkor, ha emlékezetünkbe idézzük azt a 2.5.3-beli megállapítást, hogy a birtokos szerkezet lényegében bármilyen, csak a beszélgetőpartnerek által ismert viszonyt is kifejezhet — emlékezzünk a *Péter minisztere* példára. Nem azért van-e hát a birtokos szerkezetnek annyiféle funkciója a Hadrovics-féle osztályozásban, mert gyakorlatilag bármit kifejezhet?⁶

Hadrovics bőségesen példázza ugyan az egyes funkciók megvalósulását, de nem teszi elemzés tárgyává azt a kérdést, hogy az egyes funkciók milyen mondatkörnyezetekben valósulhatnak meg. Nem tudom megítélni, hogy azért nem elemzi-e ezt, mert úgy gondolja: az e funkciókat betöltő szerkezetek szintaxisa azonos — vagy azért, mert ezt a kérdést a funkcionális mondatban hatókörén kívülinek tekinti. Egész mert ezt a kérdést a funkcionális mondatnak megfelelően én magam nem dolgozatomnak és az e pontban eldöntendő kérdésnek megfelelően nem magam nem kerülhetem el ennek a vizsgálatnak legalább a megkezdését. (Ez a vizsgálat egyébként igazolni látszik azt, hogy a birtokos szerkezetek között osztályokat kell elkülöníteni.)

Először azt fogom áttekinteni — Hadrovics osztályozása alapján, de a kimerítő részletezés igénye nélkül —, hogy a standardnak nevezhető funkciókat betöltő birtokos szerkezetek közül melyeknek felel meg (ugyanolyan funkciót betöltő) birtoklásmondat. Az előbb mondottakkal összhangban ki fogom egészíteni a Hadrovics alapján válogatott listát egy hetedik csoporttal: az ad hoc viszonyt kifejező szerkezetekével. Ezt a Péter minisztere fogja példázni, a korábban vázolt értelmezés szerint véve (nem hivatali viszony, csupán Péter gyakran emlegeti ezt a minisztert, egyszer mellette állt egy fogadáson stb.).⁷

(34) *Egész és egész (birtoklásszerű v. rokoni stb.) viszonya:*

(a) Péter kalapja — Péternek van kalapja

(b) Péter ellensége — Péternek van ellensége

Egész és rész viszonya

(c) a dinnye magja — A dinnyének van magja

(d) a szekér kereke — A szekérnek van kereke

(e) a virág szálja — *A virágnak van szálja

(f) az esetek tíz százaléka — *Az eseteknek van tíz százaléka/uk

Eredet/ok mint birtokos

(g) a vad nyoma — A vadnak van nyoma

(h) Rodin szobra — Rodinnak van szobra

(i) a diadal mámora — *A diadalnak van mámora

Tulajdonságok, állapotok

(j) a ruha színe — A ruhának van színe

(k) a kenyér ára — A kenyérnek van ára

(l) a nézet helyessége — *A nézetnek van helyessége

(m) Péter bánata — Péternek van bánata

(n) a logika embere — *A logikának van embere

A cselekvés birtokviszonyai

(o) Péter megmenekülése — *Péternek van megmenekülése

(p) Péter megverése — *Péternek van megverése

(q) Péter üldözője — Péternek van üldözője

(r) a sors üldözöttei — A sorsnak vannak üldözöttei

Azonosság mint birtokviszony

(s) Szolnok városa — *Szolnoknak van városa

(t) a hold tányérja — *A holdnak van tányérja

(u) a veszély gondolata — *A veszélynek van gondolata

Ad hoc viszony

(v) Péter minisztere — *Péternek van minisztere

Ez a válogatás a maga szűkösségében is alkalmasnak látszik arra, hogy megállapítsuk, mely fő esetekben nem feleltethető meg a birtokos szerkezetnek birtoklásmondat. Én magam nagyjából öt fő esetet látok: a mennyiséget, mértéket jelölő birtokokét: (e) és (f); a tényállás fennálltát jelölő szerkezetekét: (l), (o) és (p); az azonossági birtokviszonyokét: (s), (t) és (u); a metaforikus szerkezetekét: (i) és (n); valamint az ad hoc viszonyokét: (v). Ez a csoportosítás — bár önálló jelentősége nincs, inkább csak abban lesz segítségünkre, hogy mely esetekre irányítsuk a figyelmünket — némi kommentárt igényel. A mennyiség-csoport világos — erre azonban még vissza fogok

térni. A tényállás birtokviszonyai közé soroltam (l)-t, (o)-t és (p)-t azért, mert mind azt jelentik: 'az, hogy a nézet helyes / Péter megmenekül / Pétert megverik' — ezektől élesen elválik az *üldözője, üldözöttei* típus, amely sokkal inkább a (b)-beli *ellenségével* rokon. Az azonossági és az ad hoc viszonyok esetéről nem kell többet mondani. A metaforikus csoportot azért állítottam föl és azért soroltam bele (i)-t és (n)-t, mert bár az *a diadal mánora* és az *a logika embere* produktív típusok, átvitt értelmüket legfeljebb megszokottnak, de nem letagadhatónak érzem, s így a szembetűnően költői képződményekkel tartoznak egybe, amelyeknek azonos értelemben szintén nem szokott megfelelni birtoklásmondat. Lehet egyébként, hogy az azonossági és a metaforikusnak nevezett csoport végső soron igen hasonló. Ezekkel a megjegyzésekkel azt kívántam bemutatni, hogy bár a jelen szempontból kiváló csoportok nem esnek egybe HADROVICSÉIVAL, az eltérések érthetőeknek látszanak (esetleg a (34)-beli osztályozás egyes pontjait is megkérdőjelezi). Elképzelhető tehát, hogy a szintaktikai eltéréseknek koherens okai legyenek.

Mielőtt még bármiféle jelentéstani okokat keresnénk, érdemes felidézni a birtoklásmondat javasolt levezetésének a két, 3.2-ben bemutatott premisszáját: az alapul szolgáló birtokos szerkezetnek határozatlannak kell lennie — és egy birtokos szerkezet csak akkor lehet határozatlan, ha a birtokost kimozdítjuk belőle. Tehát valójában nem azt állítottam, hogy minden birtokos szerkezetből lehet birtoklásmondatot képezni — csak azt, hogy a fentieknek megfelelő birtokos szerkezetekből lehet. Például kiderülhet, hogy egy adott birtokos szerkezetből sohasem lehet kimozdítani a birtokost, s így eleve nem is lehet határozatlan; és ha ki is lehet mozdítani belőle a birtokost, s így eleve nem is lehet határozatlan, még nem biztos, hogy a határozatlan olvasat szintén lehetséges. Akármilyen is legyen ez ezeknek a jelenségeknek az oka, ha fennálltukat a birtoklásmondatról függetlenül bizonyítani tudjuk, akkor semmi meglepőt nem találhatunk abban, hogy a kérdéses szerkezeteknek nem felel meg a birtoklásmondat.

Vizsgáljuk meg először a (34e, f, l, o, p, s, t, u, i, n, v)-beli szerkezeteket a kettészakíthatóság szempontjából! Az áttekinthetőség kedvéért (35)-ben is ugyanezekkel a betűkkel fogom jelezni a példákat, de fenntartom a most idézett, saját csoportosításomnak megfelelő sorrendet.

(35) e. A virágnak tíz forintba kerül szálja.

Én is tíz forintért adom szálját ennek a virágnak.

f. Az eseteknek még nem vizsgáltuk meg tíz százalékát.

Tíz százalékát sem vizsgáltuk meg meg az ilyen eseteknek.

l. Ennek a nézetnek nem vitatom a helyességét.

? A helyességében nem kételkedem ennek a nézetnek.

o. ? Péternek nem hallottam a megmeneküléséről.

? A megmenekülését nem láttam Péternek.

p. Péternek nem helyeslem a megverését.

? A megverését nem láttam Péternek.

s. *Szolnoknak az Alföldön fekszik (a) városa.

*(A) városa szépen gyarapodik Szolnoknak.

t. *A holdnak fölöttünk világított a tányérja.

*A tányérja a felhők mögé bújt a holdnak.

u. ? A veszélynek még a gondolata sem merült fel.

? A gondolatát is elhárítottuk a veszélynek.

- i. ?A diadalnak nem lehet elfelejteni a mámorát.
- *A mámoráért mindent megtennék a diadalnak.
- n. *A logikának ezt nem fogadná el (az) embere.
- *Az emberét nem kérdeztük meg a logikának.
- v. *Péternek megbukott a minisztere.
- *A miniszterével beszéltem Péternek.

Minden esetben igyekeztem potenciálisan jó kontextust találni. A csillagok az abszolút elfogadhatatlanságot jelzik, a kérdőjelek pedig afféle népfrontos kérdőjelek. Olyankor használtam őket, ha én magam kétségesnek éreztem a szerkezetet és ebben az ítéletemben jó nyelvérzékűnek ismert informánsok megerősítettek, de a szerkezet nem volt teljesen rossz számunkra és voltak olyan informánsaim is, akik elfogadták (kérdés persze, hogy maguk mennyire választanák ezt a szórendet spontán beszédükben). A csillagok és kérdőjelek természetesen mindig az éppen releváns értelmezés szerint veendőek. (A csúsztatások lehetősége befolyásolhatja a megítélést, ha nem tartjuk figyelmünk előterében a kívánt értelmezést. Például MOLNÁR ILONA mutatott rá arra, hogy jó ez: *Tányéra már nem világít a holdnak*; csak hogy ez már azt jelenti, hogy nincsen telihold, azaz, nem pontosan a 'hold = tányér' értelmezést veszi alapul.)

Bizonyos megítélésbeli ingadozás ellenére azt mondhatjuk, hogy nem minden szerkezetítípus szakítható ketté egyenlő eséllyel. Biztosan elmozdítható a birtokos a mértéket, mennyiséget jelölő birtokszó mellől. Kétséges, hogy elmozdítható-e az alanynak vagy tárgynak megfelelő birtokos a nőmen actik mellől. Lényegében lehetetlen kimozdítani a birtokost az azonosító, metaforikus és az ad hoc viszonyt kifejező birtokos szerkezetből.

Itt érdemes rámutatni, hogy valóban a kettészakítással van baj: a birtokos szerkezet datívuszba való tétele nem teszi elfogadhatatlanná a szerkezetet, ha birtokos és birtok egy összetevőben marad, pl. *a logikának embere*, *Szolnoknak városa*, *Péternek a minisztere*, *Péternek a megverése*.

Nézzük meg most azt, hogy a kritikus szerkezetek, illetve birtokszavaik lehetnek-e határozatlan olvasatúak. A mondatformák megítélésének a 3.2-ben említett nehézségeit csökkentendő az igét alanyi ragozásban is megadom:

- (36) e. Rózsának egy szálját sem látom (=látok) a vázában.
- f. Az eseteknek még nem vizsgáltuk (=vizsgáltunk) tíz százalékát sem.
- l. * Ennek a nézetnek nem ismerem (=ismerem) el helyességét.
- o. * Péternek senki sem látta (=látott) megmenekülését.
- p. * Péternek senki sem látta (=látott) megverését.
- s. * Szolnoknak nem építettük (=építettünk) városát.
- t. * A holdnak nem látom (=látok) tányérját.
- i. * A diadalnak nem felejtethjük (=felejtethünk) mámorát.
- n. * A logikának nem kérdeztük (=kérdéztünk) meg emberét.
- v. * Péternek nem szidták (=szidtak) miniszterét.

Ezek az adatok fontosabbak és sokkal világosabbak is, mint a (35)-ben felsoroltak. Élesen elválik a mértékszavak csoportja az összes többitől. A biztosan kettészakíthatatlanok esetében persze nem meglepő, hogy most rossz mondatokat kaptunk, hiszen a kettészakítás előfeltétele a kívánt olvasatnak. Tény azonban, hogy még a valamenynyire kettészakítható szerkezetek esetében sem szerepelhetett a birtokszó határozatlan

olvasatban. Ez azt is jelzi, hogy a vizsgált két tulajdonság (egyirányú szintaktikai összefüggésük ellenére) nem teljesen azonos.

Felmerül természetesen az a kérdés, hogy mi az oka annak, hogy az adott szerkezetek kettészakíthatatlanok és/vagy kötelezően határozottak. Ennek tüzetes vizsgálatát nem fogom elvégezni, de jelzek két valószínűnek tűnő okot. A kettészakíthatatlansággal kapcsolatban azt, hogy e típusok — produktivitásuk ellenére — meglehetősen idiomatikusnak, frazeologikusnak nevezhetők. Az ilyeneknek pedig közismert tulajdonsága az, hogy bár a szerkezeten belüli szintaktikai viszonyok teljesen szabályosak, a szerkezet egyes részei nem nagyon önállósulhatnak úgy, hogy mondat szintű folyamatokban is részt vegyenek. (Érdemes figyelni arra, hogy az ad hoc viszony is ebbe az idiomatikus csoportba tartozik!) A kötelező határozottság oka a birtokszó természetében és/vagy a kifejezett viszony jellegében lehet keresendő. A vizsgált *megverés*, *megmenekülés* például más nyelvekben gerundiumnak felel meg, s így határozottságuk valószínűleg szemantikai okokkal magyarázható. Az ad hoc viszonyt kifejező birtokos szerkezetet pedig feltehetően két konkrét tárgy vagy személy összekapcsolása esetén vezetjük be (a „birtok” egyeditettsége valószínűleg szükséges a kifejezésre vonatkozó magánegyezmény kialakulásához).

A (35) és (36) példasorból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy legfeljebb a *szálja*, *tíz százaléka*-szerű esetek merülhetnek föl ellenpéldaként akkor, amikor a birtoklásmondatot határozatlan birtokos szerkezet és a létezését jelentő *van* ige kapcsolatából származtatjuk. A többinél, úgy látszik, nem az a probléma, hogy a birtoklásmondat nem fejezheti ki az adott viszonyt, hanem az, hogy — a birtoklásmondat problematikájától függetlenül bizonyíthatóan — az adott szerkezetek nem teljesítik a levezetésnek a 3.2-ben kimutatott premissáit.

3.3.2. A speciális jelentéstartalom és az igeidők

Az imént levont következtetés már kétségtelenül enyhíti — részben látszólagossá minősíti — az alpont elején megfogalmazott ellentmondást. Tény azonban, hogy még mindig vannak potenciális ellenpéldáink; továbbá, még mindig fenntartható az az intuitív ellenvetés, hogy a birtoklásmondat „speciális jelentéstartalmát” a javasolt elemzés nem ragadja meg.

Érdemes rámutatni, hogy a másik *van* ige bevezetése önmagában még nem volna panacea magna. Azon kívül ugyanis, hogy meg kellene magyaráznunk annak a szembeötlő felszíni szintaktikai hasonlóságnak minden részletét, amelynek alapján a létezés elemzést előterjesztettem, azt is pontosan meg kellene mondanunk, hogy mit jelent ez a másik *van* ige. Önmagában nem sokat ér, ha — a (34)-es példasort és Hadrovics többi példáit felidézve — annyit mondunk, hogy ez az (*x-nek*) *van* (*visszaható y-ja*) ige kifejezheti két egész birtoklásszerű vagy rokoni stb. kapcsolatát, egész és rész viszonyát, eredet/ok és eredő viszonyát, valaminek a tulajdonságait vagy állapotait stb., de például nem fejezheti ki dolgok azonosítását stb. Cseppet sem világos ugyanis, hogy ez a sok minden a *van* jelentésébe tartozik, s nem a konkrét *x-ek* és *y-ok* jelentését vetítettük bele. Én afelé hajlok, hogy az utóbbiról van szó.

Mindenesetre érdemes lehet megvizsgálni a „birtoklásmondatnak” egy olyan tulajdonságát, amelyet tudomásom szerint eddig senki sem tanulmányozott. Átvezető lépésként egy szó erejéig térjünk vissza az (e) és (f) példákhoz. Az ott megadott birtoklásmondatok kétségkívül nem voltak jók. De most felmutathatjuk ezeket:

(37) A virágnak van szálja, ami húsz forintba is belekerül.

(38) Az eseteknek van tíz százaléka, amit nem vettél figyelembe.

Vajon — a szó intuitív, preteoretikus értelmében — „birtoklásmondatok” vagy „létezését állító” mondatok ezek?

Az (*x-nek*) *van* (*visszaható y-ja*) ige felvételét nyilván az a benyomás indokolhatja, hogy a birtoklásmondatban a *nak/-nek* ragos elem sokkal fontosabb, önállóbb szerepet játszik, mint a birtokos szerkezetben. Tekintve, hogy nem könnyű megmondani, mi ez a szerep, megpróbálhatjuk valamilyen kézzelfogható jelét találni a „birtokos” önállóságának. Úgy tűnik, a következő paradigma megfelel ennek a célnak:

(39) a. Fényképezzük le Vörösmarty kalapját!

b. Vörösmartynak miért nincs leltárba véve a kalapja?

c. Vörösmartynak nem látom (látok) kalapját kiállítva.

d. Vörösmartynak volt kalapja.

e. * Vörösmartynak van kalapja.

Ezek a mondatok elhangozhatnának például Vörösmarty emlékmúzeumában, azaz egy olyan kontextusban, amikor a halott költő személye (nem pedig élő szelleme) áll a figyelem előterében. (39a, b, c)-ben birtokos szerkezetek szerepelnek, és látjuk, hogy egy összetevőben is, kettészakított határozott és határozatlan változatban is beszélhetünk Vörösmarty kalapjáról annak ellenére, hogy a kalap birtokosa már nem él. A két birtoklásmondat, (39d, e) közül viszont csak a múlt idejű használható. Itt már nyilvánvalóan számít, hogy a birtokos nem él — a kalap létezése egymagában nem teszi lehetővé a jelen idő használatát.

Most így okoskodhatunk: a kétargumentumú *van*-nak „alanyszerű” bővítménye a datívuszi *x*. Ahogy csak élő személyről mondhatjuk, hogy szomorú vagy csinál valamit, ugyanúgy csak élőről mondhatjuk, hogy van valamije.

Ez az okoskodás első pillantásra igazolhatja az új *van* ige bevezetését (és datívuszi bővítményének tematikus szereppel bíró voltát) — de azonnal felvet egy problémát is. A halott Vörösmartynak kalapja ugyan nem lehet, de:

(40) Vörösmartynak van síremléke / élő rokonsága / ellensége / követője / utódja / örököse . . .

Ezek közül a birtokszavak közül legfeljebb a síremlék tartozik tipikusan halotthoz; élő rokonsága, ellensége, követője, utódja, sőt még örököse is lehet valakinek életében. Az is tény, hogy a (40)-ben szereplő viszonyoknak nem kellett még Vörösmarty életében keletkezniük, azaz nem egyszerű folytatásai valamely olyan viszonynak, amely „birtokos” és „birtok” egyidejű létezésén alapul. Például Vörösmarty ma élő rokonsága az ő életében még nem élt személyekből áll, sőt Vörösmarty halála után is válhat valaki Vörösmarty követőjévé. Világos, hogy a (40)-ben összefoglalt mondatok jelen idejűségének egyetlen feltétele van: az, hogy a birtokszóval megnevezett dolgok vagy személyek a jelenben létezzenek.

Ezeknek a mondatoknak az értelmezése szembetűnően egybevág azzal a feltevessel, hogy a mondat azt a létezését állító *van*-t tartalmazza, amelyet természetesen akkor

lehet jelen időben használni, ha alanya (*Vörösmartynak ... rokonsága*) a jelenben létezik.

Most előállhatunk egy újabb példával. A (37)–(38) mondatok sugallatára megszerkesztjük a következőket:

(41) a. Vörösmartynak van olyan kalapja, amelyet a rokonok nem adtak át / nem fognak átadni a múzeumnak.

b. Vörösmartynak volt olyan kalapja, amelyet a rokonok nem adtak át / ?? nem fognak átadni a múzeumnak.

A vonatkozó mellékmondat ideje abszolút (a főmondatéval nincs egyeztetve), s így biztosan használhatjuk akár a múltat, akár a jövőt. (41a)-ban a *van* jelen ideje jogosult, annak ellenére, hogy figyelmünknek előterében áll az a tény, hogy maga Vörösmarty már nem él. A *volt* használata azt jelentené, hogy a kalap is megsemmisült már (ezt mutatja az is, hogy (41b)-ben a *volt* nemigen kombinálható a mellékmondatbeli jövő idővel). Ismét olyan példát találtunk hát, amelyben az igeidőhasználat a létezést jelentő *van* jelenlétét mutatja. Ennek a példának az érdekessége abban áll, hogy a mellékmondat beillesztésével a rossz (39e)-ből sikerült jó mondatot csinálni.

Furcsa volna azt mondani, hogy valamely ige vagy valamely igeidő használhatósága attól függ, van-e az egyik bővítménynek vonatkozó mellékmondata. Vajon bármely vonatkozó mellékmondat jóvá teszi (39e)-t? Hogyan minősíthetjük ezeket?

(42) Vörösmartynak van olyan kalapja, amely jól véd a hidegtől.

(43) Vörösmartynak van eladható birtoka.

Úgy érzem, (42) és (43) lehet jó is, meg rossz is. Rosszak akkor, ha a mellékmondatot, ill. jelzőt így értjük: „amely őt jól védi a hidegtől”, ill. „általá eladható”. Jók azonban, ha a kalapnak vagy a birtoknak a Vörösmarty által való használhatóságát figyelmen kívül hagyjuk (vagy mi magunk akarjuk felvenni a kalapot, ill. eladni a birtokot, vagy az általában vett lehetőségek érdekelnek).

Ezekből a példákból már kibontakozik előttünk valami rendszer. (40)-ben a birtokszavak maguk viszonynevek voltak: a fogalmukba beletartozik, hogy *y* nem lehet rokon, ellenség vagy utód anélkül, hogy valamely *x*-nek rokona, ellensége vagy utódja volna. Történetesen azt is tudjuk, hogy ezek a viszonyok nem követelik meg, hogy *x* és *y* egyidejűleg létezzék (éljen). A (40)-beli mondatoknak hű értelmezése ez: 'létezik Vörösmarty-rokon' vagy, az általam javasolthoz hasonlóbban: 'létezik olyan személy, aki rokona Vörösmartynak'. Ebben az értelmezésben Vörösmarty kétségkívül fontos szerepet játszik, de azt hiszem, nem azért, mert őneki jó vagy rossz, hogy van rokona, illetve nem azért, mert ő „rokonnal bíró valaki”. Hanem azért, mert őrajta keresztül minősítjük az illető személyt rokonnak. Azaz, (40)-ben Vörösmarty nem játszik másféle szerepet, mint a *Vörösmarty rokona* kifejezésben.

A (39)–(41)–(42)-beli *kalap* maga nem viszonynév: *y* kalap attól függetlenül, hogy kalapja-e valamely *x*-nek. De ugyanakkor a kalapnak van legalább egy konvencionális funkciója: az, hogy fejen viselik. Az ilyen funkciók létezését a nyelv, a grammatika is „tudomásul veszi”. Például az egyébként csak viszonynevekre alkalmazható (44)-beli predikatív szerkezet a *kalap-félékre* is alkalmazható ebben a funkcionális értelemben:

(44) a. Ő nekem testvérem.

'ő testvér-viszonyban áll velem'

b. Ez nekem kalapom.

'ezt én kalapként használok'

Világos azonban, hogy efféle használati viszonyban csak élő személlyel állhat egy tárgy. Most (39d, e)-t így értelmezhetjük:

(45) a. Vörösmartynak volt kalapja.

'létezett Vörösmartyval kalapja-viszonyban álló tárgy

= olyan, amit V. kalapként használhatott'

b. Vörösmartynak van kalapja.

'létezik Vörösmartyval kalapja-viszonyban álló tárgy

= olyan, amit V. kalapként használhat'

(39d) is, (45a)-beli értelmezése is megköveteli, hogy a kalap és a potenciális használó egyidejűleg létezett legyen a múltban (és természetesen nem zárja ki, hogy az egyik túlélte legyen a másikat). A (39e) mondat is, (45b)-ben adott értelmezése is a kalap és a potenciális használó egyidejű jelenbeli létezését követeli meg.

Miért befolyásolják ezeket az időbeli követelményeket a mellékmondatok vagy jelzők? (41)-ben a kalapot „afunkcionális” tulajdonsággal ruháztuk föl. A kalapoknak ahhoz a részosztályához, amelyet a múzeumnak való át nem adottság jellemez, nem kapcsolódik semmiféle konvencionális viselési funkció — és ez a tulajdonság történetesen nem is teremt egy másik, a viselésétől különböző konvencionális használati funkciót. Ezzel szemben a (42)-beli tulajdonság nem „afunkcionális”: a hideg ellen jól védő kalapok funkcionális részosztályát képezik a kalapoknak. Az első fontos megfigyelés az, hogy — igeidő ide vagy oda — mindkét esetben szerkeszthető grammatikus „birtoklásmondat”. Csakhogy (41)-ben a kalap jelenbeli létezése elegendő a jelen idejű *van* használatához — a Vörösmartyhoz való tartozás pedig egyszersmind megszűnik kitüntetett tulajdonságnak lenni, a mellékmondatban leírttal azonos szintre süllyed. Illetve: valóban „süllyed”? Én inkább azt mondanám, hogy mindig is ott van. Valószínűleg az a helyzet, hogy ha a (módosított vagy módosítatlan) birtokszó konvencionális funkcióval rendelkező tárgyat ír le, akkor elsősorban úgy értelmezzük, hogy ebben a funkcióban a birtokoshoz kapcsolódik. Ha viszont efféle funkció nem ismeretes, ez az értelmezés alapját veszti és a birtokos háttérbe szorul. A (42) példa (*Vörösmartynak van olyan kalapja, amely jól véd a hidegtől*) azt is mutatja, hogy a birtokoshoz kötődő funkcionális értelmezés valóban csupán *primus inter pares*. Különös pragmatikai feltevések nélkül Vörösmartyt tekintjük a kalap potenciális viselőjének — de ha a fázós fejű múzeumi tolvaj szemszögéből nézzük a dolgot, a jelen időt jogosulttá teszi a kalap jelenbeli létezése is. (A kellőképpen megdolgozott olvasó most már valószínűleg el fogja fogadni a (39e) *Vörösmartynak van kalapját* is ebben a speciális helyzetben... Én magam ezt nem a nyelvérzék tompulásának, hanem élesedésének látom.)

Mindebből én az alábbi következtetéseket vonom le:

(46) Ha az *x-nek van y-ja* formájú mondatok egyáltalán hordoznak valamiféle speciális jelentéstartalmat, annak a szó köznapitól vett birtokláshoz nem sok köze van. Legfeljebb az inherens viszonyok (pl. *rokona*) vagy a konvencionális funkció alapján alapuló használati viszonyok (pl. *kalapja*) kifejezéséhez lehet köze. Ebben az esetben viszont a mondatnak hű értelmezése az, hogy 'létezik

olyan személy, dolog, amely *y*-szerű kapcsolatban áll *x*-szel'. Azaz: a kívánt jelentés kifejezhető a létezés állító *van* segítségével.

- (47) Az *x-nek van y-ja* formájú mondatok azonban nem követelik meg szükségképpen azt, hogy a (módosított vagy módosítatlan) birtokszó inherens viszonyt vagy konvencionális funkcióval rendelkező tárgyat jelöljön. Ha nem ilyet jelöl, a mondatnak nincs semmiféle „speciális jelentéstartalma”. Az, amit jelent, teljes értékűen kifejezhető a létezés állító *van*-nal. Mi több, az igeidők viselkedése is kifejezetten ennek a jelenlétére utal.

Úgy látom tehát, hogy az *x-nek van y-ja* formájú mondatok számára nem szükséges külön szintaktikai szerkezetet, illetve külön *van* igét bevezetnünk. Mind a (46), mind a (47) típusú értelmezés megkapható, ha a grammatika által „ingyen” előállított egzisztenciális mondatok közé soroljuk őket. A 3.1-ben vázolt két *van*-os stratégiát nem kényszeríti ránk e mondatok értelmezése. Pazarlóvá tennénk a grammatikát, ha erőszakosan ürt támasztanánk az egzisztenciális mondatok rendszerében, és az *x-nek van y-ja* formájú mondatok esetében ezt az ürt másik *van*-nal töltenénk ki.

Illetve: még mindig fölmerül annak a lehetősége, hogy a (46)-féle példákat elkülönítsük. Így érvelhetnénk: a viszonyt, funkciót kifejező (*x-nek*) *van* (*visszaható y-ja*) ugyan szintaktikailag nem különbözik az egzisztenciális *van*-tól, de alkalmazási feltételeinek megadásakor egy olyan szemantikai jegyre kell hivatkoznunk, amelyet a grammatika másutt is kitüntet! Éppen a (44)-féle predikatív szerkezetekre hivatkozhatnánk itt; ezekben, mint említettem, kizárólag viszonyt vagy funkciót jelölő főnév szerepelhet. A leíró jelzők hozzáadása az ilyen viszony- vagy funkciófogalmakat megsemmisíti, s a mondat el is romlik:

(48)* Ő nekem kövér testvérem.

(49)* Ez nekem poros kalapom.

Az a jelenség, hogy bizonyos szerkezetekben kizárólag inherens viszonyjelölők, pl. testrésznevek szerepelhetnek, más nyelvekből is ismert, például:

(50) a. Il a levé la (* belle) main.

'Felemelte a (* szép) kezét, *lit.* felemelte a (* szép) kezét'

b. Je lui ai lavé les cheveux (* blonds).

'Megmostam a (* szőke) haját, *lit.* megmostam neki a (* szőke) haját'

A *szép kéz*, *szőke haj* már nem testrésznév; ezek a mondatok csak birtokos névmással volnának helyesek.

(46)-tal kapcsolatban most azt mondhatnánk, hogy ha például az említett magyar predikatív szerkezetben ugyanazok a (módosított vagy módosítatlan) birtokjeles főnevek szerepelhetnek, mint az *x-nek van y-ja* formájú mondatok viszony- vagy funkciójellegű változataiban, akkor a grammatizált szemantikai jegyet már „készen kapjuk” a predikatív szerkezetektől (az új *van* ige bevezetése kevésbé „költséges”, mint gondolhatnánk). Valójában nem ez a helyzet. Hogy (51)-et (46)-ba vagy (47)-be soroljuk, az vita tárgya lehet — de az biztos, hogy (52)-ben a *kövér* jelző hozzáadása nem számít:

(51) Péternek van poros kalapja. (vö. Péter poros kalapja)

(52) Péternek van kövér testvére. (vö. Péter kövér testvére)

Úgy látszik tehát, hogy a vizsgált mondat típus nem grammatizálja a viszonyjelölést ugyanabban a szigorú értelemben, mint a predikatív. Célszerű lehet hát csupán az

előnyben részesített értelmezési eljárások szintjén megkülönböztetni az *x-nek van y-ja* mondatok egyes példányait, amint ezt a tárgyalás során tettem.

A fentiek alapján bizonyítottnak fogom tekinteni, hogy a magyar birtoklásmondat a létezését állító — egzisztenciális — mondatok közé tartozik. Ugyanakkor rá kell mutatnom arra, hogy gondolatmenetem két kérdést nyitva hagy. Az egyik az, hogy valamilyen érveléssel az egzisztenciális mondatok közé sorolható-e az alábbi típus is:

(53) Péternek jó természete van.

Ez mind szórendjével és intonációjával, mind jelentésével elválik az eddig tárgyaltaktól, vö. *Péter jó természetű*. Másfelől, egyelőre megmagyarázatlan marad az, hogy a „birtoklásmondat” semleges szórendjében miért a kimozdított birtokos foglalja el a topik helyzetét. Mindezekről részletesen ír DEZSÓ (1969), majd KÁLMÁN (1985a) és RADICS (1984). Tekintve, hogy megfigyeléseit egyik szerző sem ágyazza olyan gondolatmenetbe, amely a dolgozatban eddig tárgyalt jelenségeket és összefüggéseket megmagyarázná, ezeket a további kutatásra szoruló kérdések közé sorolom.

3.4. Tipológiai kitekintés

Érdemes lehet rámutatni, hogy a most vázolt elemzés tipológiailag sem meglepő. RADICS (1984) azt a hipotézist állította föl, hogy az általa nominálisnak nevezett mondatok hierarchiába rendeződnek aszerint, hogy milyen valószínűséggel jelennek meg bennük igék az egyes nyelvtípusokban. Az általános hierarchia a következő — a magyar példák csupán szemléltetésül állnak:

(54) igés	a. Birtoklás ₁	<i>Péternek van bora.</i>
	b. Egzisztenciális	<i>Van bor.</i>
	c. Lokatív	<i>A bor a kancsóban (van).</i>
	d. Birtoklás ₂	<i>A bor Péteré.</i>
ige	e. Azonosító	<i>Péter a borívó fiú.</i>
nélk	f. Attributív	<i>Péter szomjas.</i>

Azaz, a legvalószínűbben a birtoklási-mondatok szerkesztődnek igével (legyen az *habeo* vagy *sum* fajtájú), majd csökkenő mértékben a többi mondat típus, legritkábban az attributív.

A Radicstól használt mondatípus-elnevezések természetesen nem mások, mint a nagyszámú nyelv különféle elméleti keretekben leírt adatainak az összevetését könnyítő segédfogalmak. Használatuk a tipológust sem kötelezi el emellett, hogy a maga nyelvtanán belül minden emberi nyelv megkülönbözteti mind a hat típust. Ez az egyetlen szempontú tipológiai hierarchia is azt sugallja azonban, hogy egy-egy nyelven belül nem akármely típusok eshetnek egybe. Például kevésbé valószínű, hogy ha egy nyelvben a (c, d, e, f) mondatok mind ige nélkül szerkesztődnek, akkor köztük (c) és (f) legyen minden más szempontból is azonos, szemben (d)-vel és (e)-vel. A mi szemszögünkből ez a hierarchia azért érdekes, mert azt mutatja, hogy van legalább egy — a jelenleg vizsgálttól független — vonás, amelynek tekintetében a birtoklás₁-mondatok és az egzisztenciális mondatok állnak a lehető legközelebb egymáshoz az emberi nyelvek sokaságában. Radics azt is említi, hogy ennek a két típusnak kivétel nélkül minden nyelvben van igés alakja — még ha egyes előfordulásaik ige nélkül szerkesztődnek is. A magyarban meg egyenesen ez az a (két?) típus, amely még jelen idő egyes szám harmadik személyben is megköveteli az igét — szemben például a lokatív *van*-nal, amelynek a kitétele választható. Tipológiai értelemben tehát legalábbis megvan az esélye annak, hogy valamely nyelvben az (a) és (b) típust egy és ugyanaz a szerkezet képviselje.

¹ Pontosabban — mint Rácz Endre rámutatott — előfordul az olyan vonzatok egyeztetése, amelyek egymással predikatív viszonyban állnak, pl. alany/tárgy és állapothatározó. Az alany azonban nem áll a részeshatározóval predikatív viszonyban, s így az egyeztetés valóban meglepő.

² A fonetikailag üres *pro* névmásról vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 284—289).

³ Hangsúlyoznom kell, hogy csak a *Van kalap*-féle mondatok igéjét nevezem létezését jelentő/állító *van*-nak, azaz egzisztenciális igének. Megkülönböztetendő ettől az *A kalap az asztalon van / szövetből van* stb. mondatok igéje, s még inkább a *Péter okos* $\emptyset$ /volt típus kopulája (létigéje). A javasolt azonosítás ezeket nem érinti.

⁴ Érdemes megvizsgálni, hogy valóban el kell-e távolítani a birtokost — vajon nem elegendő-e, ha nincs *C''*-ben fonetikai realizációja. Ezt a kérdést azok a példák vetik föl, amelyekben a birtokos, hangsúlytalan személyes névmás lévén, nem ölt hangalakot. A 3.1.-ben bevezetett *pro* jelölést használva, azt kell tehát eldöntenünk, hogy (i)-nak az (iia) vagy az (iib) szerkezet tulajdonítandó:

(i) Van kalapom.

(ii) a. van [_C [_C O] [_r *pro* kalapom]]

b. *pro*_i ... van [_C *e*_i [_C O] [_r *e*_i kalapom]]

A második lehetőség első pillantásra meglehetősen tünik: ha elvben lehetséges is a fonetikailag üres *pro* mozgathatóság, legyen igazolható, hogy *pro* mozog? Mindazonáltal valóban létezik legalább egy olyan szabály, amelynek még az üres elem mozgathatóságára is érzékenynek kell lennie. A mellérendelő szerkezet megszorítása kimondja, hogy a mellérendelésből sem a tagokat, sem a tagok részeit nem lehet „aszimmetrikusan” kiemelni, pl.:

(iii)* Találkoztam azzal a fiúval, akit, [Péter boldog és Mária ismer *e*_i].

(iv)* Kinek, láttad [*e*_i a *e*_i lakását] és [az autót]]?

Tekintsük át ennek fényében az alábbi példákat:

(v) a. Látom a kalapodat és a pálcát.

b. Megvan a kalapod és a pálcá.

(vi) a.* Látok kalapodat és pálcát.

b.* Láttam kalapodat és pálcát.

c.* Van kalapod és pálcá.

(v)-ben egy [+birt] jegyű, de hangalakot öltő birtokost nem tartalmazó főnévi csoportot rendeltünk egy [–birt] jegyű mellé — de mind a kettő határozott volt. A mellérendelés ilyenkor tökéletes. A (vi)-beli példák csak abban különböznek a fentiekől, hogy mind a két főnévi csoport határozatlan — a mellérendelés ilyenkor nem lehetséges. (via, b) azt mutatja, hogy a szabálysértés nem egyeztetési természetű: a mondat rossz akkor is, ha abban a nyelvi változatban vizsgáljuk, amelyben birtokszó mellett is lehet alanyi ragozást használni, és akkor is, ha az adott igealakban az alanyi/tárgyas megkülönböztetés semlegesül (vö. *Láttam a kalapot és egy pálcát*). Mivel a *lát*-nak nincs részeshatározói vonzata, (via, b)-nek az agrammatikálitása kizárja azt is, hogy a (vic) agrammatikalitásának két különböző vonzatkeretű *van* koordinálásából kellene származnia. Úgy látom, hogy az (v)-(vi)-beli szembenállásról csak egyetlen módon lehet számot adni. Úgy, hogy feltesszük: (v)-ben *pro* *C''*-n belül van — vö. (vii), (vi)-ban viszont (19)-nek megfelelően *C''*-n kívül — vö. (viii):

(vii) [[_C a [_r *pro* kalapod]] és [_C a [_r p.]]]

(viii) *pro*_i ... [[_C *e*_i O [_r *e*_i kalapod]] és [_C O [_r p.]]]

De (viii) egyértelműen megsérti a mellérendelő szerkezetre vonatkozó, valóban univerzális megszorítást — annak ellenére, hogy a mozgatható elem nem hallható. S ez egyben bizonyítéka is annak, hogy *pro* mozog.

Miért teszi a *C''*-ben megjelenő — hangalakos vagy anélküli — birtokos határozottát a szerkezet egészét? Erre a kérdésre a jelen pillanatban egyszerűen nem tudok válaszolni. A válasz keresésekor különösen zavarbaejtő az, hogy C. Lyons (1984) nagyobb számú indoeurópai nyelv adatainak a vizsgálatából azt az informális általánosítást szűrte le, hogy a birtokos szerkezetek mindig határozottak, ha közvetlenül NP alatti, tipikusan prenominális birtokost tartalmaznak. Ez szembeesik a magyar adatokkal. De éppen amiatt, hogy az általa vizsgált nyelvek változatosságát mutatnak a birtokos szerkezet fölépítésének a részleteiben — és a magyartól is eltérnek —, ez az egybevágóság kétséggé teszi, hogy a konkrét magyar szerkezetből kiindulva érvényes válasz adható a bekezdés elején fölvetett kérdésre. Amíg

az előttünk álló tapasztalati általánosításról további nyelvek alapos vizsgálata el nem dönti, hogy univerzális érvényű vagy sem, elméleti igényű választ nem is próbálok adni. (19) egyelőre a további kutatás szükségességét jelző szűrőként épül bele a javasolt nyelvtanba.

⁵ Az 1981-es cikk 13. jegyzetében fölvettem azt a lehetőséget, hogy ez az elemzés átvihető volna a magyar egyeztetett infinitívuszokra is. Tudniillik föltehetnénk, hogy a szám-személy jegy itt is alkalmas az infinitívusz alanyának nominatívusszal való ellátására, de — a 2. fejezetbeli (43) portugál példával szemben — a magyarban az infinitívusz alanya azért nem jelenhet meg a felszínen nominatívuszban, mert a datívuszi pozíciót fölhasználva mindig külön összetevőbe kerül, vö.:

(a)* Nem kell [az ebéd délre elkészülnie]. =>

(b) Az ebédnek_i nem kell [_e _e_i délre elkészülnie].

(Ez a példa elég világosan szinonim azzal, hogy *Nem kell, hogy az ebéd délre elkészüljön*, azaz, *az ebéd nem a kell* experience.) Többek között azért nem foglaltam állást ennek az elemzésnek a helyessége mellett, mert nem láttam világosan, mi kényszeríti az alanyt az infinitívuszi egység elhagyására. Ezt az elemzést utóbb É. Kiss (1986b) magáévá tette, bár a fenti problémára megnyugtató választ ő sem adott. De sajnos van ennek az elemzésnek egy deskriptív problematikus pontja is: ugyanabban a nyelvváltozatban, amelyben az *A fiúknak van kalapja* jó (vö. 4b), az *A fiúknak el kell mennie* nem az.

⁶ Vö. még Fónagy (1978)-at is.

⁷ Hadrovics László személyes közlésének köszönhetem az ad hocnak nevezett viszony alábbi szép, Mikszáthtól származó példáját: meg volt híva egy fiatal házaspárhoz, ahol az asszonyka „*az ő nevét viselte*”. De mindjárt meg is magyarázza: amikor az ifjú férj a családi nevét megmagyarosította, Mikszáth választott neki nevet, ez tehát az *ő neve* volt.

4. Az egzisztenciális igék és kitüntetett bővítményeik

A birtoklásmondat tárgyalása egyfelől kiegészítette és lezárta a főnévi csoport szerkezetének 2. fejezetbeli vizsgálatát, másfelől azonban új problémákat is bevezetett. 3.2-ben rámutattam, hogy a létezést jelentő *van* az igéknek egy olyan osztályába tartozik, amelynek tagjai megkövetelik, hogy valamelyik bővítményük határozatlan legyen. Ennek fényében szükségesnek látszik föltenni két kérdést:

- (1) Miben áll pontosabban a határozottságnak az a fogalma, amelyre 3.2-ben hivatkozni kellett?
 - (2) Mivel magyarázható, hogy bizonyos igék határozatlan bővítményt követelnek?
- Először az idevágó adatokat fogom részletesebben áttekinteni, ezután pedig megkísérlek választ adni a fenti kérdésekre.

4.1. A specifikus/nem specifikus megkülönböztetésről

4.1.1. Egyenletes és eső intonáció

A főnévi csoport bevezetőinek, $a(z)$ -nak és O -nak kétféle szerepet tulajdonítottam. Egyfelől, olyan kifejezéssé alakítják I'' -t, amely argumentumként épülhet bele a mondatba; másfelől, jelzik a kifejezés határozott vagy határozatlan voltát. Ez utóbbi terminusok talán igen ártatlanoknak és egyértelműeknek tűnnek — a század logikai ihletésű szemantikai irodalmában mégis legalább kétféle értelmezést tulajdonítottak nekik. A jelen pillanatban csak az elsővel fogok foglalkozni.

FREGE (1982), RUSSELL (1910), STRAWSON (1950), MONTAGUE (1974) és az őket követő szemantikusok a határozottságot kizárólag a tulajdonnevekre és az *a fiú*-féle, ún. határozott leírásokra értelmezik, s a denotátum teljesen egyedített voltában ragadják meg. Lényeges vita csak ateintetben van, hogy a határozott leírás denotátumának létezését állítjuk (3a) vagy előföltevésként kezeljük (3b):

(3) a. $\lambda P \exists x [\forall y [fiú'(y) \leftrightarrow x=y] \wedge P(x)]$

b. $1x[fiú'(x)]$

A két *fiú*-féléket egyszerűen egzisztenciális ($\exists$), a *minden fiú*-féléket egyszerűen univerzális kvantor ($\forall$) segítségével írják le. Megismétlem a 2.5.4-beli értelmezéseket (itt a szokásnak megfelelően nem VP-vel, hanem P-vel fogom jelölni a tulajdonság-változót):

(4) $\lambda P \exists x_1 \exists x_2 [x_1 \neq x_2 \wedge fiú'(x_1) \wedge fiú'(x_2) \wedge P(x_1) \wedge P(x_2)]$

(5) $\lambda P \forall x [fiú'(x) \rightarrow P(x)]$

A csupán egzisztenciális kvantort tartalmazó főnévi csoportokat e felfogás szerint éppenséggel nevezhetjük határozatlannak — de az univerzális kvantorosok végképp kívül esnek a megkülönböztetés hatáskörén. Ez az utóbbi tény azért kellemetlen a számunkra, mert 3.2-ben kitűnt, hogy a *minden*-es főnévi csoportok a határozottakkal viselkednek egyformán. De az egzisztenciális kvantorosokkal kapcsolatban is merülnek föl empirikus problémák.

A logikai irányultságú szemantikai irodalom elemi megállapításai közé tartozik, hogy a (6)-féle mondatok kétértelműek:

(6) Nem ismerek két híres embert.

Az egyik olvasat igazságának szükséges feltétele (7a), a másikénak (7b) teljesülése:

(7) a. Van két híres ember, akit nem ismerek.

b. Nincs két híres ember, akit ismernék.

Erről a kétértelműségről a következőképpen szokás számot adni. A 'legalább kettő' értelmű egzisztenciális kvantort tartalmazó főnévi csoport vagy úgy épül bele a

mondatba, hogy a kvantor a negáció hatókörén kívül marad — ekkor automatikusan előáll a (7a) olvasat, vagy pedig úgy, hogy a kvantor a negáció hatókörébe kerül — ekkor automatikusan előáll a (7b) olvasat.

Kérdés, hogy van-e ennek az elvont szerkezeti különbségnek valamilyen felszíni megfelelője. Úgy látszik, hogy van. A gondosabb vizsgálat (amelyet a vonatkozó szakirodalomban sajnos rendszerint elmulasztanak elvégezni) mindjárt rávilágít arra, hogy a két olvasathoz más-más intonáció tartozik:

(8) a. Nem_{ismerek} két hí_{res} em_{bert}.

b. Nem_{ismerek két híres embert}.

Mi történik azonban, ha a mondatból elhagyjuk a tagadást? Ha (6) kétértelműségét az egzisztenciális kvantor és a negáció egymáshoz viszonyított hatókörének kétfélesége okozza, s az intonációs különbség ennek a kétféleségnek felel meg, akkor feltehetjük, hogy az állító változat egyértelmű és egyféle intonációjú lesz. Ez a feltevés azonban nem válik be. Egyrészt, az állító változat is ugyanazzal a két, egyenletesnek és esőnek nevezhető intonációval jár:

(9) a. Is_{merek} két hí_{res} em_{bert}.

b. Is_{merek két híres embert}.

Másfelől, az intonációs különbség itt is jelentéskülönbséggel párosul. A közkeletűen használatos, de pontosabban nem definiált terminológiát alkalmazva azt mondhatjuk, hogy (9a)-ban a *két híres ember* specifikus, (9b)-ben nem specifikus. Ez körülbelül annyit tesz, hogy (9a)-ban a beszélő két konkrét személlyel való ismerettségére utal, (9b)-ben viszont csak arra, hogy ismer egyáltalán két hírességet. Tekintve, hogy az egzisztenciális kvantor itt nincs semmiféle más elemmel hatóköri konfliktusban, az előbbi eljárással a kétféle intonációról és az intuitíve érzékelhető jelentéskülönbségről nem lehet számot adni.¹

Vegyük szemügyre ennek fényében a tagadó változatot! Az eső intonációjú (8b) főnévi csoportjának nem specifikus voltához, azt hiszem, nem fér kétség. (8a) esetében elvileg kétféle lehetőség is lenne: a beszélő által nem ismert két híres ember lehetne specifikus is, nem specifikus is. Úgy látszik azonban, hogy a két elvi lehetőség közül csak az egyik valósul meg: az egyenletes intonációjú (8a) két konkrét személy nem ismeretére utal.

Ez viszont azt sugallja, hogy a tagadó változat olvasatainak a megoszlásában is a specifikus/nem specifikus szembenállás lehet az alapvető. Más szóval, könnyen lehetséges, hogy a korábban vázolt hatóköri különbség nem ok, hanem okozat. Az egyenletesnek nevezett intonáció a tagadás jelenlététől függetlenül jelzi, hogy a *két híres ember* specifikus, és (8a)-nak ezért logikai következménye (7a), az esőnek nevezett intonáció pedig a tagadás jelenlététől függetlenül jelzi, hogy a *két híres ember* nem specifikus, és (8b)-nek ezért logikai következménye (7b) — nem pedig megfordítva.

A specifikus/nem specifikus megkülönböztetést — legalább informálisan — a szakirodalomban sokan használják, a szigorúbb grammatikába azonban általában nem építik bele, hanem megpróbálják az intuitív megkülönböztetést hatóköri vagy — jobb híján — kontextuális tényezőkből levezetni. Az intonációs összefüggések — jobb híján — kontextuális tényezőkből levezetni. Az intonációs összefüggések főlmutatásával és a fejezet további részének példáival egyebek közt azt kívánom bizonyítani, hogy ez a megkülönböztetés grammatizálódott; azaz, semmiképp se tekinthető a beszédhelyzet függvényének.

Kézenfekvő megvizsgálni most azt, hogy az imént megfigyelt két intonációs minta játszik-e kitüntetett szerepet még máshol is a magyar grammatikában.

Az ígés-szerkezeti aspektussal foglalkozó munkáiban WACHA BALÁZS (1974, 1976, 1978) a szórend és az intonáció, valamint az ígének és bővítményeinek jellege alapján azonosítja a szerkezetek aspektusát. Az irányjelentést nagyjából őrző igeikötőből és a mozgást jelentő (vagy legalább evolutíve használt) igéből álló szerkezetek teszik lehetővé a kifejezőeszközök legnagyobb változatosságát. A szemléletesség kedvéért érdemes az ezekre vonatkozó megállapításokat felidézni.

(10) A „hangsúlyos igeikötő + ige” minta befejezett aspektusú (az ilyen szerkezetek egymásutániságot érzékeltetnek speciális határozó hiányában is), például:

Bement a szobába (és lehúzta a kesztyűjét).

(11) A „hangsúlyos ige + hangsúlytalan igeikötő + hangsúlyos nem egyedi alany/tárgy” minta szintén befejezett aspektusú, de az ige imperfektív, például:

Hozott föl fát (és begyújtott).

(12) A „hangsúlyos ige + szünet + hangsúlyos igeikötő (+ szünet)” minta folyamatos aspektusú (az ilyen szerkezetek egyidejűséget érzékeltetnek speciális határozó hiányában is), például:

Ment be a szobába (és húzta le a kesztyűjét).

(13) A „hangsúlyos ige + hangsúlytalan igeikötő + hangsúlytalan bővítmény” minta hangsúlyosan közlő aspektusú (az ilyen szerkezetek sem egymásutániságot, sem egyidejűséget nem fejeznek ki), például:

Ment be a szobába (, és húzta le a kesztyűjét).

Alakítsuk át most Wacha példáit úgy, hogy aspektusuk ne változzék, de a főnévi csoportok viselkedését is tanulmányozhassuk rajtuk:

(14) a. Föl_{hoz}tam há_{rom} cső_{vet.} vő. (10)

b. Hoz_{tam} föl há_{rom} cső_{vet.} vő. (11)

c. Hoz_{tam} föl há_{rom} cső_{vet.} vő. (12)

d. Hoz_{tam} föl három csövet. vő. (13)

A következőket állapíthatjuk meg. (14a, c)-ben három meghatározott cső befejezett, illetve folyamatban lévő fölhozataláról van szó — a *három cső* minden bizonnyal specifikus. (14d) mindössze annyit állapít meg, hogy történt már „háromcső-fölhozási” esemény — a *három cső* itt minden bizonnyal nem specifikus.

A (14b) főnévi csoportját már nem ilyen könnyű beskatulyázni; ehhez a tárgyfajtához azonban Wacha Balázs igen fontos megjegyzéseket fűz. A *Főztem egy fazék levest* tárgyát eredménytárgynak, a *Béreltem egy összecsuksukható sátrat* tárgyát iránytárgynak szokás nevezni annak alapján, hogy a leves megelőzőleg nem létezett, a sátor viszont igen. A nyelvi kifejezés számára azonban az előző állapotoknak ez a különbözősége közömbös: mind a két szerkezet valaminek az előálltát tünteti ki. Wacha Balázs tehát létesítő szerkezet utótárgyáról beszél minden olyan esetben, amikor a tárgy a cselekvés eredményeképpen válik számunkra létezővé és egyedivé. Ez a helyzet a (11) és a (14b) mondatban is. Az elnevezések hasonlósága kedvéért (14b) főnévi csoportját utóspecifikusnak fogom nevezni.

Most fölfigyelhetünk arra, hogy a (14a) befejezett és a (14c) folyamatos mondatban a főnévi csoport specifikus, a (14d) közlő mondatban pedig nem specifikus — noha a kétféle tulajdonság között nincs semmiféle eredendő összefüggés. A korábban tett

megfigyelések fényében azonban ez az egybeesés nem meglepő. A (14a, c) mondatok intonációja (bizonyos, talán nem is megkülönböztető értékű ritmusbeli eltérésüktől eltekintve) ugyanazt az egyenletesnek nevezett mintát képviseli, amely a *(Nem) ismerek két híres embert* főnévi csoportjának a specifikus olvasatát hívta elő — (14d) intonációja pedig ugyanazt az esőnek nevezett mintát képviseli, amely a *(Nem) ismerek két híres embert*-ben a nem specifikus olvasatot hívta elő.

Hogy a megfelelés teljesnek bizonyul-e, az most attól függ, hogy az utóspecifikus főnévi csoportokat a specifikusok közé soroljuk-e. Ha igen, akkor a lényegében egyenletes intonációjú és befejezett (14b)-ben való előfordulásuk teljesen „szabályos”. Ezt a besorolást azonban intuitíve helytelennek érzem: az utóspecifikusoknak vagy külön kategóriába kell kerülniük, vagy pedig a nem-specifikusok közé kell tartozniuk. Mindkét esetben gyöngítik a fenti összefüggést. Ez azonban talán nem olyan meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a létesítő szerkezetben az intonáción kívül ige (és a szórend) megválasztása is szerepet játszik. Ezért ettől az esettől egy időre eltekintek.

Lehet-e valamilyen okát adni annak, hogy az egyenletes, ill. eső intonációs minta az igés szerkezetek és a főnévi csoportok értelmezésében éppen a most tapasztalt megoszlást idézi elő? A pontosabban nem definiált fogalmak kényelmével (remélhetőleg nem vissza-) élve megpróbálhatjuk az igés szerkezeteket is osztályozni specifikusság szempontjából. Ehhez azonban Wacha rendszerének némi módosítása látszik szükségesnek, nevezetesen, az idő és az aspektus kissé szigorúbb együttes vizsgálata és megkülönböztetése.

Először: azt lehet mondani, hogy a befejezett és folyamatos aspektusú szerkezetek specifikusak annyiban, hogy valamely konkrét időpontban/intervallumban (le)zajló eseményre utalnak, a közlő aspektusúak pedig nem specifikusak annyiban, hogy csupán az esemény előfordultát/elő nem fordultát jelzik. Másodszor: vegyük még hozzá az előző példákhoz Wachának azt a megállapítását, hogy a nyomatékos fókusz tartalmazó mondatokban az aspektuális megkülönböztetés neutralizálódik, például:

(15) [_F A szobába] mentem be.

Harmadszor: helyettesítsük Wacha befejezett, folyamatos és közlő terminusait a [+ befejezett], [– befejezett] és [± befejezett] jegyekkel. Ekkor az idő és aspektus összefüggését és neutralizálódásának fokozatait az alábbiakban foglalhatjuk össze:

(16) a. <i>Be_{mentem} a SZO_{bába}:</i>	[+ spec] múlt idő, [+ bef] aspektus
b. <i>Men_{tem} be a SZO_{bába}:</i>	[+ spec] múlt idő, [– bef] aspektus
c. <i>Men_{tem} be a szobába:</i>	[– spec] múlt idő, [± bef] aspektus
d. <i>A SZO_{bába} mentem be:</i>	[± spec] múlt idő, [± bef] aspektus

Ez a paradigma jól mutatja, hogy a Wacha által kritikusnak tartott egymásutániség/egyidejűség aspektusbeli megkülönböztetése csak a specifikus időben tehető meg. Ha maga az esemény időben egyeditetlen, előáll a közlő, azaz neutralizált aspektus. A nyomatékos fókusz pedig valójában nemcsak az aspektust neutralizálja, hanem az idő specifikusságát is: (16d) egymaga képviseli (16a), (16b) és (16c) fókuszos változatát.²

Térjünk most vissza az intonáció és a specifikusság kérdésére! Úgy látszik, ha a mondatjelentés valamely komponensére egyáltalán értelmezhető a [± spec] jegy és az adott elem lehetővé teszi a két érték közötti választást, akkor egyenletes intonáció mellett a pozitív, eső intonáció mellett a negatív értéket veszi föl. Azt, hogy a

specifikusságról valóban az intonációs minta dönt, megerősíti Wachának az a megfigyelése, hogy a nyomatékos fókusz tartalmazó mondatban az értékek neutralizálódnak. Bár az ilyen mondatok intonációja fonetikailag igen hasonló az esőnek nevezetékéhez, az intonáció ilyenkor nem választás dolga, hanem szükségszerű következménye a fókusz jelenlétének, s így a megkülönböztetés megtételének lehetősége esik. Ellenőrizhetjük azt is, hogy a neutralizáció kiterjed-e a főnévi csoport értelmezésére:

(17) [_F Én] ismerem / nem ismerem két híres embert.

Úgy látszik, igen: a két híres ember specifikussága megítélhetetlenné válik, ez a mondat mindkét kontextustípust szerezhet.³

4.1.2. Specifikusság tekintetében elkötelezett elemek

A *föl*hoz ige és a két híres ember/három cső specifikusság tekintetében semleges: az intonáció függvényében bármelyik értelmezést felvehetik. Az alábbiakban a főnévi csoport értelmezésének az igével és az intonációval való összefüggését egy olyan kisebb példacsoporton fogom megvizsgálni, ahol — bár a [$\pm$ spec] jegy értelmezhető — a fenti lehetőségek valamelyike nem valósul meg.

Maradjunk először azoknál a főnévi csoportoknál, amelyek a mondatkörnyezet függvényében bármelyik értelmezési lehetőséget megengedik, és legyen az ige a szerkezet változó eleme. Erdemes ismét tagadó példából kiindulni:

(18) a. Nem kaptam két levelet.

b. Nem érkezett két levél.

Mindenképpen szembe tűnő, hogy — például (6)-tal ellentétben — ezek a mondatok nem kétértelműek: nincsen olyan olvasatuk, amelyben az egzisztenciális kvantor kívül maradna a tagadás hatókörén. A kiindulásul használt logikai keretben most föl kellene tennünk, hogy a *kap* és az *érkezik* rendelkezik valamilyen, a tagadás hatókörét szabályozó tulajdonsággal. Ez igen szokatlan föltevés volna. Jelenlegi megfontolásaink szerint viszont abból indulhatunk ki, hogy ahhoz, hogy az egzisztenciális kvantor kívül maradjon a tagadás hatókörén, a főnévi csoportnak specifikusnak kellene lennie. Figyeljük meg az állító változatokat — csak utóspecifikus és nem specifikus olvasatuk van. Emlékeztetek arra, hogy az utóspecifikus olvasatot nem tekintetem a specifikus alesetének.

(19) a. Kaptam két levelet.

b. Érkezett két levél.

Ennek fényében a *kap* és az *érkezik* sajátosságát abban jelölhetjük meg, hogy kizárja a specifikus olvasatot; így pedig (18a, b) egyértelműsége a tagadással kapcsolatos külön tulajdonság posztulálása nélkül is megjósolható. (Az utóspecifikus olvasat hiánya a (18a, b) esetben már valóban a tagadás jelenlétével függ össze, de egyáltalán nem kivételes. Semmilyen tagadó mondatnak, így a *Nem béreltem három sátrat*-nak sincs utóspecifikus olvasata, nyilván azért, mert valaminek a meg nem történte nem alkalmas dolgok létesítésére, egyedítésére.)

Az intonációs adatok ezzel a magyarázattal lényegében összhangban vannak. (18a, b) kétségkívül csak eső intonációval ejthető: az alábbiak egyszerűen nem léteznek:

(20) a.* Nem ^{kaptam} két ^{le}velet.

b.* Nem ^{érkezett} két ^{le}vél.

Az állító (19a, b) esetében az eső intonáció a vártak megfelelően az egyértelműen nem specifikus olvasattal társul. Az utóspecifikus olvasatot most az egyenletes intonáció hívja elő. Ez — mint fentebb jeleztem — gyengíti az egyenletes intonáció és a specifikusság közti összefüggést, de a jelen példában különösen jól érthető, hogy mi történik. A *kap* igeikötőtlen ige lévén, a (14)-ben szépen szétváló minták kényszerűen egybeesnek.

Ha a *kap* és az *érkezik* kizárja a specifikus olvasatot, a *megkap* és a *megérkezik* — bár mindegyik változatban előfordul — határozottan ezt részesíti előnyben:

(21) a. Megkaptam két levelet.

b. Megérkezett két levél.

(22) a. Nem kaptam meg két levelet.

b. Nem érkezett meg két levél.

Az egyenletes minta mind a négy mondatban a specifikus értelmezést hordozza, s egyszersmind ez a leggyakoribb használati mód. Az eső-megemelkedő intonáció az utóspecifikus, az eső a nem specifikus értelmezést indukálja, bár némileg marginálisan, inkább nyomósító értékkel. (Ezen felül mindenütt jelen van a PERROT (1966) által 'várt megvalósulás, illetve megvalósításnak' nevezett jelentésárnyalat. Így például az utóspecifikus olvasatban, bár maguk a levelek csak a megkapás, illetve megérkezés által válnak ismertté, legalább valamely ismert halmazból származnak annyiban, hogy várt levelek.)

Emlékezzünk most vissza arra, hogy a *kap* és az *érkezik* abból az igeosztályból való, amelyről 3.2-ben megállapítottam, hogy valamelyik bővítményüknek határozatlannak kell lennie. Könnyen belátható, hogy a *kap*-pal és *érkezik*-kel azonos módon viselkedik mind az értelmezés, mind az intonáció szempontjából az akkor felsorolt többi ige is, köztük a létezést jelentő *van*:

(23) Van két levél/két levelem.

(24) Nincs két levél/két levelem.

Az előző fejezetben azt a fogalmazást használtam, hogy a bővítménynek határozatlannak kell lennie. Most ezt az állítást pontosíthatjuk: határozatlanság, és ezen belül nem-specifikusság a követelmény.

Térjünk most át másféle főnévi csoportokra! A tulajdonnevek és a határozott leírások jellemzésében a [+specifikus] jegy már nyilván nem választás kérdése, hanem egy redundancia-szabály következményének tekinthető, szükségképp jelen van. Érdekesebb az univerzális kvantorok és a pusztá főnevek esete.

A mindenféle fonetikailag realizált determinánst nélkülöző főnévi csoportok jellemzője, hogy a hatóköri konfliktusokban „alulmaradnak” — nem kerülhetnek kívül az univerzális kvantor, a tagadás, a modális elem stb. hatókörén (vö. SZABOLCSI 1985):

(25) a. Mindenki ismer híres embert.

b. Nem ismerek híres embert.

c. Tudtommal ismersz híres embert.

Ezek a mondatok megengedik — de nem követelik meg, azaz nem jelenthetik — azt, hogy mindenki ugyanazt a híres embert (ugyanazokat a híres embereket) ismerje, hogy létezzék is általam nem ismert híres ember, illetve, hogy tudásom meghatározott

híres ember(ek) ismeretére vonatkozzék. Ehhez most hozzátehetjük, hogy e főnévi csoportok arra alkalmas ige környezetében sem vehetik föl a specifikus értelmezést — azzal összhangban, hogy az alábbi mondatok nem intonálhatók egyenletesen:

(26) a. Ismerek híres embert.

b. Légtelenítettem csövet.

Ha — mindezek szerint — ezeknek a főnévi csoportoknak alapvető tulajdonsága a nem-specifikusság, akkor nem meglepő, hogy a *kap, érkezik-félékkel* kitűnően összeil-
lenek — a *megkap, megérkezik-félékkel* viszont alig, illetve csak a jelölten nem specifikus intonációs változatban:

(27) a. (Nem) kaptam levelet.

b. (Nem) érkezett levél.

(28) a.* Megkaptam levelet.

b.* Megérkezett levél.

(29) a.? (Nem) kaptam meg levelet.

b.? (Nem) érkezett meg levél.

Legyen másik példánk a *minden-es* főnévi csoport. Tekintve, hogy ezzel elhagyjuk az egzisztenciális kvantifikáció jelenségkörét, amelyre eddigi intuíciónkat és osztályozásunkat alapoztuk, ennek a viselkedése különösen érdekes, mintegy ellenőrző értékű lehet. Az adatok szemügyre vétele előtt azonban meg kell tennünk egy megkülönböztetést. A *minden* a magyarban ugyanis kétértékű — utalhat individuumokra is (*minden egyes*), fajtákra is (*mindenféle*), és mivel a kettő nem viselkedik egyformán, egyértelműsítés nélkül a példamondatokat nem lehet megítélni.

Az individuumokra vonatkozó *minden* csak specifikus környezetekbe helyezhető. Az alábbi, elkötelezetlen ígét tartalmazó mondatok csak egyenletesen intonálhatók:

(30) a. (Nem) ismerek minden [egyes] híres embert.

b. (Nem) légtelenítettem minden [egyes] csövet.

(A tagadás nem hoz létre kétértelműséget; ennek oka — feltehetően jelen szempon-
tunktól függetlenül — az, hogy a *minden* univerzális kvantora nem kerülhet a tagadás
hatókörén kívül, azaz a *minden* nem jelentheti azt, hogy 'semmi'). Azt már láttuk,
hogy ez a *minden* nem társul a *kap, érkezik-féle* igékkel:

(31) a.* (Nem) kaptam minden [egyes] levelet.

b.* (Nem) érkezett minden [egyes] levél.

A *megkap, megérkezik* jelenlétében — akárcsak (30)-ban — egyenletes intonációt követel:

(32) a. Megkaptam /nem kaptam meg minden [egyes] levelet.

b. Megérkezett /nem érkezett meg minden [egyes] levél.

(33) a.* Kaptam meg minden [egyes] levelet.

b.* Érkezett meg minden [egyes] levél.

Azt a 3.2-beli megállapítást, hogy a *van, kap, érkezik-féle* igék határozatlan bőví-
ményt követelnek, fentebb már nem specifikusra módosítottam. A *minden [egyes]*
viselkedése ezzel egybevág. Vita tárgya lehet, hogy ez a *minden* határozott-e; az
kétségen felül állónak látszik, hogy legalábbis specifikus.

Ezzel szemben a *minden[fajta]* jellegzetesen a puszta főnevek környezeteiben fordul
elő: nem specifikus, a *minden [egyes]* által hagyott ürt tölti ki:

(34) a. Nem kaptam minden[fajta] füzetet (kockás nem volt).

b. Érkezett minden[fajta] füzet (kockás is, vonalas is).

Ebben a részben szándékosan nem használtam nyomatékos fókuszot tartalmazó példamondatokat. Mivel a fókusz jelenléte nem minden ige mellett jár ugyanazzal a következménnyel, célszerű a következő részekben foglalkozni vele.

4.1.3. A nem-specifikussági követelmény neutralizációja

A 3.2. és 4.1.2. alpontokban bemutatottak alapján bizonyítottnak fogom tekinteni, hogy vannak olyan igék, amelyek megkövetelik, hogy valamelyik bővítményük határozatlan, pontosabban, nem specifikus legyen. Az ilyen igék három fő osztályba sorolhatók:

(35) *van, akad, ...*

(36) a. *érkezik, történik, születik, kerül, ...*

b. *épül, szerveződik, ...*

(37) a. *kap, talál, szerez, kerít, ...*

b. *épít, főz, szervez, rajzol, ...*

A (35)-ös osztály igen kevés tagot számlál, majdnem zártnak tekinthető; a többtől való elkülönítését rövidesen indokolom. A (36)-os és (37)-es osztály nyílt; az elsőbe az intranszítív, a másodikba a tranzitív igéket soroltam. Az (a) és (b) alosztályokra azért van szükség, mert az (a)-beliek, amelyek csak befejezettek lehetnek, a releváns környezetekben mindig megkövetelik alanyuk, illetve tárgyuk nem-specifikusságát — a (b)-belieknek viszont van folyamatos változatuk is, amelyhez nem társul ilyen követelmény:

(38) a.* Két órán át kaptam a könyvet és néztem a tévét.

b.* Két órán át kaptam egy könyvet és néztem a tévét.

c. Két órákor kaptam egy könyvet és megnéztem a tévét.

d.* Két órákor kaptam a könyvet és megnéztem a tévét.

(39) a. Két órán át főztem egy tojást és néztem a tévét.

b. Két órán át főztem a tojást és néztem a tévét.

c. Két órákor főztem egy tojást és megnéztem a tévét.

d.* Két órákor főztem a tojást és megnéztem a tévét.

A (39a, b)-szerű példák egyelőre nem tartoznak bele a vizsgálandó jelenségkörbe. A továbbiakban, ha külön nem jelzem, a (b)-beli igékről szólva a befejezett változatra fogok gondolni.

Két további megszorítás is kívánczik ide. Szinte mindegyik felsorolt igének van meg-igekötős párja — ez azonban, mint 4.1.2-ben láttuk, nem követeli meg, hogy alanya/tárgya nem specifikus legyen. Mivel az igekötős és igekötő nélküli igék szótári különállása közismert, ez az eltérés nem meglepő. Érdekesebb lehet föl hívni a figyelmet arra, hogy ezen igék némelyikének van olyan lokatívuszi vagy latívuszi (de nem ablatívuszi) bővítménye is, amely — akárcsak az igekötő — semleges szórendben az ige elé tapad és egyszerű tagadáskor hátravetődik. HORVATH (1981) és ACKERMAN (1984) szerint ilyenkor komplex igével van dolgunk, amely — bár egészében nem

szótári egység — éppúgy nem egyszerű „bővített” változata a benne szereplő igetőnek, mint az igekötős ige. Ezek a komplex igék szintén nem követelik meg az alany vagy tárgy nem-specifikusságát:

- (40) a. A könyv [$\bar{V}$ az asztalon van].
- b. A könyv [$\bar{V}$ e_i nincs] az asztalon _{i} .
- (41) a. Péter [$\bar{V}$ Szegedre került].
- b. Péter [$\bar{V}$ e_i nem került] Szegedre _{i} .

Le kell tehát szögeznünk, hogy sem a *megvan*, *megkerül*, sem az *az asztalon van*, *Szegedre kerül* stb. nem számít a vizsgálat tárgyát képező igének.

A nem-specifikussági követelményt olyan mondatok vizsgálata alapján állapítottam meg, amelyek nem tartalmaztak (nyomatékos) fókuszot. Alább fókuszos mondatokat fogok vizsgálni. A példasorok megsokszorozását elkerülendő a *kap*-ot fogom használni az összes (36)—(37)-beli ige képviselőjeként.

- (42) [_F Kaptam] a könyvet, nem [_F loptam].
- (43) a. [_F Tegnap] kaptam a könyvet.
- b. [_F Mikor] kaptam a könyvet?
- c. Nem [_F tegnap] kaptam a könyvet.
- d.* [_F Tegnap] nem kaptam a könyvet.
- (44) a. [_F Én] kaptam a könyvet.
- b. [_F Ki] kapta a könyvet?
- c. Nem [_F én] kaptam a könyvet.
- d.* [_F Én] nem kaptam a könyvet.
- (45) a. [_F A könyvet] kaptam Pétertől.
- b. [_F Melyik könyvet] kaptam Pétertől?
- c. Nem [_F a könyvet] kaptam Pétertől.
- d.* [_F A könyvet] nem kaptam Pétertől.
- (46) a. [_F Én] kaptam 'minden könyvet.
- b.* [_F Én] kaptam minden könyvet.
- c.* [_F Ki] kapott (')minden könyvet?

Ezek a példák azt mutatják, hogy fókusz jelenlétében a kitüntetett bővítmény nem-specifikusságára vonatkozó követelmény megszűnik — semlegesítődik. Ez alól két kivétel van: ha közvetlenül az igét tagadjuk, a neutralizáció elmarad; valamint, ha a kitüntetett bővítmény univerzális kvantor, nincsenek meg mindazok a hatóköri lehetőségei, mint a „normális” igét tartalmazó mondatokban. Mielőtt továbblmennénk, érdemes néhány szót fűzni a kivételekhez, megerősítő célzattal.

Ami az igitagadást illeti: nyilvánvaló, hogy (43c)-ben, (44c)-ben és (45c)-ben fókuszos mondatot tagadunk, a (d) példákban viszont tagadott igés mondatnak van fókusza. Azt, hogy a szemantikai értelemben közvetlen igitagadás a döntő, jól mutatja, hogy az az alábbi mondat grammatikus:

- (47) [Sherlock Holmesnak csupán egyetlen gyanúsítottat sikerült kizárnia:]
[_F Péter] nem kaphatta a könyvet.

Itt ugyanis az értelmezésben a *-hat/-het* által képviselt modális operátor éppúgy a tagadás és az ige közé ékelődik, mint a (c) mondatokban a fókuszolt elem:
 $\forall x [\neg \Diamond \text{kapta-a-könyvet}'(x) \rightarrow x = \text{péter}]$.

Ami a *minden*-t illeti: HUNYADI (1981)-től származik az a megállapítás, hogy az ige mögötti nyomatékos *minden* a fókusznál nagyobb, az ige mögötti nyomatéktalan *minden* a fókusznál kisebb hatókörű. (46a, b) közül csak az első, a nagy hatókörű *minden*-es fogadható el. (46c) igazolja, hogy ez nem pusztán túlfinomult képzelődés. A magyarban a *minden*-nek sohasem lehet nagyobb hatóköre egy kérdőszónál — a *ki* jelenlétében tehát a kis hatókörű *minden* volna az egyetlen lehetőség. A mondat agrammatikalitása mutatja, hogy — a *kap* miatt — itt valóban nem áll rendelkezésünkre ez az olvasat.

Ezektől a kivételektől eltekintve azonban a fókusz valóban semlegesíti a nem-specifikussági követelményt. (S mivel a magyar mondatokban rendkívül gyakran van fókusz, ez érthetővé teszi azt is, hogy ennek az igeosztálynak a létezése eddig miért nem tűnt fel senkinek.) De a fókusz semlegesítő hatása csak a (36)–(37)-beli igék mellett érvényesül! Ha a (35)-ösök alánya határozott, a mondat fókusz jelenlétében is rossz marad:

(48)* [_F Van / akad] a könyv.

(49)* [_F Tegnap] volt / akadt a könyv.

(50)* [_F A könyv] volt / akadt tegnap.

(51)* [_F Tegnap] volt (')minden könyv.

Ezért volt szükség a (35)-beli intranzitív igék elkülönítésére.

4.2. A „határozottsági effektus” a szakirodalomban

Mi lehet az oka annak, hogy egyes igék megkövetelik, hogy valamelyik bővítményük nem specifikus legyen? Bár a magyar nyelvészeket ez a kérdés nem nagyon foglalkoztatta, az indoeurópai nyelvek egzisztenciális mondatainak meglehetősen kiterjedt szakirodalmuk van. Az ott „határozottsági effektusnak” nevezett jelenséget az angolban például így jellemzik:

(52) There is/are ... in the sink.

'Van(nak) ... a mosogatóban'

(a) *water* 'víz'

(b) **the mug(s)* 'a bögré(k)'

mugs 'bögrék'

**every mug* 'minden bögre'

a mug 'egy bögre'

**this mug* 'ez a bögre'

two mugs 'két bögre'

**John's mug* 'János bögréje'

stb.

stb.

Az alanyi pozíciójában *there* töltőelemet tartalmazó környezet (vö. francia *il*, német *es* stb.) szembevetően két csoportra osztja a főnévi csoportokat. A határozatlannak nevezett (a)-beliek előfordulhatnak itt, a határozottnak nevezett (b)-beliek nem. A jelenségnek két, alapvetően különböző magyarázata ismeretes; az első szemantikai, a második szintaktikai természetű.

A szemantikai magyarázat leghatásosabb kifejtése a közelmúltban MILSARK (1974, 1977) nevéhez fűződött. Gondolatmenetének a lényege a következő. Az (52)-ben szereplő *be* 'kopula' jelentéstanilag teljesen üres, csupán szuffixumhordozó szerepe van. Mivel az (a)-beli főnévi csoportokkal alkotott mondatok létezését állítanak, tulajdonítsuk ezt a mozzanatot a *there* jelenlétének, azaz, tekintsük a töltelék-*there*-t egzisztenciális kvantornak. Miért nem fér össze ez a *there* a (b)-beli elemekkel? Milsark szerint ezeknek az a közös jellemzőjük, hogy maguk is kvantort tartalmaznak. Ha pedig ez így van, akkor a *there* egzisztenciális kvantorának nem marad kötni való változója. Például:

(53)* There is every mug. — $\exists y \forall x[\text{bögre}'(x)]$

'Van minden bögre'

Bár a logikai elméletek a fenti formulához is tudhatnak interpretációt rendelni (nota bene, általában azt, hogy minden dolog bögre), a természetes nyelvben közismerten lehetetlen az, hogy egy kvantor ne kössön semmit. (53) és társai tehát ezért agrammatikusak.

Igen ám, de az (52a)-ban felsorolt főnévi csoportokat általában úgy írják le, hogy azok egzisztenciális kvantort tartalmaznak. Milsark szerint ezek valójában kétértelműek, s ennek kézzelfogható bizonyítéka is van:

(54) ... is/are in the sink.

'... a mosogatóban van(nak)'

(c) *water* 'víz' (e) *the mugs* 'a bögré(k)'

mugs 'bögrék' *every mug* 'minden bögre'

(d) *a mug* 'egy bögre' *this mug* 'ez a bögre'

two mugs 'két bögre' *John's mug* 'János bögréje'

Az (54)-es mondatban a kritikus elemek maguk vannak alanyi pozícióban, és ez a mondat nem egzisztenciális, hanem inkább lokatív. Formailag mind a három csoport tagjai előfordulhatnak (54) alanyként, de ez megtévesztő. Azt az esetet kizárva, amikor az alany fókuszhangsúlyt kap, a (c)-beli *water* és *mugs* ilyenkor csak generikus értelmű lehet. (A mondat nem azt fogja mondani, hogy bizonyos mennyiségű víz vagy bögre a mosogatóban van, hanem azt, hogy a víz vagy a bögre olyan dolog, amely természeténél fogva a mosogatóban lakozik.) Ez a generikus olvasat (52)-ben el sem képzelhető. A (d) csoport tagjai szintén mást jelentenek (52)-ben és (54)-ben: az egzisztenciális környezetben 'egyáltalán egy/két bögré'-t, a lokatív környezetben 'egy/két bizonyos bögré'-t. Az (e)-beliek értelmezése állandó, de ők csak (54)-ben szerepelhetnek, vö. (52b).

Mindezek alapján MILSARK a következőket javasolja: A *water*, *mugs*, *a mug*, *two mugs* stb. (54)-beli előfordulásai kvantifikáltak tekinthetők — a generikus olvasathoz egy, az univerzálishez hasonló kvantor tartozhat, a 'bizonyos' olvasathoz pedig egzisztenciális. Ez mindjárt megmagyarázza, hogy (52)-ben miért nem lehetségesek ezek az olvasatok. (52)-beli előfordulásait viszont tekintsük kvantifikálatlannak — az (52a)-beli elemek (mennyiségjelzős) köznév értékűek. Ekkor a *there* egzisztenciális kvantorának már van mit kötnie:

(55) There are mugs. — $\exists x[\text{'bögre'}(x)]$

'Vannak bögrék'

Bár a magyar adatok tárgyalását az ellenjavaslat ismertetése utánra hagyom, arra érdemes fölhívni a figyelmet, hogy az (52a)-ban felsorolt főnévi csoportok magyar megfelelői azok, amelyekről kimutattam, hogy — kötelezően vagy az intonáció függvényében — nem specifikusak, az (52b)-beliek magyar megfelelői pedig mindig határozottak/specifikusak. (54c, d, e)-vel kapcsolatban hasonló párhuzamot lehet megállapítani. Mindez azt jelzi, hogy a magyar adatok egyáltalán nem különlegesek, s így Milsark gondolatmenete potenciális magyarázatukként szolgálhat.

Az ellenjavaslatot SAFIR (1982) terjesztette elő. Ő számos ponton kritizálja Milsark elméletét. Először: a szemantikai elgondolás egyik premisszája az, hogy a *be* üres elem. A *be* kétségtelenül üres, de — dialektálisan változó mértékben — tartalmaz igék is produkálhatják az (52)-beli effektust:

(56) a. There arrived a man sick.

'Érkezett egy ember beteg állapotban'

b.* There arrived the man sick.

(57) a. There ensued a riot in Cambridge.

'Lázadás tört ki Cambridge-ben'

b.* There ensued the riot in Cambridge.

Másodszor: Milsark gondolatmenetében középponti szerepet játszik az egzisztenciális kvantorként értelmezett *there*. Más nyelvekben azonban az egzisztenciális mondatoknak nincs külön töltelékszavuk — sőt, például a németben még az *es* sem mindig jelenik meg a határozottsági effektus felléptekor:

(58) a. Es war einmal ein König.

'Volt egyszer egy király'

b.* Es war einmal der König.

(59) a. Goethe sagte, dass einmal ein König war.

'Goethe azt mondta, hogy volt egyszer egy király'

b.* Goethe sagte, dass einmal der König war.

Az, hogy (59a, b)-ben legyen egy üres elem, még elképzelhető (sőt Safir ezt föl is fogja tenni) — az azonban, hogy ez az üres elem egzisztenciális kvantor legyen, már képtelenségnek tűnik számára. Harmadszor: bizonyos párhuzamos német és holland példák azt mutatják, hogy a határozottsági effektus a grammatikai szerkezet csekély megváltoztatása esetén neutralizálódhat. Mindezek alapján Safir alaptalannak ítéli Milsark magyarázatát, és amellett érvel, hogy a határozatlansági effektus tisztán szintaktikai jelenség. A gondolatmenetet ismét röviden foglalom össze.

Safir abból indul ki, hogy a *be*, *arrive*, *ensue* és társai ergatív igék. Ezeknek a formális vonzatkerete ugyanolyan, mint a tranzitívoké, de különböznek tőlük abban, hogy nem képesek alanyuknak tematikus szerepet és tárgyuknak esetet adni (vö. BURZIO (1981)). A bázisban generált szerkezet tehát a következő:

(60) [S [INFL[V NP]]]

A tárgyi pozíciót elfoglaló főnévi csoportnak azonban esetre van szüksége. Két dolgot tehet. Az egyik az, hogy — a szenvedő és az emelőigés szerkezetekben történővel teljesen analóg módon — elmozdul az alanyi pozícióba. Itt újabb tematikus szerepet nem kap, tehát a láncképzés elveit nem sérti meg, viszont INFL-től nominatívuszhoz juthat:⁴

(61) [S [NP] INFL [Ve]] (vö. 54)

A másik lehetőség az, hogy „fordított láncképzésben” vesz részt. A nem-tematikus alanyi helyzetet a *there* tölti ki — a tárgy pedig a helyén marad, de koindexálódik vele és örökli tőle a nominatívuszt:

(62) [S[there.] INFL [V NP]] (vö. 52)

Ez az eljárás megmagyarázza, hogy a posztverbális NP miként egyeztetődhetik az igével (sőt a németben még alanyesete is nyilvánvaló).

Hogyan áll elő most a határozottsági effektus? (61)-ben sehogy — alanyi helyzetben minden főnévi csoport megjelenhet —, és ez nem is meglepő, hiszen az itt képzett lánc a másutt megszokottakkal teljesen analóg. (62)-ben azonban a „fordított láncképzésnek” voltaképpen nem szabadna megtörténnie. A tematikus szerepekkel valóban nincs baj. A kötéselmélet azonban jó okkal tiltja, hogy tartalmas és nem névmási elemet nála prominensebb elem koindexálás révén köthessen, vö.:⁵

(63)* He_i talks about a/the man_i.

'Ő beszél az/egy emberről [koreferens olvasat]'

Ha a *there*-rel való koindexálás nem számítana, akkor a *There is a mug*-nak és a *There is the mug*-nak is jónak kellene lennie; ha viszont a tilalom alól nem volna fölmentés, mind a kettő rossz volna. Safir most ahhoz a föltevéshez folyamodik, hogy a határo-

zatlan főnévi csoportok a felszíni szerkezetben átmenetileg fölmentést kaphatnak a kötöttségi tilalom alól. A *the mug* és társai határozottak — ezeket a tilalom megsértése miatt azonnal elveti a grammatika. A határozatlanok viszont a fölmentés révén továbbkerülnek a Logikai Forma komponensbe. Itt a tartalmatlan *there*-re már nincs szükség, eltörölhető; az *a mug* a helyébe lép és kialakul egy (61)-gyel azonos szerkezet.

Látható, hogy bár Safir is kénytelen hivatkozni a kitüntetett bővítmény határozatlan voltára, ezt valójában teljesen aszemantikus módon teszi. A határozottsági effektus lényegét az esetkapás és a kötéselmélet konfliktusában látja; a *there*-es (vagy más nyelvekben esetleg fonetikailag üres töltőalanyos) szerkezetben részt vevő főnévi csoportok érdekes tulajdonsága öszerinte az, hogy a kötöttségi tilalom alól átmeneti fölmentést nyerhetnek.

Lényegében Safir szintaktikus magyarázatát követi REULAND (1983) is, bizonyos empirikus alapú módosítással. Fölhívja a figyelmet arra, hogy például az alábbi német szerkezetben szintén csak határozatlan főnévi csoport fordulhat elő, de — nyilván a *gibt*-nek köszönhetően — nyilvánvalóan akkuzatívuszban van:

(64) Es gibt einen/*den Mann.

'Van egy/*az ember'

Most nem mondhatjuk, hogy a posztverbális főnévi csoport azért koindexálódik az *es*-sel, hogy nominatívuszt örököljön tőle. Reuland fölteszi, hogy a jelenség az esetkapástól független, és a korábbi példákban a tárgyi helyzetű főnévi csoportnak ott helyben kell hozzájutnia nominatívuszához. Fenn kívánja viszont tartani Safir magyarázatának azt a részét, hogy a határozottsági effektust a kötéselméleti konfliktus okozza. Ezért azt mondja, hogy magának az *es* töltőalanynak van szüksége arra, hogy a posztverbális főnévi csoporttal a felszíni szerkezetben koindexálódjék. Mindjárt azt is hozzáteszi, hogy ha valamely nyelvben nincs kitüntetett alanyi pozíció, amelyet fonetikailag realizált vagy üres töltőelemnek kellene elfoglalnia, akkor abban a nyelvben a határozottsági effektus nem létezhet, hiszen az ő elgondolása szerint kizárólag a töltőalany szükségletei felelősek a végzetes „fordított láncképzésért”.

Az utóbbi évek irodalmában a határozottsági effektusról írók lényegében vagy Milsark, vagy Safir és Reuland magyarázatához csatlakoznak; mint elképzelhető, a szemantikusok az előbbihez, a szintakták az utóbbihoz.

Mielőtt a magyar adatokra egyetlen pillantást is vetnénk, érdemes egy megjegyzést fűzni a Safir—Reuland-féle elgondoláshoz. Az még önmagában nem volna baj, hogy a határozatlanság szemantikai jegyének egy kötéselméleti felmentést feleltetnek meg és ezáltal a vizsgált jelenséget mindenféle jelentéstani sallangtól megszabadítják. De emlékezzünk vissza arra, hogy a Safir javasolta megoldásban a Logikai Forma komponens végül is azonosan fogja értelmezni a *There is a mug in the sink* és az *A mug is in the sink* mondatokat. Márpedig ezekről már Milsark kimutatta, hogy nem azonosak; ez különösen szembetűnővé válik akkor, ha tagadott változataikat nézzük:

(65) There isn't a mug in the sink.

'Nincs egy bögre sem a mosogatóban'

(66) A mug isn't in the sink.

'Egy bögre nincs (ott) a mosogatóban'

Safir tudatában van ennek a problémának, de elterelő hadműveletekkel igyekszik a jelentőségét csökkenteni.

Ezt is figyelembe véve nézzük most meg, hogy a kétféle elmélet milyen eséllyel magyarázhatja meg a magyar adatokat. Kezdjük azzal, amit Safir és Reuland javasolt.

Mivel Reuland már rámutatott, hogy a határozottsági effektus nemcsak nominatívuszi bővítményeket érinthet, nem kell meglepődni azon, hogy a magyarban vannak olyan, akkuzatívuszban álló főnévi csoportok is, amelyek nem lehetnek határozottak. Nyilvánvaló hát, hogy a magyar adatok alapján csak a Reuland módosította elgondolást fogadhatnánk el. De valóban elfogadhatjuk-e? Először az merülhet föl, hogy a magyarban a kritikus mondatokban nincs fonetikailag realizált töltőelem, sőt, legálábbis É. Kiss modellje szerint, kitüntetett alanyi pozíció sincsen. Ebből arra következtethetünk, hogy nincs fonetikailag üres töltőelem sem. Mivel ilyen körülmények között Reuland szerint nem szabadna léteznie a határozottsági effektusnak, a magyarázat nem lehet jó.

Ez a gondolatmenet tetszetős, de tartalmaz egy bizonytalansági tényezőt; nevezetesen, arra a premisszára épül, hogy É. Kissnek föltétlenül igaza van. Mivel a konfigurációs/nem konfigurációs vita még nem dőlt el végérvényesen, jobb volna valamilyen független érvet találni. Ilyen érv található is. A (64)-es német példában a határozatlan tematikus szerepet. A (37)-ben felsorolt igék azonban nem *gibt*-szerűek, hanem tisztességes tranzitívok! *A kap, talál, szerez, főz, épít, szervez* stb. alanya mindenképp tematikus szerepet kap az igétől, egy részük még kétségtelenül ágens is. Nem létezhet tehát olyan elmélet, amely a *Kaptam a könyvet, Kaptam minden [egy] könyvet* és társai agrammatikalitásáról oly módon adhatna számot, hogy az üres, de saját tematikus szereppel rendelkező alanyt a tárggyal egy láncba helyezi.

Ennek alapján már kimondhatjuk, hogy a magyar adatok finomabb részleteire nincs is szükség a Safir—Reuland-féle magyarázat elvetéséhez. A (37)-es igék viselkedése egyértelművé teszi, hogy a határozottsági effektus független az alany milyenségétől és a vele való koindexálástól.

Mellesleg fölmerül az a kérdés, hogy vajon csak a magyar adatok birtokában lehet-e ezt a következtetést levonni. Későbbben röviden jelezni fogom, hogy nem: a magyar adatok fényében hasonlóan perdöntő angol mondatok is föllelhetők.

Most a Milsark-féle szemantikai magyarázatot kell megvizsgálnunk. Kétségtelen, hogy betű szerint véve ezt sem fogadhatjuk el. Azok a kritikai megjegyzések, amelyeket Safir tett, a magyarra is érvényesek. Nemcsak, sőt egyáltalán nem kopulák követelik meg, hogy kitüntetett bővítményük határozatlan legyen — és nincsen olyan, *there*-szerű elemünk, amelyet egzisztenciális kvantorként interpretálhatnánk.

Rámutattam azonban, hogy Milsarknak az (52)—(54)-ben előforduló főnévi csoportokkal kapcsolatos megjegyzései igen szépen egybevágnak a magyar specifikus/nem specifikus megkülönböztetésről mondottakkal. Először is amellet fogok érvelni tehát, hogy Milsark alapötletét nem elvetni kell, hanem ésszerűen módosítani.

4.3. A nem specifikus bővítményt követelő igékről

4.3.1. Egzisztenciális predikátumok

Korábban, a 4.2.3-ban csupán felsoroltam azokat az igéket, amelyek megkövetelik, hogy fókuszmentes mondatokban alanyuk vagy tárgyuk nem specifikus legyen. De miért éppen a (35)—(36)—(37)-beli igék tartoznak ide?

Az alábbiakban amellett fogok érvelni, hogy a három igeosztály szemantikailag koherens: mindháromnak a tagjaiban a LÉTEZIK jelentésmozzanat áll előtérben. Ekkor viszont elmondhatjuk, hogy Milsarknak teljesen igaza volt, amikor a határozottsági effektus okát a mondatkörnyezet egzisztenciális jellegében jelölte meg. Úgy látszik azonban, hogy ennek az egzisztenciális jellegnek a forrását nem kell valamilyen különleges, egzisztenciális kvantorként értelmezhető elemben keresni: maga az ige lehet, jelentésének egészében vagy egy részében egzisztenciális predikátum.

A (35)-beli *van* és *akad* jelentése lényegében ki is merül a létezés állításában (vö. az utóbbinak kéziszótarbeli, számunkra releváns 4. jelentését: '(Elő)adódik, kerül, van'). A másik két osztály tagjainak értelmezéséhez már némi kommentár szükségeltetik. A vizsgálatot az (a) alosztályok tagjaival kezdem. Emlékeztetőül:

(36) a. *érkezik, születik, történik, kerül, ...*

(37) a. *kap, talál, szerez, kerít, ...*

Ezekről az igékről semmiképp sem mondhatjuk, hogy jelentésük kimerül a létezés állításában. De tekintsük például az alábbi mondatokat:

(67) *Érkezett két levél.*

(68) *Született két gyerek.*

Ezek a mondatok lényegében azt jelentik, hogy korábban nem volt, most pedig van két levél, illetve gyerek. Azaz: 'Lett két levél', 'Lett két gyerek'. Az *érkezik*-nek és a *születik*-nek kétségtelenül van további, speciális jelentéstöbblete is (amely megakadályozza, hogy tetszés szerint fölcseréljük őket — bár az efféle fölcserélések még mindennapi stílusesszövegekben is igen gyakoriak), de ez a többlet háttérbe szorul. Különösen szemléletes ez, ha összehasonlítjuk a fenti mondatokat a *meg*-igékötös igét tartalmazó változatokkal:

(69) *Megérkezett két levél.*

(70) *Megszületett két gyerek.*

Például, (69)-et ejthetjük egyenletes és eső intonációval is. De akár specifikus, akár nem specifikus értelmezést kényszerítünk a *két levél*-re, a mondat mindenképpen két, a leírt eseménytől függetlenül létező objektum (sikeres) helyváltoztatására utal. Igen erőteljesen jelen van benne a valahonnan valahová képze. Ez a képzet az *érkezik*-es

mondatból gyakorlatilag hiányzik; az érkezés itt „kreatív eseménynek” minősül. Jól illusztrálható ez a különbség azzal is, ha *levél* helyett a *vendég*-et használjuk:

(71) a. Érkezett két vendég.

b. Megérkezett két vendég.

(71b) megköveteli, hogy az illető személyek meg lettek légyen hívva — azaz, hogy a leírt tényállástól függetlenül is vendégnek minősüljenek. A mondat arról tudósít, hogy sikeresen végrehajtottak egy bizonyos fajta helyváltoztatást. (71a) nem támaszt hasonlító követelményt. Például, számos kultúrában vendéggé válik bárki, aki belép a házba — ilyenkor csakis (71a) használható. Ez a mondat ugyanis közömbös az illető személy korábbi létezésével és minősítésével szemben, azt mondja, hogy a helyzet úgy változott, hogy már van két vendég.

Igen hasonló megjegyzések fűzhetők a tranzitív (37a) osztály tagjaihoz is. Vegyük például ezeket:

(72) a. Találtam egy vonalzót.

b. Megtaláltam egy vonalzót.

A *megtalál*-os mondatban benne van, hogy a vonalzó tölem függetlenül is létezett, kerestem, és rábukkantam. A *talál*-os mondat természetesen szintén tudósíthat egy sikeres keresés eredményéről, de alapjában véve csak annyit mond, hogy kezembe akadt egy vonalzó; annak következtében, amit csináltam, lett egy vonalzó. Még a vendéges gondolatmenet analógiáját is megkonstruálhatjuk. Ha olyan tárgyra van szükségünk, amellyel egyenes vonalat lehet húzni, és valaki fölemel egy heverő asztal-lábat, mondhatja azt, hogy talált egy vonalzót. (71b) használatához azonban nemcsak arra van szükség, hogy megelőzőleg keressünk — arra is, hogy a tárgy szabályos vonalzó legyen.

Mint annak idején említettem, az (a) alosztálybeli igék adatai egyszerűbbek a (b)-beliekénél, mert nem kell a folyamatos/befejezett különbségtételre ügyelnünk. Ha viszont ezt szem előtt tartjuk, a (b)-beli igék talán még alkalmasabbak a jelen gondolatmenet illusztrálására:

(36) b. épül, szerveződik, ...

(37) b. épít, főz, szervez, rajzol, ...

Ezekkel kapcsolatban ugyanis nem kell azt mondanunk, hogy a nyelvi kifejezés közömbös a tárgy korábbi létezésével és minősítésével szemben: építés, főzés, szervezés stb. révén a szó szoros értelmében létrehozunk valamit. De végezzünk ismét egy összehasonlítást, belevonva a 4.1.3-ban kizárt folyamatos változatot is:

(73) a. Főztem egy/* a tojást és megnéztem a tévét. [bef.]

b. Főztem egy/a tojást és néztem a tévét. [foly.]

c. Megfőztem egy/a tojást és megnéztem a tévét. [bef.]

Itt éppen a vendéges, vonalzós példák ellenpróbáját végezhetjük el — a tojás mint olyan, tudjuk, nem emberkéz műve. (73a)-ban a *tojás* szón vagy 'tojásétel'-t kell értenünk, vagy pedig a főzéssel kapcsolatban kell olyan laboratóriumi műveletre gondolnunk, amely a tyúk tevékenységével azonos eredményre vezet. Itt ugyanis a *főz* lényegében nem jelent mást, mint 'előállít'. A (73b) mondat viszont nemcsak hogy nem implikálja valaminek az előállítát, hanem speciális jelentéstartalma is gazdagabb annyiban, hogy a főzés kifejezetten folyadékban történő hevítést jelent. Vö.:

(74) a. Mit főztek ebédre? — Rántottcsirkét.

b. Ne zavarj, éppen főzöm a rántottcsirkét.

Természetesen mind a két mondat grammatikus: de aki szó szerint veszi (74b)-t, aligha marad ott ebédre.

Ha a *meg* igekötőnek perfektiváló funkciója van, a két *főz* közül nyilván csak a (73b)-belinek lehet aspektuális párja a *megfőz*. Egyrészt azért, mert a (73a)-beli *főz* már maga is befejezett — másrészt azért, mert a *megfőz* éppen annak a folyamatnak a sikeres befejezését jelenti, amelyet a (73b)-beli *főz* jelöl.

Egy utolsó példa a befejezett ige kreatív, de szegényes és a folyamatos ige nem-kreatív, de gazdag jelentéstartalmára: az igazgató, aki voltaképp csak annyit mondott: *Legyen konferencia!*, elmondhatja (75a)-t (de csak azt) — a munkatársak, akik az utasítást végrehajtották, elmondhatják (75b, c)-t (de csak ezeket):

(75) a. Szerveztem egy konferenciát. [bef.]

b. Miközben szerveztem egy konferenciát, ... [foly.]

c. Megszerveztem egy konferenciát. [bef.]

Ezek után felejtkezzünk el ismét a folyamatos és a *meg*-igekötős igékről. A három vizsgált igeosztály tagjainak a jelentését a mondottak értelmében (76)-tal jellemezhetjük. A nagybetűk használatával azt jelzem, hogy absztrakt jelentéskomponensekről van szó:

(76) a. LÉTEZIK vö. (35)

b. LÉTREJÖN (VALAMILYEN MÓDON) vö. (36)

c. LÉTREHOZ (VALAMILYEN MÓDON) vö. (37)

A (35)-beli igék jelentését a LÉTEZIK tulajdonképpen ki is meríti — ilyen igéből nyilván nem valamilyen elvi okból, hanem éppen a hasonlóság miatt van olyan kevés. A (36)—(37)-beliek sajátos jelentéstartalmát (azt, ami például az érkezést a születéstől megkülönbözteti) elemzetlenül a VALAMILYEN MÓDON komponenssel jelöltem. Zárójelbe azért tettem ezt a komponenszt, mert, mint láttuk, a vizsgált mondatokban elfakul, háttérbe szorul. A következő alpontban azonban látni fogjuk, hogy meglétének mégis van jelentősége.

A fenti absztrakt jelentéskomponensek között lényeges különbség van. A LÉTEZIKet, LÉTREJÖNt és LÉTREHOZt logikai predikátumoknak tekinthetjük, a VALAMILYEN MÓDON-t nem-logikai predikátumnak. A szójelentés ilyen jellegű fölbontása elsősorban Dowty (1979)-ből ismert. Az ő célja az, hogy elkülönítse a jelentésnek azokat a logikai (modellelméleti) terminusokban definiálható összetevőit, amelyekről a nyelvtan szabályai tudomást vesznek, azoktól, amelyek csupán konkrét jelentéseket különböztetnek meg és jórészt a világról való enciklopédikus tudásunkon alapulnak. A LÉTEZIKet, LÉTREJÖNt és LÉTREHOZt természetesen nem kell atomi predikátumoknak tekintenünk. BARWISE és COOPER (1981)-es, később még elemzendő cikke és DOWTY könyve alapján például így definiálhatjuk őket:

(77) a. LÉTEZIK(X) akkor és csak akkor igaz, ha az X-hez rendelt tulajdonságalmaz tartalmazza a 'benne van a modell univerzumában (vö. $\lambda x[x=x]$)' tulajdonságot.

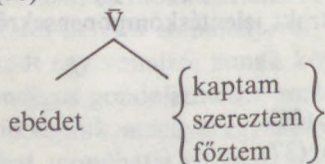
b. LÉTREJÖN(X) akkor és csak akkor igaz, ha t_n -ben hamis és t_{n+m} -ben igaz LÉTEZIK(X).

- c. LÉTREHOZ(X) (Y) akkor és csak akkor igaz, ha valamely Y-t involváló $\emptyset$ esemény kauzális faktora LÉTREJÖN(X)-nek, és minden egyéb olyan $\emptyset'$ eseményre, amely szintén kauzális faktora LÉTREJÖN(X)-nek, valamely $\neg\emptyset$ világ hasonlóbb az aktuális világhoz, mint bármelyik $\neg\emptyset'$ világ.

Ezzel már lényegében igazoltuk Milsarknak a „határozottsági effektusra” vonatkozó szemantikai magyarázatát. Legalább röviden föltehető azonban az a kérdés, hogy — ha SAFIR és REULAND elgondolását el is kell vetnünk — van-e a kritikus mondatoknak valami említésre méltó szintaktikai jellemzőjük.

2.5-ben és 4.1-ben is utaltam már arra, hogy HORVATH (1981) és Ackerman (1984) szerint egyes magyar igék $\bar{V}$ -t, komplex predikátumot alkotnak valamelyik bővítményükkel; fentebb a *drágának tart, megérkezik, az asztalon van, Szegedre kerül* típusú komplex predikátumokról esett szó. Egy további tipikus eset az, amikor $\bar{V}$ alatt tárgyragos bővítmény szerepel: *almát eszik, fát vág* stb. Ennek fényében egyáltalán nem meglepő, hogy a (37)-beli igék kitüntetett bővítménye — tárgya — is megjelenhet $\bar{V}$ -on belül:

(78) a.

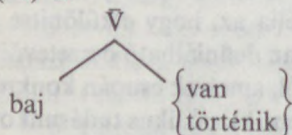
Az alanyesetű bővítménynek a $\bar{V}$ -on belüli megjelenése azonban egyáltalán nem jellemző, még akkor sem, ha ez az alany nem ágens, hanem téma szerepű. Például a következő mondatok a megadott szórendben nem lehetnek semlegesek, csak nyomatékos fókuszosak:

(79) a.* [$\bar{V}$ Levél fekszik / hullik / sárgul / ...],

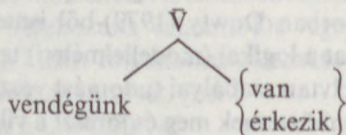
b. [$_F$ Levél] fekszik / hullik / sárgul / ...

A (35)–(36)-os igék ellenben lehetővé teszik a $\bar{V}$ -os szerkezetet:

(78) b.

c.

SZABOLCSI (1984, 1986d)-ben részletesen érvelek amellett, hogy az egzisztenciális igék valójában mindig $\bar{V}$ alatt, kitüntetett bővítményükkel komplex predikátumot alkotva jelennek meg a kiinduló szerkezetben. Föltevésem szerint a természetes nyelv predikátumainak élénk nem-logikai tartalommal kell rendelkezniük. A most tárgyalt igék, ürességük vagy elfakulásuk miatt, ennek a követelménynek önmagukban nem képesek megfelelni — ezért kell kitüntetett bővítményükkel egységet alkotniuk. Ez a gondolatmenet kiterjeszthető a többi komplex predikátumra is, és egybevág BABBY-

nak (1980) az oroszra, CATTELLnek (1984) az angolra és TELEGDINEK (1979) a perzsára vonatkozó eredményeivel.⁶

Ha az egzisztenciális igék mindig ∇ -os szerkezetben vannak, a (78)-astól eltérő szőrendekért a ∇ -ok szétválására vonatkozó általános szabályok a felelősek.

4.3.2. A neutralizáció és az áligék

A (41)–(53)-ben felsorolt példák azt mutatták, hogy ha fókusz van a mondatban, a (36)–(37)-beli igék többé nem követelik meg kitüntetett bővítményüktől, hogy nem specifikus legyen — a (35)-beliek esetében viszont a fókusz jelenléte sem neutralizálja a nem-specifikussági követelményt. Most azt a kérdést kell föltennünk, hogy mi az oka a neutralizációnak és hogy az miért nem általános.

4.1.1-ben már rámutattam arra, hogy a fókusz és a vele járó intonációs minta jelenlétében mind az idő specifikusságára és az aspektusra, mind a főnévi csoportok specifikusságára vonatkozó értékek neutralizálódnak. Így a fókusznak és a (42)–(46)-ban észlelt neutralizációnak az összefüggése nem meglepő. Mindazonáltal fölmerül az a kérdés, hogy jelen esetben az igével vagy a kitüntetett bővítménnyel történik-e a kritikus neutralizáció.

Könnnyen belátható, hogy a főnévi csoport [$\pm$ specifikus] értékének a semlegesülése nem lehet felelős a követelmény felfüggesztéséért. Efféle semlegesülés ugyanis csak a két levél-típusúaknál lehetséges — az *a levél, minden [egyes] levél* stb. mindenképpen specifikus. Mivel a fókuszos környezetekben ez utóbbiak is előfordulhatnak, bizonyos, hogy az igével kellett történnie valaminek. Erre utal az is, hogy a nem-specifikussági követelmény fölfüggesztődése nem észlelhető valamennyi igeosztályban (vö. (35)).

A (36a) és (37a) igékről már említettem, hogy nem lehetnek imperfektívek, nem vesznek részt folyamatos szerkezetben — a (b) igéknek viszont vannak imperfektív homonimáik. Azt is láttuk, hogy a meg-igekötős változatok ezeknek az utóbbi homonimáknak az aspektuális párjai — ami különösen érthető, ha az előbbieket valójában az alannyal/tárggyal alkotnak ∇ -t. A következő furcsa hiátust fedezhetjük föl a következő oldalon található táblázat rendszerében:

A *megérkezik, megkap* nemlétező folyamatot „fejez be”!⁷

Nézzük meg most, hogy mit is jelentenek a nem-specifikussági követelményt felfüggesztő fókuszos mondatok:

(42) [_F Kaptam] a könyvet, nem [_F loptam].

(43) [_F Tegnap] kaptam a könyvet.

(80) [_F Főztem] a tojást, nem [_F sütöttem].

(81) [_F Tegnap] főztem a tojást.

Két dolog tűnik a szemünkbe. Az egyik az, hogy ezekben a *kap, főz* konkrét jelentés-tartalma, a VALAMILYEN MÓDON komponens nem szorul úgy a háttérbe, mint a nem-specifikussági követelményt támasztó kreatív mondatokban. Ezt (42) és (80) a legszemléletesebben, hiszen itt a kontraszt alapját éppen a konkrét jelentés-mutatja a legszemléletesebben, hiszen itt a kontraszt alapját éppen a konkrét jelentés-komponensek alkotják. A másik dolog az, hogy egyáltalán nem világos, mi is értendő itt kapáson és főzésen: létrehozás vagy maga a konkrét tevékenység végzése. A fenti

(36b) <i>épül, szerveződik, ...</i> KREATÍV ÉS (37b) <i>épít, szervez, ...</i> PERFEKTÍV	
NEM KREATÍV	
IMPERFEKTÍV <i>épül, szerveződik</i> <i>épít, szervez</i>	PERFEKTÍV <i>megépül, megszerveződik</i> <i>megépít, megszervez</i>
(36a) <i>érkezik, születik, ...</i> KREATÍV ÉS (37a) <i>kap, talál, ...</i> PERFEKTÍV	
NEM KREATÍV	
IMPERFEKTÍV	PERFEKTÍV <i>megérkezik, megszületik</i> <i>megkap, megtalál</i>

hiátus következtében erre a *főz*-zel kapcsolatban könnyebb rámutatni: (81) például teljesen semleges atekintetben, hogy a 'Tegnap állítottam elő a tojásételt' vagy a 'Tegnap vettem alá a tojást folyadékban történő hevítésnek' módon kell-e értelmezni. Ez voltaképpen azt sugallja, hogy a *kap* és *főz* olyasmit jelent itt, amit fókuszmentes környezetekben sohasem jelenthet.

Ezt a különös helyzetet a következőképpen írhatjuk le. A fókuszos mondatokban, ahol az aspektuális megkülönböztetések szükségképpen neutralizálódnak, olyan áligék jelennek meg, amelyek a kreatív perfektív és a nem-kreatív imperfektív ige közös konkrét jelentéstartalmát hordozzák, de aspektuálisan értékelhetetlenek. Azért nevezem őket áligéknek, mert ha értelmezésem helyes, olyan egységekkel van dolgunk, amelyek a maguk jogán nem vehetők föl a szótárba — kizárólag olyan mondatokban életképesek, amelyekben a kritikus aspektuális megkülönböztetés eleve neutralizálódik.

Ebben a gondolatmenetben mindjárt magyarázatot kapunk arra is, hogy a (35)-ös *van*-szerű igék esetében a fókusz jelenléte miért nem függeszti föl a nem-specifikussági követelményt. Azért, mert ezek az igék reménytelenül üresek — nincsen olyan konkrét jelentéstartalmuk, amely az álige alapjául szolgálhatna.

Mindez azt jelenti, hogy a (35)–(36)–(37)-ben megadott, LÉTEZÉSt, LÉTREJÖVÉSt és LÉTREHOZÁSt állító igék a szó szigorú értelmében sohasem függesztik föl a kitüntetett bővítményre irányuló nem-specifikussági követelményt. A neutralizációs mondatokban valójában a fentebb leírt áligék szerepelnek.

Ez a gondolatmenet, még ha lényegét tekintve helyes is, természetesen csak informális előmunkálatnak tekinthető. Nemcsak amiatt, hogy szokatlan módon a szótárba föl nem veendő elemekkel operál — elsősorban amiatt, hogy alapvetően támaszkodik a szemantikai jegyek neutralizációjára. Az aspektuális neutralizáció mibenlétét, modelleméleti vagy másmilyen szigorú szemantikában történő interpretációját még egyetlen, speciálisan ezzel a témával foglalkozó mű sem fejtette ki. Mivel azonban ennek a jelenségnek a létezése a most tárgyalt problémától függetlenül is közismert, bízom abban, hogy státusát a további kutatás előbb vagy utóbb tisztázni fogja, s ekkor majd mód nyílik a fenti informális javaslat szigorúbb formába való öntésére is.

Égészen röviden itt szeretnék utalni arra is, hogy a magyarral kapcsolatos megfigyelések és a belőlük levont következtetések valójában angol anyagon is reprodukálhatók. (Nemcsak azért választom az angolt, mert a 4.2-ben ismertetett elméletek is elsősorban ezzel foglalkoztak, hanem azért is, mert csak erre vonatkozóan van olyan megbízható intuícióm, amely a finomabb terepmunkát lehetővé tette. A kiindulópontként szolgáló példákat angol anyanyelvű szerzők, GUÉRON (1984), KAYNE (1984) és PARTEE (1983) elszórt megjegyzéseiből merítettem.)

Először is, az *arrive* nemcsak hogy szintén részt vesz *there*-es szerkezetekben, de a (82a, b) mondatpárról is elmondható ugyanaz, amit (71a, b)-vel kapcsolatban a vendég meghívásáról elmondtam:

(82) a. There arrived two guests.

'Érkezett két vendég'

b. Two guests arrived.

'Két vendég megérkezett'

Másodszor, vannak az angolban is olyan tranzitív igék, amelyeknek a tárgyára érvényes a „határozottsági effektus”:

(83) a. John has a sister.

'Jánosnak van nővére'

b.* John has the sister.

(84) a. John gave Mary a headache.

'János fejfájást adott (= okozott) Máriának'

b.* John gave Mary the headache.

Természetesen, van ezeknek az igéknek olyan előfordulásuk is, amelyben a tárgy lehet határozott — de ezekben az esetekben a mondat vagy egyértelműen igekötős igével, illetve lokatív bővítménnyel fordítható (azaz, egészen mást jelent), vagy pedig valójában fókuszra kell lennie a mondatban:

(85) John has a/the book.

'Jánosnak megvan egy/a könyve' vagy 'Jánosnál van egy/a könyv'

(86) a. John gave a/the book to Mary.

'János odaadott egy könyvet/odaadta a könyvet Máriának'

b. JOHN gave Mary the book.

'A könyvet János adta Máriának'

A példák sora folytatható volna. Úgy találtam, hogy bizonyos olyan kisebb különbségektől eltekintve, hogy a két nyelv mely igéket sorolja a LÉTREJÖNT és LÉTREHOZT állító osztályba, a magyarban és az angolban lényegében ugyanaz történik. Ami különösen fontos: a (83)–(84) mondatokban nem töltelékszó, hanem tematikus

szereppel rendelkező főnévi csoport az alany — nem lehetséges hát, hogy a tárgynak ezzel az alannyal való egy láncba kerülése okozná a határozottsági effektust, vö. SAFIR és REULAND magyarázatát. De miért nem tűnt föl mindez az angol kutatóknak? Feltevésem szerint azért, mert az angolból mind az igekötős és igekötő nélküli igék szemléletes szótári megkülönböztetése, mind a fókusz egyértelmű jelölése hiányzik. A kritikus mondatok használati feltételeinek a részletes megvitatásával az angol anyanyelvű beszélő „megtanítható” arra, hogy a jelentéskülönbséget érzékelye és azonosítsa. Efféle tréning hiányában azonban nem érzékeny rá: csak annyit vesz észre, hogy a fenti igék határozott és határozatlan tárggyal is szerepelhetnek.

4.3.3. A neutralizáció kivételeiről

Hasonlóan informális módon nézzük meg most azokat az eseteket, amelyekben — mint 4.1.3-ban bemutattam — a (36)–(37)-es igék mellett fókusz jelenlétében sem áll elő minden olyan lehetőség, mint „normális” igét (pl. *lát*) tartalmazó mondatokban. Elsősorban amellet fogok érvelni, hogy a két kivételtípus egymástól teljesen független természetű.

Idézzük föl először a *minden*-es példákat:

(46) a. [_F Én] kaptam 'minden könyvet.

b.* [_F Én] kaptam minden könyvet.

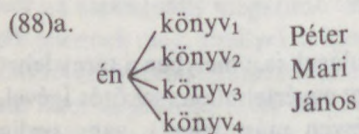
c.* [_F Ki] kapott minden könyvet?

Ezek a példák azt mutatták, hogy az univerzális kvantor csak a fókusznál nagyobb hatókörű lehet. A megszorítás jobb érzékeltetése érdekében hasonlítsuk össze ezeket olyan, „normális” igét tartalmazó példákkal, ahol mindkét lehetőség nyitva áll:

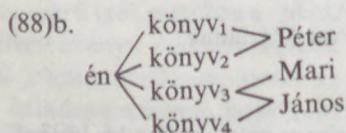
(87) a. [_F Én] láttam 'minden könyvet.

b. [_F Én] láttam minden könyvet.

A (87a)-ban leírt helyzet a következőképpen ábrázolható (a vonalak hiánya a nem-látást jelzi):

Bár a (87b) állítás is igaz a fenti helyzetben, ennek a jelentése gyengébb. Megfelelhet például az alábbiak:

Ami igen lényeges: (87b) azt a lehetőséget implikálja, hogy minden egyes könyvet többen is láthattak — ami persze rendben van. De tekintsük most a (46b) mondatot, ahol a (88b) ábrájának megfelelő olvasat ki van zárva. Azonnal gyanakodni kezdhe-

tünk, hogy ez az olvasat miért rossz — ugyanazt a könyvet, ugyanazon alkalommal nem kaphatják többen! (A kollektív birtoklás keletkezése egyetlen kapásnak számít.)

Ezt a gyanút megerősíti egy olyan adat is, amelyre Komlósy András hívta föl a figyelmemet, és amely másként teljesen rejtélyes volna. Nevezetesen, általában minden fókuszolt kifejezés elé odatehetjük a *csak*-ot. (89b) agrammatikalitása kivételes:

(89) a. [_F Én] kaptam a könyvet.

b.* Csak [_F én] kaptam a könyvet.

Úgy tűnik, (89a) csupán azonosítja a potenciális könyvkapók közül a tényleges könyvkapót — (89b) viszont azt implikálja, hogy azt a könyvet többen is egyidejűleg kaphatták volna, de közülük történetesen csak a fókuszban megnevezett kapta. Ez az implikáció pedig azonos azzal, ami fentebb az univerzális kvantornak a fókusznál kisebb hatókörű értelmezését lehetetlenné (képtelenné) tette. (A *csak* viselkedésével kapcsolatban meg kell jegyeznem, hogy korábbi munkáimban (SZABOLCSI 1980, 1981a, b, 1985) azt állítottam, hogy a fókuszba vitel egységesen kimerítő felsorolást fejez ki. Ellenpéldának nem lévén tudatában, feltettem, hogy a *csak* hozzáadásával csupán annyi változik, hogy a mondat preszupponálni fogja a fókuszmentes változat igazságát. KENESEI (1988) elsősorban intonációs adatok alapján érvelt amellett, hogy a fókusznak van azonosító funkciója is. Bár a különbségtétel logikai leírása egyelőre nem teljesen tisztázott, a fenti szembenállás kétségtelenné teszi, hogy Keneseinek igaza van. Vö. még HETZRON (1982).)

Továbbmenve, a *fókusznál kisebb hatókörű *minden* és a **csak* párhuzama kiterjed azokra a *kap*-os mondatokra is, amelyekben időpont vagy forrás van fókuszban — és kiterjed a többi releváns ígére is. Ebből csak arra tudok következtetni, hogy a vizsgált ígék „fogalmi kerete” megköveteli, hogy minden egyes eseményhez egy és csak egy experiens, forrás és időpont tartozzék. Következésképp azok a mondatok, amelyek egyazon eseménnyel kapcsolatban többnek a létezését implikálják, rosszak.

Ez természetesen azt is jelenti, hogy ha sikerül a mondatot több esemény vonatkozásában értelmezni, akkor a fókusznál kisebb hatókörű *minden* és a *csak* hozzáadása is lehetővé kell váljék. Az efféle értelmezést könnyen kikényszeríthetjük például azzal, hogy a határozott kitüntetett bővítményen belül (kifejezett vagy odaértett) kötött változót helyezünk el:

(90) a. [_F Én] kaptam minden könyv(em)et Pétertől.

‘Többen is kaptak könyvet, de én voltam az, aki minden könyvet, amelyet kapott, Pétertől kapta’

b. Csak [_F én] kaptam azt a könyvet, amit kértem.

‘Többen is kaptak könyvet, de én voltam az egyetlen, aki azt a könyvet kapta, amelyet kért’

Ha viszont a releváns megszorítás konceptuális, akkor fölmerül az a kérdés, hogy van-e egyáltalán bármi köze a vizsgált ígék határozatlan/nem specifikus bővítményt kívánó természetéhez. Azaz: vajon nem érvényesül-e ugyanez a megszorítás a megigekötős változatokkal kapcsolatban is? Az alábbi példák azt jelzik, hogy érvényesül:

(91) [_F Ki] kapott meg minden könyvet?

a. ‘Ki volt az, aki minden olyan könyvet megkapott, amit őneki meg kellett kapnia?’

b.* ‘Egy adott könyvhalmazról szólva, ki kapta meg valamennyi elemét?’

(92) Csak [_F én] kaptam meg a könyvet.

a. 'Én voltam az egyetlen, aki megkapta azt a könyvet, amit őneki meg kellett kapnia'

b.* 'Egyetlen könyv egyetlen átadásáról szólva, én voltam az egyetlen, aki a könyvet megkapta'

Azaz: a (46)-ban és (89)-ben kizárt olvasatok a *megkap* mellett sem lehetségesek: egyetlen eseményre vonatkoztatva a fenti mondatok rosszak. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy bár a (46)-ban felmutatott probléma vizsgálatával érdekes és tanulmányozásra érdemes szószemantikai felfedezéshez jutottunk, eme problémának a „határozottsági effektus” neutralizációjához semmi köze: a kivételek nem ebből a szempontból kivételek. Következésképp nem meglepő, hogy az egzisztenciális mondatokra vonatkozó okfejtés nem jósolja meg a létezésüket; nem is kell megjósolnia.

Térjünk most át a közvetlen igetagadásos példákra, körüket ismét kissé kibővítve:

(93) a.* Nem kaptam a könyvet.

b.* Nem főztem a tojást. [csak 'nem hevítettem']

(44) d.* [_F Én] nem kaptam a könyvet.

(94) * [_F Én] nem főztem a tojást. [csak 'nem hevítettem']

Tekintsünk el attól a lehetőségtől, hogy a *főz*-ös mondatokban egyértelműen a 'folyadékban hevít' jelentésű imperfektív ige tagadása szerepelhet. Ha ezt kizártuk, azt látjuk, hogy a fókuszos mondat nemcsak ugyanannyira, de ugyanolyan módon is rossz, mint a fókuszmentes. Intuitíve érthető, hogy miért. A könyv/tojás létezését egyfelől adottnak kell vennünk. Másfelől, ezek a mondatok vagy úgy értelmezhetők, hogy semmi sem történt, aminek következtében a könyv vagy tojás létrejött volna, vagy úgy, hogy kifejezetten a nem-létrehozásukra irányuló dolog történt. Az első lehetőség legalábbis zavarba ejtő; a második kifejezetten ellentmondásos.

Ennek az ellentmondásnak a részleteivel 4.4-ben foglalkozom.

4.4. A nem-specifikussági követelmény formális magyarázata

4.4.1. MILSARK (1977) kontra BARWISE—COOPER (1981)

A 4.3-beli gondolatmenet azt a célt szolgálta, hogy eltávolítsam az empirikus akadályokat egy rendkívül egyszerű felismerés útjából. Ez a felismerés nem más, mint hogy a (35)-(36)-(37)-beli ígék releváns előfordulásai/változatai mind egzisztenciális ígék. Mint említettem, ez végső soron Milsarknak azt az alapötletét igazolja, miszerint a „határozottsági effektus” oka a mondatkörnyezet létezését állító természetében keresendő.

Emlékezzünk azonban vissza arra, hogy ezt az alapötletet a szerző az alábbi konkrét formában fejtette ki: (a) a *there* töltőalany maga egzisztenciális kvantor, (b) a „határozott” főnévi csoportok maguk is tartalmazzanak kvantort, a „határozatlanok” nem, (c) következőképp a „határozottakkal” együtt előforduló *there* kvantorának nincs mit kötnie — a mondat rosszulformált. Mármint ebben az okfejtésben van egy furcsaság. Nevezetesen az, hogy voltaképp csak azt használja ki, hogy a *there* kvantor — azt, hogy konkrétan egzisztenciális kvantor, azt nem. A természetes nyelvi kvantifikációra vonatkozó érvelés alapján ugyanis a „határozottakkal” alkotott mondatok ugyanilyen rosszak volnának, ha a *there* valamilyen más (univerzális vagy bonyolultabban leírható) kvantor volna, hiszen akkor sem volna mit kötnie. A magyar adatok viszont nemcsak azt mutatták, hogy a vizsgált jelenség független a töltőalanytól, hanem azt is, hogy az egzisztenciális jellegnek van kritikus szerepe. Ezért is nem hivatkoztam 4.3-ban egzisztenciális kvantorra — úgy fogalmaztam, hogy a LÉTEZIK absztrakt jelentéskomponensnek egy létezését állító logikai predikátum felel meg. Ez a váltás viszont fölveti a kérdést, hogy fenntarthatjuk-e azt, hogy az egyes főnévi csoportoknak az egzisztenciális kontextusban való előfordulási lehetősége kvantifikált, illetve kvantifikálatlan voltukon múlik. Hiszen — még ha elfogadható volna is a kétféle főnévi csoportnak ez a jellemzése — mi lehetne az oka, hogy az egzisztenciális predikátum csak kvantifikálatlan főnévi csoportokra alkalmazható? Milsark magyarázatát ezen a ponton is módosítanunk kell. Ebben lényegében BARWISE-t és COOPERT (1981) követhetjük.

Barwise és Cooper cikke az általánosított kvantorok (= főnévi csoportok által jelölt tulajdonsághalmazok) vizsgálatának egy újfajta, matematikailag is és nyelvészetileg is érdekes alapvetését tartalmazza. Ezen belül röviden kitérnek az egzisztenciális mondatokra is, ihletőként MILSARK (1977)-re hivatkozva. Mivel az ő elméletük általános vonásai a jelen szempontból irrelevánsak, a „határozottsági effektusra” vonatkozó definíciókat és megjegyzéseket hagyományos Montague-grammatikai terminusokban

fogom ismertetni; az olvasónak azonban tudatában kell lennie annak, hogy az alább kissé ad hoc módon megjelenő kritériumoknak más szempontból is megvan a maguk jelentősége.

(95) Legyen a determinánsok denotátumának általános formája $\lambda R\lambda P[DET_x[Rx + Px]]$, ahol „DET” valamilyen kvantor, „+” pedig valamilyen konnektívum.

(96) Egy determináns denotátumát akkor és csak akkor nevezzük erősnek, ha minden M modellben minden nem-üres A tulajdonságra igaz az, hogy ha $\lambda R\lambda P[DET_x[Rx + Px]](A)$ definiálva van, akkor $\lambda R\lambda P[DET_x[Rx + Px]](A)(A)$ egységesen igaz vagy hamis. A többi determinánst gyengének nevezzük.

Illusztrációképpen tekintsük a következőket:⁸

(97) a. *minden*: $\lambda R\lambda P\forall x[Rx \rightarrow Px]$

b. *minden ló*: $\lambda R\lambda P\forall x[Rx \rightarrow Px](ló') \equiv \lambda P\forall x[ló'(x) \rightarrow Px]$. Ez a tulajdonsághalmaz minden modellben definiálva van.

c. *minden ló ló*: $\lambda P\forall x[ló'(x) \rightarrow Px](ló') \equiv \forall x[ló'(x) \rightarrow ló'(x)]$. Ez az állítás tautológia; minden modellben igaz.

d. A *minden* erős determináns.

(98) a. *a/az*: $\lambda R\lambda P\exists x[Rx \wedge Px]$

b. *a ló*: $\lambda R\lambda P\exists x[Rx \wedge Px](ló') \equiv \lambda P\exists x[ló'(x) \wedge Px]$. Ez a tulajdonsághalmaz csak olyan modellekben van definiálva, ahol pontosan egy ló van.

c. *a ló ló*: $\lambda P\exists x[ló'(x) \wedge Px](ló') \equiv \exists x[ló'(x) \wedge ló'(x)]$. Ez az állítás minden releváns modellben igaz.

d. Az *a/az* erős determináns.

(99) a. *egy*: $\lambda R\lambda P\exists x[Rx \wedge Px]$

b. *egy ló*: $\lambda R\lambda P\exists x[Rx \wedge Px](ló') \equiv \lambda P\exists x[ló'(x) \wedge Px]$. Ez a tulajdonsághalmaz minden modellben definiálva van.

c. *egy ló ló*: $\lambda P\exists x[ló'(x) \wedge Px](ló') \equiv \exists x[ló'(x) \wedge ló'(x)]$. Ez az állítás attól függően igaz vagy hamis, hogy az adott modellben vannak-e lovak.

d. Az *egy* gyenge determináns.

Az egzisztenciális mondatok jelentéséről Barwise és Cooper mint egészről nyilatkozik: „A sentence of the form *there is/are NP* can be interpreted as ...” (1981, 183). Azaz, nem mondják meg, a megadandó interpretációért a *there*, az *is/are*, vagy a kettő együtt felelős. A korábbiak fényében alább egzisztenciális predikátumról fogok beszélni, hiszen ezt a kérdést már eldöntöttük:

(100) Legyen a LÉTEZIK jelentéskomponens denotátuma az önazonosság tulajdonsága: $\lambda x[x = x]$. Az ezt tartalmazó mondatok értelmezésének a gerince tehát a következő:

$\lambda R\lambda P[DET_x[Rx + Px]](A)(\lambda x[x = x]) \equiv DET_x[Ax + x = x]$.

Nézzük meg mármost, mi történik, ha ez a jelentéskomponens a fenti három determinánst tartalmazó főnévi csoporttal kombinálódik:

(101) a. A *minden* erős determináns.

b. $\forall x[Ax \rightarrow x = x]$ attól függetlenül tautológia, hogy A helyén milyen köznév szerepel.

(102) a. Az *a/az* erős determináns.

b. $\exists x[Ax \wedge x = x]$ attól függetlenül tautológia, hogy A helyén milyen köznév szerepel.

(103) a. Az *egy* gyenge determináns.

b. $\exists x[Ax \wedge x=x]$ sohasem tautológia. Igaz vagy hamis volta attól függ, hogy $\exists x[Ax]$ igaz-e, azaz, hogy léteznek-e *A*-nak nevezhető dolgok.

Összefoglalva a következőket mondhatjuk. Az erős determinánsú főnévi csoportok éppen azok, amelyek az egzisztenciális igék környezetében nem fordulhatnak elő — a gyenge determinánsúak pedig éppen azok, amelyek egzisztenciális környezetben előfordulhatnak. Ennek a megoszlásnak az okát most abban láthatjuk, hogy az erős determinánsú főnévi csoportok a LÉTEZIK jelentéskomponenssel mindenképpen tautologikus, semmitmondó állításokat alkotnak: azzal, hogy létezésüket kimondjuk, semmi újat sem mondunk. A gyenge determinánsú főnévi csoportok viszont soha nem alkotnak tautológiát a LÉTEZIK jelentéskomponenssel: igazságuk pontosan attól függ, hogy léteznek-e az adott modellben a főnévi csoport köznevével jelölhető dolgok.

Elfogadhatjuk-e ezt az érvelést? A legkritikusabb kérdés az, hogy a *Van a ló*-szerű mondatok agrammatikalitását tulajdoníthatjuk-e annak, hogy tautologikusak. Első pillantásra ez azért lehet furcsa, mert, mint láttuk, az *A ló ló* is tautológia, mégsem agrammatikus. A kettő között azonban felfedezhető egy lényeges különbség. Az *A ló ló* szándékos tautológiának nevezhető: szavainkat úgy választottuk meg, hogy egy általános érvényű igazságot fejezzenek ki. Azaz, nem azt mondtuk, hogy *A lipicai ló* vagy *A kecske ló* stb., aminek az igaz vagy hamis volta már csak ismereteinktől függően ítéltető meg. Az ilyen értelemben vett szándékos tautológiák nyilván nem vezetnek agrammatikalitáshoz. A *Van a ló* azonban, ha tényleg létezését akarunk állítani vele, nem nevezhető szándékos tautológiának. Itt ugyanis nem mondhatjuk, hogy szavainkat úgy válogattuk meg, hogy általános érvényű igazságot fejezzenek ki — hiszen láttuk, hogy ennek a mondatípusnak a tautologikus volta tökéletesen független attól, hogy *ló*, *kecske* vagy bármilyen más köznév szerepel-e a főnévi csoportban. Az efféle mondatok legfőljebb úgy lehetnek elfogadhatóak, ha kifejezetten valami más értelemben, más szándékkal használjuk őket. Például:

(104) Most, hogy az autó tönkrement, nem tudom, hogyan szállíthatnánk el a gyümölcsöt. — Hát, van a ló.

Ebben a párbeszédben a válasz szemmel láthatólag nem a ló létezéséről informál, hanem körülbelül annyit mond: 'Tudod, hogy van egy lovunk, gondold erre a lóra'. (Ezt az irodalom lista-olvasatnak nevezi. Tagadó vagy kérdő mondatban nem lép föl.) Azaz, ez a használat tautologikus, de nem egy általános igazságot akar kifejezni, hanem figyelemfelkeltő funkciójú. A nem általános érvényű igazságot kifejezni szándékozó tautologikus kijelentéseknek máskor is van ilyen átvitt értelmük, például:

(105) Vajon még mindig Szegeden van Péter? — Hát, vagy ott van, vagy nem.
Itt a válasz egyszerűen azt fejezi ki: 'Nem tudom'. A kétféle tautológia megkülönböztetésével tehát védelmezhető az az álláspont, hogy az erős determinánsú főnévi csoportoknak és a LÉTEZIK predikátumnak a kombinációja tautologikus mivoltából fakadóan rossz.

Ugyanitt érdemes kitérni arra, hogy az erős determinánsok, a LÉTEZIK és a tagadás kombinációja viszont logikai ellentmondáshoz, kontradikcióhoz vezet. A tagadás lehet magán az erős determinánsban is, de vonatkozhat a LÉTEZIK-re is. Az elsőre vonatkozóan Barwise és Cooper angol példáját idézem: a *neither* 'a két

... egyike sem' determinánssal alkotott főnévi csoport denotátuma csak olyan modellekben van definiálva, amelyekben pontosan két ... van. A *Neither horse is a horse* a releváns modellekben mindig hamis, tehát a *neither* erős determináns. A *There is neither horse* mondat kontradikció. Ha viszont az ígét tagadjuk, a pozitív erős determinánst tartalmazó tautologikus mondatok kontradikcióbá alakulnak. Ezeket a nem szándékolt tautológiákkal azonosan értékeli, agrammatikalitás forrásának tartják. A gyenge determinánssal alkotott egzisztenciális mondat persze tagadva is kontingens marad.

Mielőtt továbbmennénk, felhívhatjuk a figyelmet arra, hogy a kontradikciónak nem szokott a természetes nyelvben olyan másodlagos, figyelemfelkeltő vagy egyéb hasonló funkciójuk lenni, mint a tautológiáknak. Ez nemcsak azt magyarázza meg, hogy a *Nincs a ló* mondat miért reménytelenül agrammatikus, miért nincs semmilyen, a (104)-beli *Van a ló*-hoz hasonló használati lehetősége. Azt gondolom, ugyanez lehet a magyarázata annak a 4.3.3. végén említett ténynek is, hogy közvetlen ígetagadás esetén még a fókusz jelenléte sem semlegesíti a határozottsági effektust:

(44) a. [_F Én] kaptam a könyvet.

d.* [_F Én] nem kaptam a könyvet.

Úgy látszik, a konkrét jelentéskomponenst és az aspektuális neutralizációt kihasználó álige annyira nem függetlenítheti magát a LÉTEZIK (LÉTREJÖN, LÉTREHOZ) komponenstől, hogy a tagadáskor előálló ellentmondás a semmibe vesszen.⁹

4.4.2. Specifikusság és egzisztenciális preszuppozíció

Föltűnhetett, hogy van egy pont, ahol Barwise és Cooper élesen eltér Milsarktól: az *egy ló, két ló*-szerű főnévi csoportokat ők egységesen és egyszerűen gyenge determinánst tartalmazóknak tekintik. Milsark szerint viszont ezek (még a generikus olvasatot leszámítva is) kétértelműek. Bár ezt a két értelmet ő végül is az egzisztenciálisan kvantifikált versus kvantifikálatlan megkülönböztetéssel ragadta meg, szöveges kifejtéséből nyilvánvaló, hogy ugyanarra a két olvasatra gondol, amelyeket én specifikusnak és nem specifikusnak neveztem, vö.:

(52) There is a mug in the sink. [– spec]

'Van egy bögre a mosogatóban'

(54) A mug is in the sink. [+ spec]

'Egy bögre a mosogatóban van'

(65) There isn't a mug in the sink. [– spec]

'Nincs egy bögre sem a mosogatóban'

(66) A mug isn't in the sink. [+ spec]

'Egy bögre nincs (ott) a mosogatóban'

Ezzel párhuzamosan észrevehetjük, hogy Barwise-ék az *Egy ló ló* (nem generikus) mondatot végső soron 'Van ló'-ként értelmezik, vö. (99c). De a $\exists x[ló'(x) \wedge ló'(x)]$ formula inkább a *Van olyan ló, amely ló* természetes nyelvi mondatnak felel meg; az *Egy ló ló* inkább egy meghatározott, de nevéen nem nevezett lóról állítja tautologikusan, hogy ló (vö. *Egy ló elaludt*).

Azt nem érdemes boncolgatni, hogy Barwise és Cooper előre megfontolt szándékkal szüntette-e meg MILSARK megkülönböztetését, vagy pedig természetes nyelvi árnyalatokkal kevésbé foglalkozó cikkükben ezt egyszerűen fölöslegesnek tartották. A kérdés inkább az, hogy az ő elméletük szerint lehetséges-e megtenni ezt a megkülönböztetést. Valójában lehetséges. Az erős és gyenge determinánsok definíciója ugyanis szigorú értelemben nem magukról a nyelvi elemekről, hanem a nekik megfeleltetett tulajdonsághalmazokról szól. Azt a nyelvésznek kell eldöntenie, hogy két azonosan hangzó főnévi csoport egyformán értelmezendő-e, és ennek megfelelően kell megválasztania azokat a példákat, amelyekkel azután a determináns erős vagy gyenge volta eldönthető. Ha a korábban felsorakoztatott érvek elegendőek az *egy ló*, *két ló* stb. kétértelműnek minősítéséhez, akkor olyan értelmezést rendelhetünk hozzájuk, amely szerint az egyik erős, a másik gyenge determinánst tartalmazónak fog bizonyulni.

Barwise és Cooper a két olvasatot úgy ejti egybe, hogy valójában a nem specifikus értelmezést rendeli a határozatlan főnévi csoportokhoz. A kérdés tehát az, hogyan értelmezhetjük ettől különbözően a specifikusakat. A korábbi példák és körülírásaik fényében azt mondhatjuk, hogy a specifikus *két ló*-val ahhoz hasonló módon referálunk, mintha tulajdonnevet használnánk; de vagy azért, mert az egyed nevét nem tudjuk, vagy azért, mert a nevük a hallgatónak nem mondana semmit, csak valamely tulajdonságukat említjük. Ebből az értelmezésből minimálisan az következik, hogy a specifikus olvasatú *két ló*-nak egzisztenciális preszuppozíciója van. Azaz, a *két ló*_[+spec] denotátuma csak olyan modellekben van definiálva, amelyekben vannak lovak. Következésképp a releváns modellekben a *Két ló*_[+spec] *ló* most már joggal használt tesztmondata mindig igaz lesz — a *Van két ló*_[+spec] és a *Nincs két ló*_[+spec] pedig a fentieknek megfelelően nem szándékolt tautológia, illetve kontradikció.¹⁰

Megjegyzendő, hogy ugyanez az érvelés voltaképpen módosíthatja a *minden*-ről alkotott képet is. Már HAUSSER (1976) rámutatott, hogy érdemes elkülöníteni a *minden*-nek azt a logikapéldákban használatos értelmét, amely szerint a *Minden boszorkány öt lábú* mondat biztosan igaz, mert a boszorkányok halmaza üres, attól a köznyelvi értelmétől, amely megköveteli, hogy a köznévnél megfelelő halmaz ne legyen üres. Eszerint az utóbbi, köznyelvi *minden*-nek szintén egzisztenciális preszuppozíciója volna. (Emellett érvel egyébként BARWISE-t és COOPERT követő cikkében DE JONG és VERKUYL [1985] is.)

Ez a váltás a *minden*-nek erős determinánsi minősítésén és a határozottsági effektusban játszott szerepén mit sem változtat — más szempontból érdekes. Korábban megjegyeztem, hogy vita tárgya lehet, hogy vajon a *minden* határozottnak minősítendő-e — az azonban kétségtelen, hogy a *minden* specifikus. Ekkor viszont a most mondottak lehetővé tesznek egy általánosítást:

(106) A specifikus főnévi csoportoknak egzisztenciális preszuppozíciójuk van; a nem specifikusoknak soha nincs egzisztenciális preszuppozíciójuk.

Mint (98b)-ből kitűnik, a határozott leírásoknak Barwise és Cooper szerint szintén van egzisztenciális preszuppozíciójuk. Ez egybevág azzal, hogy a hagyományosan egyértelműen határozottnak nevezett főnévi csoportok egyben mindig specifikusak is. Végső általánosításként tehát azt mondhatjuk, hogy a LÉTEZIK, LÉTREJÖN és LÉTREHOZ absztrakt logikai jelentéskomponenst tartalmazó igék csak olyan kitüntetett bővítménnyel (alannyal, ill. tárggyal) társulhatnak, amely nem előföltételezi

denotátumának a létezését. Ha a denotátum létezése előfeltevés, a főnévi csoport a (35)-(36)-(37)-beli igékkel állító változatban tautológiát, tagadó változatban kontradikciót hoz létre.

Ezt a konklúziót a magam részéről intuitíve is elfogadhatónak érzem. Azaz, úgy gondolom, hogy ha valamely grammatikai elmélet ugyanezt a jelenségcsoportot más módszerekkel és eszközökkel írja is le, mindenképpen ennek a magyarázatnak az analogonját kell a maga módján reprodukálnia.

A fenti megjegyzést nemcsak általában, a grammatikaelméletek múltbeli, jelenbeli és jövőbeli sokféleségének tudatában tartom lényegesnek, hanem egy konkrét vonatkozásban is. 4.1.1-ben nemcsak azt állapítottam meg, hogy a specifikus vagy nem specifikus értelmezés számos esetben az egyenletes vagy eső intonációval korrelál. Azt a megfogalmazást is használtam, hogy vannak specifikusság tekintetében elkötelezetlen elemek, amelyeknek az adott értelmezését az intonáció egyenletes vagy eső volta hívja elő. A jelenleg rendelkezésünkre álló viszonylag jól kidolgozott grammatikaelméletek — tartozzanak bár a CHOMSKY-féle vagy a MONTAGUE-féle vonalba — efféle intonációs függőséget nem ismernek. Ahhoz, hogy az *Ismerek két híres ember* kétféle értelmezéséről számot adjanak, vagy két különböző szerkezetet kell tulajdonítaniuk a fenti írott mondat két intonációs változatának, vagy pedig két különböző *két híres ember*-t kell használniuk a levezetések során. Mivel egyik elméletben sem ismeretes olyan szerkezeti megkülönböztetés, amely a kétféle értelmezést megmagyarázná, én ahhoz a megoldáshoz folyamodtam, hogy a 4.1.1-ben specifikusság tekintetében elkötelezettnek nevezett főnévi csoportokat egyértelműsítettem. Az intonációs összefüggés így nem ok-okozati, hanem csupán együttes előfordulási viszonyként értelmezhető. Ezt a megoldást a tudomány pillanatnyi állása szerint védelmezhetőnek tartom — perspektivikusan azonban valószínűleg nem elégedhetünk meg vele.

4.4.3. Egy alternatív megoldás: dinamikus szemantika

A huszadik századi logikai ihletésű jelentéselméletek alapvető közös vonása volt egészen a legutóbbi időkig az, hogy a mondat jelentését annak igazságföltételeivel azonosították. Ilyen jelentéselmélet egyebek között MONTAGUE-é is, amelyet én ebben a műben alkalmaztam. Ezt statikus szemantikának nevezhetjük. A nyolcvanas évek elejétől KAMP (1981) és HEIM (1982) kezdeményezésére kezd kialakulni a szemantikaelméletnek egy új, dinamikusnak mondott változata. Ez, bár változatlanul vizsgálja a mondat igazságföltételeit, a mondat jelentését nem velük ragadja meg, hanem azokkal a változásokkal, amelyeket az a nyelvi kontextusban előidézhetsz. Egy mondat kimondásával a hallgatót az egyik információs állapotból egy másikba visszük át. A mondat jelentése megadja, hogy miben áll az általa előidézett változás.

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy ez az új elmélet abban különbözik a régitől, hogy a leíró, logikai jelentésfogalmat egy kommunikatív, nem-logikai jelentésfogalommal helyettesíti. Valójában — legalább a mai napig — erről nincs szó. Egyfelől, az elmélet csupán „monológokkal” foglalkozik, „dialógusokkal” nem. (Azaz, a befogadót és annak viselkedését nem modellálja.) Ugyanakkor viszont az új elmélet is logikai

annyiban, hogy korábban kezelhetetlennek bizonyult mondatok reprezentációjára (is) törekszik, és ennek érdekében minőségileg új logikai eszközöket fejleszt ki.

Most emlékeztethetem az olvasót É. KISS KATALINNAK arra a javaslatára, amelyet e fejezet 1. jegyzetében említettem. É. KISS szerint az eső intonációjú (9b) mondat, „*Ismerek két híres embert*” nem-specifikus olvasatát annak lehetne tulajdonítani, hogy a határozatlan főnévi csoport a nyomatékosító — tagadást tagadó — operátor hatókörében van. Ott rámutattam, hogy ezt a javaslatot az ismeretes — most már így mondhatjuk: igazságfeltételes — szemantikák keretében megvalósítani nem lehet. A dinamikus szemantikák megjelenése után már más a helyzet.

Kamp és Heim munkájának középpontjában a határozott/határozatlan megkülönböztetés és a névmásokkal való visszautalás áll. Felfogásuk szerint — a 4.1.1-ben említettekkel szemben — a határozott főnévi csoportok definitív tulajdonsága az, hogy a diskurzus univerzumába már bevezetett elemekre, referensekre kell utalni velük, a határozatlanoké pedig az, hogy új referenst kell bevezetniük. Ha Kamp és Heim munkája még nem is, de a dinamikus elméletek két újabb változata már alkalmas arra, hogy É. KISS javaslatát kifejezzük benne. Az egyiknek az alapvonalait KÁLMÁN (1986, 1989), a másikét GROENENDIJK—STOKHOF (1987) fektette le. Mind a két elmélet gyökeresen eltér a „hagyományos” igazságfeltételes szemantikáktól abban, hogy a határozatlan főnévi csoport értelmezésének, az egzisztenciális kvantifikációnak is, a tagadásnak is új definícióját adja.

Bár jelen állapotában egyik elmélet sem alkalmas arra, hogy a specifikus/nem specifikus megkülönböztetésnek az e fejezetben feltárt valamennyi aspektusát kezelje, a Groenendijk és Stokhofé közvetlenül alkalmazható arra a konkrét példára, amelyre É. KISS javaslata vonatkozott. Ezért most ezt idézem röviden; reménykedem abban, hogy mire e könyv megjelenik, a magyar olvasó már kezében tarthatja a Kálmán teóriájába illeszkedő teljesebb elemzést is.

Groenendijk—Stokhof (1987) egy információs állapotot olyan függvénnyel azonosít, amely a logikai változókhoz modellbeli értékeket rendel. Mivel a mondat jelentését annak kontextusváltoztató potenciáljával ragadják meg, ez az értékelőfüggvények rendezett párpainak halmaza lesz (a kiinduló és a kapott állapotnak megfelelően). A mondatok kétfélék: vagy ténylegesen megváltoztatják a kontextust, dinamikusak, vagy nem. Az utóbbi, statikus mondatokat a következő jellemzi:

$$(107) \forall \langle g, h \rangle: \langle g, h \rangle \in \|\phi\| \Rightarrow g = h$$

azaz: minden g – h értékelőfüggvény-párra, ha a pár eleme a ϕ mondat jelentésének, akkor g és h azonos. A dinamikus mondatok egyik példája az egzisztenciális kvantifikációt tartalmazó $\exists x\phi$:

$$(108) \|\exists x\phi\| = \{\langle g, h \rangle: \exists k: k[x]g \ \& \ \langle k, h \rangle \in \|\phi\|\}$$

azaz: a VAN OLYAN x , AMELYRE ϕ ÁLL mondat jelentése azon g – h értékelőfüggvény-párok halmaza, amelyekre igaz, hogy van olyan k értékelőfüggvény, amely legfőljebb abban különbözik g -től, hogy x -hez más értéket rendel, mint g , és a k – h pár része a ϕ jelentésének. A természetes nyelvi kapcsolatot megteremtve: k sajátága pl. az lehet, hogy olyan modellbeli elemet rendel x -hez, amelyet az előző szöveg még nem említett. Vö. az *Ismerek két híres embert* főnévi csoportja, mint minden határozatlan főnévi csoport, a szövegben még nem említett egyedekre kell hogy utaljon. S mivel

eközben bevezet egy új referenst a diskurzus univerzumába, egy utána következő határozott főnévi csoport vagy névmás számára már hivatkozási alapot teremt.

A negáció új értelmezésének lényeges mozzanata, hogy a tagadás statikussá teszi, „megfagyasztja” azt az állítást, amire alkalmazzák. Tehát:

(109) $\|\phi\| = \{\langle g, h \rangle : h = g \ \& \ \neg \exists k : \langle h, k \rangle \in \|\phi\|\}$

azaz: a NEM ϕ mondat jelentése olyan g - h párok halmaza, amelyeknek tagjai azonosak és nincs olyan k , hogy a h - k pár benne volna ϕ jelentésében. Ebben a rendszerben ϕ kettős tagadása akkor és csak akkor lesz szinonim az eredeti ϕ állítással, ha az maga is statikus volt. Ha ϕ dinamikus volt, akkor az első tagadás megfagyasztja, a második tagadás viszont nem „dinamizálja vissza”, hanem megtartja statikusságában. Tehát, bár ϕ és $\neg \neg \phi$ igazságfeltételei most is azonosak, éppen dinamikusságban különböznek egymástól.

Ha az egzisztenciális kvantor benne van az akár egyszeres, akár kétszeres tagadás hatókörében, elveszti dinamikusságát. Nem vezet be új diskurzus-referenst, következésképp nem is teremt alapot a majdani visszautalásra. Ha a nem-specifikusság (egyik) kritériumának elfogadjuk azt, hogy az ilyen főnévi csoport jelölétére nem lehet névmással visszautalni, akkor a dinamikusság elvesztésének következménye lesz a nem-specifikusság. Elképzelhető tehát, hogy a most vázolt alapokra építve kialakítható a specifikus/nem specifikus megkülönböztetésnek egy olyan elmélete, amely mind a 4.4.2. végén említett kívánalmaknak, mind É. Kiss javaslatának megfelel.

Ehhez hozzá kell tenni azonban azt, hogy a kétféle megközelítésnek az alapintuícója különböző. Az igazságfeltételes változatban a specifikus főnévi csoportnak volt kitüntetett szerepe (azáltal, hogy egzisztenciális preszuppozíciója van), a dinamikus szemantikában pedig, úgy látom, a nem specifikust lehet kitüntetni (ti. nem teremt alapot a majdani visszautaláshoz). Következésképp nem teljesen biztos, hogy az egyik megközelítés minden eredménye pontosan kifejezhető a másikon belül.

4.5. Függelék: a szuperlatívuszok

4.5.1. A probléma

Egy 1984-ben tartott előadásom vitája során J. HUANG hívta föl a figyelmet arra, hogy az angolban a prepozíció-hátrahagyás bizonyos esetei szintén „határozottsági effektust” kiváltó kontextusoknak tekinthetők. (110a, b) azt mutatja, hogy a *who* önmagában való mozgatása csak akkor lehetséges, ha a tárgy határozatlan:¹¹

(110) a. Who_i did you take a picture of e_i?

ki te vettél egy képet -ről

’Kit fényképeztél le?’

b.* Who_i did you take the/every picture of e_i?

ki te vetted a/minden képet -ről

Huang arra is rámutatott azonban, hogy (116c) kilóg a sorból:

(110) c. Who_i did you take the best picture of e_i?

ki te vetted a legjobb képet -ről

A felsőfokú mellékevet tartalmazó főnévi csoportokat (a továbbiakban röviden: szuperlatívuszokat) határozottnak szokás tekinteni. (110c) mégis (110a)-hoz hasonlóan grammatikus mondat.

A vitában vázolt válaszom a következő volt. Gondoljuk meg, mit jelent valójában (110c). A szokásos értelmezési szabályokat mechanikusan alkalmazva arra jutunk, hogy a következő helyzetben használható:

(111) Tudjuk, hogy valakinek számos képe van, amelyek közül te készítetted a legjobbakat. Kérdezzük, hogy ki ez a személy.

Nyilvánvaló azonban, hogy (110c) nem ezt jelenti, hanem inkább:

(112) Tudjuk, hogy több személyről is készítettél képet. Kérdezzük, hogy ezek közül a képek közül melyik sikerült a legjobban. Azaz: *Who did you take a better picture of than you took of anyone else?* ’Kivel csináltál jobb képet, mint amilyet bárki másról csináltál?’

Ennek alapján intuitíve már érthető, hogy (110c) miért lehet jó. A képkészítés szintjén nincs semmiféle legjobb képünk; az az összehasonlítás, amely ezt a képet a legjobbnak mutatja, más szinten történik. Így elképzelhető, hogy a kritikus szinten a *take* tárgya határozatlan vagy annak számít.

Az alábbiakban azzal fogok foglalkozni, hogy hogyan áll elő a szuperlatívusznak ez az utóbbi, különös olvasata. Két fő állítást fogok tenni:

(113) Bizonyos, szintaktikailag meghatározható körülmények között a szuperlatívusznak mondat-hatóköre lehet.

(114) A mondat-hatókörű szuperlatívusz mindig határozatlan.

HUANG példája visszatér majd a tárgyalás során. Ki fog tűnni, hogy a fenti állításoknak csak egy bizonyos fajta megvalósítása adhat számot (110c) grammatikalitásáról anélkül, hogy ördögi kör állna elő.

4.5.2. A mozgató operátor szerepe

A róluk való beszélést megkönnyítendő érdemes mindjárt valamilyen preteoretikus nevet adni a szuperlatívusz két olvasatának. A jólismert (111)-beli olvasatot „abszolútnak” fogom nevezni, a (118)-belit pedig — az ottani parafrázisra emlékeztetve — „középfokúnak”. Először azt a kérdést kell föltennünk, hogy a szuperlatívuszok mikor vehetik föl ezt a két olvasatot. Hogy erről világosabb képet kapjunk, érdemes a magyarból kiindulni.

Hasonlítsuk össze az alábbi mondatokat:

- (115) János megmászta a legmagasabb hegyet.
'János megmászta a hegyek legmagasabbikát'
- (116) [_F János_i] mászta meg a legmagasabb hegyet e_i .
a. 'János mászta meg a hegyek legmagasabbikát'
b. 'János magasabb hegyet mászott meg, mint bárki más'
- (117) [_F Ki_i] mászta meg a legmagasabb hegyet e_i ?
a. 'Ki mászta meg a hegyek legmagasabbikát?'
b. 'Ki mászott meg magasabb hegyet, mint bárki más?'

(115)-ben nincs fókusz, és a mondat egyértelmű: a szuperlatívusznak csak abszolút olvasata van, Jánosnak a tárgyalási univerzumban szereplő hegyek közül a legmagasabbat kellett megmásznia, pl. a Csomolungmát. (116) fókuszos mondat és kétértelmű. A szuperlatívusznak megvan az előbbi, abszolút olvasata, de értelmezhető középfokúan is: ekkor az illető hegynek csak a megmászott hegyek közül kell a legmagasabbnak lennie, az összes hegy viszonylatában lehet szerény magasságú. (117)-re ugyanez vonatkozik.

Másodszor, tekintsük az alábbi példasort — most csak a középfokú olvasat mibenléte fog érdekelni:

- (118) a. Ki kapta tavalý Pétertől a legkevesebb levelet?
'Ki kapott tavalý kevesebb levelet Pétertől, mint amennyit *bárki más* kapott tőle tavalý?'
- b. Kitől kapta tavalý János a legkevesebb levelet?
'Kitől kapott tavalý János kevesebb levelet, mint amennyit *bárki mástól* kapott tavalý?'
- c. Mikor kapta János Pétertől a legkevesebb levelet?
'Mikor kapott János kevesebb levelet Pétertől, mint amennyit *bármely más időszakban* kapott tőle?'

Ez a példasor bizonyítja, hogy grammatikai, nem pedig kontextuális jelenséggel állunk szemben. Ha (116) és (117) kétértelműsége attól függne csak, hogy az adott kontextusban mi számít relevánsnak, akkor az „összehasonlítási alapot” szabadon változóknak kellene várnunk. De az nem változik szabadon: annak függvényében

változik, hogy mely mondatrészt vittük fókuszba. Az első következtetés tehát ez:

(119) A szuperlatívusz középfokú olvasata fókuszos mondatokban áll elő, és az „összehasonlítási alap” annak a függvénye, hogy mit vittünk fókuszba.

Ennek fényében nézzünk most angol példákat:

(120) John climbed the highest mountain.

(121) JOHN climbed the highest mountain.

(122) Who climbed the highest mountain?

(121) és (122) pontosan ugyanúgy kétértelmű, mint a magyar (116) és (117). A neutrális intonációjú (120)-at azonban az angol beszélők általában szintén kétértelműnek tartják. Azt jelenti-e ez, hogy az angolban a fókusz/kérdőszó jelenléte nem szükséges feltétele a középfokú olvasat létrejöttének? Amellett fogok érvelni, hogy nem jelenti ezt. Először is vegyük (118a, b, c) analogonjait:

(123) a. Who got the fewest letters from Peter last year?

b. From whom did John get the fewest letters last year?

c. When did John get the fewest letters from Peter?

Ezeknek a mondatoknak a természetes értelmezése ugyanaz, mint magyar megfelelőiknek. Ez a tény megdöbbenő volna, ha két lényegileg különböző jelenséggel állnánk szemben a két nyelvben. Inkább arra kell gondolnunk, hogy az angol és a magyar közötti különbség az absztrakt FÓKUSZ jegy felszíni megvalósulásában keresendő. Azaz, az angol fókusznak nemcsak hogy nem kell a kérdőszóval azonos külön pozíciót elfoglalnia, bizonyos esetekben még az intonációt sem változtatja meg. Ilyenkor azonban a helye többé-kevésbé jól megjósolható az angol FÓKUSZ-hozzárendelés fonológiai szabályai alapján: az angolban a mondatvégi konstituens a természetes fókusz. Tekintsük mármost a következőket:

(120) a. John climbed the highest mountain.

b. John climbed the highest MOUNTAIN.

(124) a. John showed the highest mountain to Bill.

b. John showed the highest mountain to BILL.

c. JOHN showed the highest mountain to Bill.

Habár az alany nem a FÓKUSZ természetes helye, úgy tűnik, a középfokú olvasat előállításához (120a)-ban lehetséges a *John*-t fókusznak tekinteni. (120b) azonban egyértelmű, csak abszolút olvasata van: a *John* nyilván azért nem tekinthető most fókusznak, mert maga a *mountain* kifejezett FÓKUSZ-akcentust kapott. (124)-ben a mondatvégi konstituens nem azonos a szuperlatívusszal. Úgy tűnik, ha a neutrálisan intonált (124a)-nak van középfokú olvasata, ez a (124b)-ével azonos — a mondatvégi *Bill* határozza meg az összehasonlítás alapját —, nem pedig (124c)-ével. Más szóval, ilyenkor tényleges prozódiai erőfeszítés révén bírálhatjuk csak felül a természetesnek vett mondatvégi FÓKUSZ-elhelyezést.

Föl fogom tehát tenni, hogy a neutrálisan hangzó (120a)-szerű mondatok valójában kétértelműek: vagy tartozik a *John*-hoz absztrakt FÓKUSZ jegy, vagy nem. A szuperlatívusz középfokú olvasata az első esetben lehetséges csupán. A (119)-es általánosítás így a magyarra és az angolra egyaránt érvényes. A továbbiakban, ha nem kérdőszavas angol példát használok, a nagybetűzés nem az akcentust, hanem ennek a jegynek a jelenlétét fogja mutatni.¹²

Ez után a kitérő után foglalkozunk magával (119)-cel. Miért szükséges a — kérdőszóhoz vagy más összetevőhöz tartozó — FÓKUSZ jegy a középfokú olvasat létrejöttéhez? Az (118)-as példaszor fényében nyilván azért, mert ez teszi lehetővé az „összehasonlítás alapjának” a meghatározását. A generatív grammatika szerint a kérdőszók és FÓKUSZ-os összetevők vagy már a felszíni szerkezetben, vagy legkésőbb a Logikai Forma komponensben operátor-pozícióba mozognak. Ez a mozgás nyomot, méghozzá a logikai értelemben is változónak tekinthető nyomot hagy maga után. Így (119)-nek a következő magyarázatát adhatjuk:

- (125) A fókusz jelenléte azért teszi lehetővé a szuperlatívusz középfokú olvasatát, mert a fókuszolt összetevő mozgatasakor változót tartalmazó propozíció áll elő, és az „összehasonlítás alapja” ennek a propozíciónak a segítségével határozható meg.

4.5.3. Szintaktikai megszorítások

(119)-ben csupán „fókuszos mondatra” hivatkoztam; most ezt a szintaktikai feltételt pontosabbá fogom tenni. Ahol az angol és a magyar egyaránt lehetővé teszi az ellenőrzést, a fordítás egyben magyar példamondatként is szolgál. Mivel az *a legkevesebb N-nek* nemigen van abszolút olvasata, ezt fogom használni: így az a kérdés, hogy létezik-e középfokú olvasat, arra redukálódik, hogy grammatikus-e a mondat. A kérdőszó mozgatasakor hátrahagyott nyomot a középfokú olvasat „definitív változójának” fogom nevezni. Tekintsük a következő példákat:

- (126) a. * Who_i e_i said [that you read the fewest books]?

* Ki_i mondta e_i, [hogy a legkevesebb könyvet olvastad]?

- b. Who_i did you think [(e_i) e_i read the fewest books]?

Ki_i gondoltad, [hogy a legkevesebb könyvet olvasta e_i]?

(126a)-ban a definitív változó a szuperlatívusz tagmondatán kívül helyezkedik el — nincs olyan olvasat, hogy 'Ki mondta, hogy kevesebb könyvet olvastál, mint amennyit bárki más mondott, hogy olvastál?'. (126b)-ben a kérdőszó ugyan kimozdul a szuperlatívusz tagmondatból, de otthagyja a nyomát. A mondat jó, de megjegyzendő, hogy az összehasonlítási alap a beágyazott mondat marad: 'Mit gondoltál, ki olvasott bárki másnál kevesebb könyvet?' és nem 'Ki az, akiről azt gondoltad, hogy kevesebb könyvet olvasott, mint amennyit bárki másról gondoltál, hogy olvasott?'. Ezekből a példákból úgy tűnik, a szuperlatívusz és a definitív változó tagmondattársi viszonya az alapkövetelmény. Ezt a megállapítást azonban az alábbiak fényében némelyest módosítanunk kell:

- (127) a. Who_i e_i wanted [PRO to read the fewest books]?

Ki_i akarta e_i a legkevesebb könyvet olvasni?

- b. Who_i e_i wanted [you to read the fewest books]?

ki akart téged olvasni a legkevesebb könyvet

- c. Who_i e_i wanted [that you read the fewest books]?

- d. Ki_i akarta e_i, [hogy a legkevesebb könyvet olvassad]?

(127a, b)-ben a szuperlatívusz infinitívuszi, (127c)-ben konjunktívuszi tagmondatban helyezkedik el. A mátrixmondatbeli mozgatas itt lehetővé teszi a középfokú olvasatot,

sőt, az összehasonlítás alapja is kiterjed a definitív változót tartalmazó mátrixmondat-ra:

- (127') a. 'Ki akart kevesebb könyvet olvasni, mint amennyit bárki más akart olvasni?'
b. 'Ki akarta, hogy kevesebb könyvet olvassál, mint amennyit bárki más akart, hogy olvassál?'
c. [mint (b)]

Abból kiindulva, hogy az infinitívusz és a konjunktívusz abban különbözik az indikatívusztól, hogy nincsen önálló (a mátrixmondatétól független) idejük, az általánosítás a következőképpen fogalmazható meg:¹³

- (128) A közép fokú olvasat létrejöttéhez az szükséges, hogy a definitív változó ugyanabban az önálló idejű tartományban helyezkedjen el, mint a szuperlatívusz.

A következő kérdés az, hogy ezen a tartományon belül vonatkozik-e valamilyen megszorítás magának a szuperlatívusznak a pozíciójára, illetve a szuperlatívusz és a definitív változó relatív pozíciójára? Úgy látszik, hogy nem.

Mivel az alanyi pozíció az angolban nincs helyesen kormányozva (emlékezzünk a 2. fejezetben mondottakra), magával a szuperlatívusszal kapcsolatban az a kritikus kérdés, hogy lehet-e alany. (129)-ben a szuperlatívusz rendre ágatívs alany, passzív alany, ergatív ige alanya, illetve akkuzatívuszban lévő infinitívuszi alany — a közép fokú olvasatok azonban éppúgy lehetségesek, mint fent:

- (129) a. When did the fewest people want to vote?
Mikor akartak a legkevesebben szavazni?
b. When were the fewest people killed?
mikor voltak a legkevesebben megölve
c. When did the fewest guests arrive?
Mikor érkezett (meg) a legkevesebb vendég?
d. When do you expect the fewest guests to arrive?
mikor te várod a legkevesebb vendéget érkezni

A relatív pozíciókkal kapcsolatban az a kritikus kérdés, hogy a szuperlatívusznak vagy a definitív változónak magasabban kell-e lennie a szintaktikai hierarchiában a másiknál (k-vezérelnie kell-e a másikat)? (126a) és (127a, b, c) egyértelműen mutatja, hogy a szuperlatívusznak nem kell magasabban lennie, mint a változónak — (130a, b) pedig azt is bizonyossá teszi, hogy a változónak sem kell magasabban lennie a szuperlatívusznál:

- (130) a. Who_i did the fewest witnesses see e_i?
Kit_i látott a legkevesebb tanú e_i?
b. Who_i did you expect [the fewest people to like e_i]?
kit te vártad a legkevesebbeket szeretni

4.5.4. A határozatlanság adatai

Még mindig az adatok birodalmában maradva, térjünk rá a közép fokú olvasatú szuperlatívusz határozatlanként való viselkedésére. Kezdetben azt láttuk, hogy a szuperlatívusz csak ebben az olvasatban szerepelhet a prepozíció-hátrahagyás „határozottsági effektusos” kontextusában — abszolút olvasatában nem. Nézzünk most meg általánosan releváns példákat:

- (131) a. * Yesterday there were the fewest guests.
 * Tegnap volt a legkevesebb vendég.
 b. There were the fewest guests YESTERDAY.
 [_F Tegnap] volt a legkevesebb vendég.
 c. When were there the fewest guests?
 [_F Mikor] volt a legkevesebb vendég?

- (132) a. * John has the smartest dog.
 * Jánosnak van a legokosabb kutyája.
 b. JOHN has the smartest dog.
 [_F Jánosnak] van a legokosabb kutyája.
 c. Who has the smartest dog?
 [_F Kinek] van a legokosabb kutyája?

(131)-ben olyan szuperlatívusz szerepel, amelynek nincs abszolút olvasata. A kérdőszót/FÓKUSZ jegyet nem tartalmazó mondatok nyilvánvalóan rosszak; a kérdőszavas/FÓKUSZ-os mondatok jók és fölveszik a középfokú olvasatot. (132)-vel azt is ténylegesen ellenőrizhetjük, hogy ha elképzelhető abszolút olvasat, az beleillik-e ezekbe a mondatkörnyezetekbe. (Az angol *the smartest*-nak az idiomatikus, 'egy nagyon okos' jelentése természetesen figyelmen kívül hagyandó.) (132a) agrammatikus, (132b, c) pedig csak középfokúan értelmezhető: 'Jánosnak okosabb kutyája van, mint bárki másnak'. Ez most már kétségtelenné teszi, hogy az abszolút olvasat ('az összes kutya közül a legokosabb') összeegyeztethetetlen a határozatlan bővítményt követelő kontextusokkal.

Annak a fényében, amit 4.1.3-ban a „határozottsági effektus” neutralizációjáról megállapítottunk, ezek az adatok különösen érdekesek. Első pillanatban arra gondolhatnánk, hogy mivel csak a fókuszos mondatok jók, itt is neutralizációval van dolgunk. Csakhogy a *van* mellett a fókusz sem hoz létre neutralizációt! Továbbá, ha neutralizációval volna dolgunk, akkor a szuperlatívusz abszolút olvasatának is lehetővé kellene válnia; de ez most is ki van zárva. Kimondhatjuk tehát, hogy az abszolút olvasatú szuperlatívusz határozott — a középfokú olvasatú azonban a legszigorúbb értelemben határozatlan.

A szakirodalomban nemegyszer olvasható olyan megjegyzés, hogy a szuperlatívuszok nem igazán határozottak, hiszen névelőjüket nem „választás”, hanem valamiféle grammatikai kényszer miatt kapják (pl. FIENGO és HIGGINBOTHAM [1981]). Tekintve, hogy ezek a szerzők sohasem figyeltek föl a középfokú olvasat létezésére, a szuperlatívuszok potenciális határozatlanságával kapcsolatos állítás csak a közismert abszolút olvasatra vonatkoztatható. Ebben a vonatkozásban viszont az állítás egyszerűen hamis; az alapjául szolgáló példák nyilván fel nem ismert középfokú vagy idiomatikus szuperlatívuszokat tartalmaztak.

Most azonban vissza kell térnünk Huang példájához:

- (110) c. Who_i did you take the best picture of e_i?

'Kiről csináltad a legjobb fényképet?'

Emlékezzünk vissza arra, hogy a prepozíció hátrahagyása, azaz, a kérdőszó önmagában való mozgatása általában csak akkor lehetséges itt, ha a *take* tárgya határozatlan. Másmost az a tény, hogy ezt a mondattípust éppen a mozgatás teszi érzékennyé a

tárgy határozottságára, élesen megkülönbözteti az eddig vizsgált példáktól. Eddigi általánosításaink alapján (110c)-ben a következő paradoxon áll elő:

- (133) A szuperlatívusz középfokú olvasatának a létrejötte attól függ, hogy van-e a környezetben definitív változó — a definitív változót létrehozó mozgató viszont csak akkor lehetséges, ha a tárgy határozatlan, azaz, ha a szuperlatívusz középfokú olvasatú.

4.5.5. A szuperlatívusz mondat-hatókörének előállítása

A (117)-es kiinduló példa, *Ki mászta meg a legmagasabb hegyet?*, tipikusnak nevezhető annyiban, hogy az ige is érzéketlen a tárgy határozottságára, az *a legmagasabb* is alkalmas mindkét olvasatnak a fölvételére. Az ilyen mondatok kétértelműek. Az abszolút olvasatról semmi különös nem kell mondanunk. Mint a főnévi csoportban megszokott, az *a leg...bb* kizárólag a jelzős köznevet (a jelen munka terminusaiban: *I* tartalmát) veszi figyelembe; az, hogy a mondatkörnyezetben még mi van, ebből a szempontból érdektelen. A középfokú olvasat esetében azonban az *a leg...bb* értelmezését lehetővé tevő összehasonlítási alapba a mondatkörnyezet is belevonódik. Mivel ezt az olvasatot az előzővel azonos felszíni formájú mondat képviseli, első pillantásra kontextuális/pragmatikai tényezőknek tulajdoníthatnánk a létezését. Látuk azonban, hogy az összehasonlítási alap szigorúan a definitív változó függvénye, és a definitív változónak is szintaktikai terminusokban körülírhatóan „közel” kell lennie a szuperlatívuszhoz. Következésképp grammatikai jelenséggel van dolgunk. A generatív grammatika általam használt elméleti keretében egyetlen mód kínálkozik ennek a tünetegyüttesnek a kezelésére: a Logikai Forma komponensben való mozgás alkalmazása. Ebben a komponensben lényegileg ugyanolyan természetű, és ugyanolyan jólformáltsági elveknek engedelmeskedő szabályok működnek, mint a felszíni szerkezetet létrehozó szintaxisban, csak éppen nem változtatják meg a mondat felszíni formáját. A javasolt elemzést csak a feltétlenül szükséges részletességgel fogom kifejteni, vö. SZABOLCSI (1986b).

Alapvető megfigyeléseink a következők voltak:

- (134) a. A középfokú olvasatban az összehasonlítási alap olyan mondat, amely definitív változót is tartalmaz.
b. Ha a definitív változót kötő operátor „följebb megy”, ettől az összehasonlítási alap nem terjed magasabbra.
c. A szuperlatívusznak és a definitív változónak ugyanabban az önálló idejű tartományban kell elhelyezkednie.
d. Ezen a tartományon belül a szuperlatívusz is, a változó is bárhol lehet.

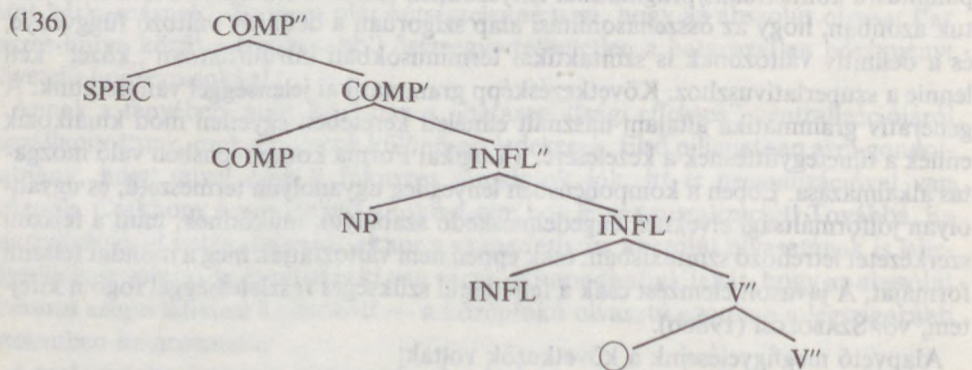
(134a, b) most úgy fogalmazható meg, hogy a szuperlatívusz hatóköre olyan mondat, amelyben a definitív változó szabadon szerepel. A szuperlatívuszt tehát olyan pozícióba kell mozdítanunk, ahol a megfelelő hatókört veszi föl. Ideális esetben egyetlen ilyen pozíció képzelhető el, és ekkor a jólformáltsági elvek (134c, d)-t is meg fogják jósolni. Mivel az angol példák — a nyelv kétségtelen konfigurációssága miatt — kritikusakibak, az angolra vonatkozó érvelést fogom bemutatni.

A következő definíciók MAY (1984) és CHOMSKY (1986) alapján fogalmazhatók meg:

- (135) a. Az *a* csomópont hatóköre az a tartomány, amelynek elemeit *a* k-vezérli.
 b. *a* akkor és csak akkor k-vezérli *b*-t, ha *a* nem dominálja *b*-t, és minden maximális kiterjesztés, amely dominálja *a*-t, dominálja *b*-t is [vö. 2. fejezet (99a, b)].
 c. Az *M* maximális kiterjesztés akkor és csak akkor dominálja *a*-t, ha *M*-nek minden szegmentuma *a* fölött áll.

A dominálás meghatározása akkor válik kritikussá, ha *a*-t Chomsky-kapcsolással, azaz *M* megismétlésével csatoljuk *M*-hez. Ekkor ugyanis *M* két szegmentumból áll, de ezek közül csak a felső van *a* fölött. Következésképp *a*-t nem ez a maximális kiterjesztés dominálja, hanem az eggyel följebbi. A Logikai Formában működő szabályok legtipikusabbika, a kvantoremelés Chomsky-kapcsolással helyezi el a mozgatót elemet. (A 2. fejezetben ez a művelet nem volt releváns, ezért a dominálást az egyszerűbb „fölötte áll” értelemben használhattam.)

Ha a mondatnak a 2. fejezetbeli (95)-ben bevezetett szerkezetet tulajdonítjuk és feltesszük, hogy Chomsky-kapcsolással csak maximális kiterjesztéshez lehet hozzácsatolni valamit, akkor egy és csak egy olyan pozíció áll rendelkezésünkre, amelyben a szuperlatívusz hatóköre olyan mondat, amelyben a definitív változó szabadon szerepel. Ez pedig a V'' -höz (VP-hez) csatolt pozíció:

A körrel jelölt pozícióban a szuperlatívusz hatóköre éppen $INFL''$ (ez az első maximális kiterjesztés, amely dominálja). Következésképp, akárhol van is a mondatban a definitív változó, benne van a szuperlatívusz hatókörében — még hozzá szabadon, hiszen a változót kötő operátornak SPEC-ben kell lennie, azaz, $INFL''$ -n belül a változó még nincsen kötve. És természetesen, ha az operátor egy fölöttes tagmondat SPEC-jében van, az a szuperlatívusz hatókörén mit sem változtat. Ezzel (134a, b)-ről és a változó tetszőleges pozíciójáról már gondoskodtunk.

Mit mondhatunk magának a szuperlatívusznak a mozgási lehetőségeiről? A kvantoremelés szabálya, amely a szuperlatívuszt V'' -höz csatolja, természetesen nyomot hagy. Az elmozdított elemnek és nyomának tehát láncot kell alkotnia, vö. (2.102). Vegyük először azt az esetet, amikor a szuperlatívusz nem hagyja el saját tagmondát. Ha eredetileg tárgy, akkor *V* automatikusan kormányozza a nyomot és a V'' -höz csatolt láncszem is szomszédos a nyommal. Ha eredetileg alany, akkor pedig maga a V'' -höz csatolt láncszem fogja kormányozni a nyomot (vö. (136)-ban NP és a kör

egyaránt V" és INFL" között helyezkedik el). Ezzel számot adtunk (134d) maradékáról, a szuperlatívusz tetszőleges pozíciójáról. Hátra van (134c). A kérdés voltaképpen az, hogy a szuperlatívusz miért nem hagyhatja el saját tagmondatát akkor, ha annak önálló ideje van, azaz nem infinitívusz vagy konjunktívusz — ha elhagyhatná, akkor a magasabban lévő definitív változót is hatókörébe vonhatná, illetve, követhetné a definitív változó fölfelé történő mozgását.

A megadott definíciók nem tesznek különbséget indikatívuszi és infinitívuszi/konjunktívuszi tagmondatok között; ebben az értelemben (134c) nem következik semmiből. De maga a megfigyelés nem meglepő. A most javasolttal analóg mozgást hajt végre például az ún. nagy hatókörű *nessuno*, vö. van RIEMSDIJK—WILLIAMS (1986, 292):

(137) Non pretendo che tu arresti nessuno.

'nincs senki, akit követelnék, hogy letartóztass'

Bár a releváns példákat tárgyaló szerzők ezt nemigen hangsúlyozzák, mind példamondataikból, mind a velük való konzultációból az derül ki, hogy a *nessuno* és a többi hasonló elem csak akkor szabadulhat ki saját tagmondatából és vehet föl annál nagyobb hatókört, ha ez a tagmondat nem indikatívuszi. A magyarban még a felszíni szerkezeti mozgásokban is tetten érhető a különbség:

(138) a. Kit akarsz meglátogatni?

b. Kit akarsz, hogy meglátogassak?

c.? Kit gondoltál, hogy meglátogattam?

Ezt a szabályszerűséget a nyelvtan jólformáltsági elveinek mindenképpen meg kell magyarázniuk. Mivel dolgozatomnak ezen a pontján az elmélet módosítása nem célom, megelégszem annak a kimondásával, hogy a szuperlatívusznak saját indikatívuszi tagmondatából való kimozdulását egy sokkal általánosabb érvényű szabálynak kell megakadályoznia. Ekkor (134c) abból következik, hogy ha a definitív változó nem volna a szuperlatívusszal azonos önálló idejű tartományban a felszíni szerkezetben, a szuperlatívusz nem vonhatná hatókörébe ezt a változót.

Utoljára maradt a HUANG-féle példa paradoxona, vö. (110c) és (133). Az ördögi kör valójában csak akkor áll elő, ha abból indulunk ki, hogy az abszolút és a középfokú olvasatú szuperlatívusz eredetileg azonos volt — azaz, hogy a határozott főnévi csoport azáltal válik határozatlanná, hogy a Logikai Formában V"-höz csatoltuk és így középfokú olvasatot — mondatnyi hatókört — vehet föl. Az ördögi kör megtörhető, ha föltesszük, hogy a kétféle olvasat két eredendően különböző főnévi csoporthoz tartozik. Azt kell mondanunk, hogy a középfokú szuperlatívusz eleve határozatlan, de mondatnyi hatókört követel: a Logikai Formában történő mozgás csupán értelmezhetővé teszi a határozatlan szuperlatívuszt. Ha ez így van, akkor a határozott névelő jelenléte itt valóban csalóka. A *take* tárgya határozatlan — a *who*-nak a prepozíció hátrahagyásával történő mozgása lehetséges — megteremtődik a definitív változó — a szuperlatívusz V"-höz csatolódik és hatókörébe vonja.

Jegyzetek

¹ É. Kiss Katalin azt javasolta, hogy a (9a, b)-típusú, azaz tagadást nem tartalmazó mondatok jelentés-különbségét is vezessem vissza hatóköri okokra, a következő módon. Rámutatott, hogy a (9a)-hoz hasonlóan egyenletes intonációjú mondatok a várakozás ellenére időnként megengedik a határozatlan főnévi csoport nem-specifikus értelmezését. Ilyen pl. a *Megkérdezek két híres embert, mi erről a véleménye* mondat és alább a (14b) és (19a, b) példa. Eszerint csak az eső intonációjú (9b) típusnak a kétségtelenül egyértelmű, nem-specifikus olvasatáról kell számot adni. Ezt viszont annak lehetne tulajdonítani, hogy itt az egzisztenciális kvantor a nyomaték-operátor hatókörében van; a nyomaték-operátor pedig a tagadás tagadásaként volna kifejezhető.

Ami a (9a) típust illeti, benyomásom szerint annak, hogy a *Megkérdezek két híres embert*... egyenletes intonáció mellett is lehet nem-specifikus, az az oka, hogy a perfektív igék jelen idejű alakja valójában jövő idejű értékű, a jövő idő operátora pedig ún. intenzionális operátor. Az ilyen mondatokban tehát egy, a szövegben tárgyaltaktól különböző újabb tényező jelenik meg, s az ott mondottakat nem érvényteleníti. A (14b)–(19a, b) típusban pedig — mint ott rámutatok — az utóspecifikusnak nevezett olvasat az az új tényező, amely gyöngíti a specifikusság és az egyenletes intonáció összefüggését. Végso soron tehát úgy látom, hogy (ceteris paribus) az intonációs összefüggés védhető.

Ami (9b)-nek az É. Kisstől javasolt kezelését illeti, az a gondolat, hogy itt a *két híres ember* nem-specifikussága annak köszönhető, hogy e kvantor a tagadás tagadásának a hatókörében van, intuitíve rendkívül meggyőző, de — bár láthatólag logikai ihletésű — a logika ismert eszközeivel sajnos nem ragadható meg. Matematikai logikai rendszerekben ugyanis egy állítás tagadásának a tagadása logikailag ekvivalens a kiinduló állítással (vagy pedig, ha nem is szükségképpen ekvivalens, mint egyes nem-kétértékű logikákban, a minket érdeklő esetekben nem fog különbséget tenni). Hiába van tehát a kvantor benne a javasolt módon értelmezett nyomaték-operátor hatókörében, mivel magának az operátornak a jelenléte nem változtat a mondat jelentésén, e hatóköri viszony is csupán formai marad. Mivel én ebben a műben a logika eszközeivel kifejezhető megoldásra törekszem, ezt a javaslatot fölhasználni nem tudom. Pontosabban: mára (1989-re) már körvonalazódott egy olyan radikálisan új logikai megközelítés, amely É. Kiss javaslatát kivitelezhetővé tenné. Ennek lényegét röviden bemutatom 4.4.3-ban. Mivel azonban az elméletnek még csupán félig kidolgozott kéziratos változata létezik, nem vállalkozom arra, hogy a fejezet egészét ennek szellemében megkíséreljem átalakítani.

² Wach a munkáin és az ott hivatkozott irodalmon kívül vö. még az aspektus és az intonáció összefüggéséről Horvath (1981, 1986), Hetzron (1982) és É. Kiss (1987)-t.

³ Az általam egyenletesnek és esőnek nevezett mintákat függetlenül végzett kutatások alapján lapos és irtó néven tünteti ki és értelmezi neutrális, illetve korrekciós terminusokban Kálmán (1985a), Kálmán et al. (1986, 1988), Kálmán és Kornai (1985).

⁴ Az NP-mozgatásról (amely a passzivizációt, a *seem*-féle emelőigék környezetében történő mozgatást stb. általánosítja) vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 50–52, 111–128, 217–231, 244–258).

⁵ A kötéseléletről vö. van Riemsdijk és Williams (1986, 187–200, 256–270). Safir a koindexálás uniformitására vonatkozó hipotézissel fölteszi, hogy a megfelelő szerkezeti feltételekkel rendelkező koindexálás mindig kötéssel jár: esetöröklés céljából sem lehet az alanyt és a tárgyat büntetlenül koindexálni.

⁶ A határozottsági effektusnak egy harmadik, lényegileg szintaktikai magyarázatát javasolja Belletti (1985). Eszerint az effektust kiváltó igéknek az a kitüntetett tulajdonságuk, hogy csak partitívuszi (absztrakt) esetet tudnak adni — ez az eset pedig inherensen összeegyeztethetetlen a főnévi csoport határozottságával. Belletti magyarázata annyiban hasonló az enyémhez, hogy a partitívusznak mint közvetítő láncszemnek a beiktatásával ő is magának az igének tulajdonítja a követelményt. Csakhogy ez a közvetítő azonnal zavart okoz, ha föl akarjuk tenni azt a kérdést, hogy mely igék rendelkeznek a kitüntetett tulajdonsággal. Vagy azt kell mondani, hogy ezeknek az igéknek a köre előre jelezhetetlen (ami nem igaz); vagy pedig a szövegben javasolttal egyezően el kell ismerni, hogy az egzisztenciális igék adnak partitívuszt. De vajon honnan ez a korreláció? Ha onnan van, hogy ezek az igék határozatlan bővítményt követelnek, akkor a partitívuszt mint fő okra hivatkozni önámítás: Occam borotvájával kivágandó. Erre a kérdésre Belletti semmiféle választ nem ad.

⁷ Dowty (1979) rámutat, hogy az *arrive* 'érkezik' típusú igék csak akkor szerepelhetnek folyamatos alakban, ha alanyuk többsége folytán nem egyetlen eseményre, hanem egy eseményhalmazra utal a

mondat: *The guests were arriving* 'Érkeztek (sorjában) a vendégek'. Ez nem mond ellent annak, hogy egyetlen érkezés nem tekinthető folyamatnak.

⁸ Az ióta-operátort itt nem a szokásos módon használom, de a szokásos jelentésben: unicitás előfeltételezése.

⁹ Vö. még, hogy a tagadott mondatnak soha nincs utóspecifikus olvasata, valamint Givón (1972) megállapítását, amely szerint az állapotváltozást jelentő igék egyenesen előfeltételezik az ellenkező előjelű megelőző állapotot.

¹⁰ Az előfeltevésekről vö. Kiefer (1983).

¹¹ Magának a határozottsági effektusnak itt az az oka, hogy — mint Hornstein és Weinberg (1981) kifejti — a prepozíció hátrahagyását az igének és tárgyának possibili predikátumként (komplex igeként) való újraelemzése teszi lehetővé, a komplex ige viszont Szabolcsi (1984, 1986d) értelmében határozatlan főnévi csoportot követel.

¹² A fókuszálás fontosságát megerősíti Barbaud (1976) példapárja:

(a)* Nestor parle le moins fort.

'Nestor beszél a leghalkabban'

(b) C'est Nestor qui parle le moins fort.

'Nestor az, aki a leghalkabban beszél'

Az angollal szemben a franciában az alany nem fókuszálható csupán a főhangsúly elhelyezésével. Megjegyzendő azonban, hogy a fókusz mint változót létrehozó művelet a fontos: a középfokú olvasat előáll vonatközlő névmást tartalmazó mondatokban is.

¹³ Az indikatívusz—konjunktívusz szembenállása különösen szépen igazolható olasz minimálpárokkal: itt egyes igék mindkét igemódot megengedik a beágyazott mondatban. A példákért A. Calabresének és G. Salvinak tartozom köszönettel (a (b) mondat a középfokú értelmezésben agrammatikus):

(a) Chi pensa che tu abbia scalato la montagna più alta?

ki gondolja hogy megmászta_{konj} a legmagasabb hegyet

(b)* Chi pensa che hai scalato la montagna più alta?

ki gondolja hogy megmászta_{ind} a legmagasabb hegyet?

- ABNEY, STEVEN (1986): Functional elements and licensing. *GLOW Newsletter* 16: 11—13.
- ABNEY, STEVEN (1987): The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect. PhD disszertáció, MIT.
- ACKERMAN, FARRELL (1984): Verbal modifiers as argument-taking predicates: complex verbs as predicate complexes in Hungarian. *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* 25: 23—71.
- ADES, ANTHONY és STEEDMAN, MARK (1982): On the order of words. *Linguistics and Philosophy* 4: 517—558.
- AMBAR, MANUELA, XIMENA LOIS és OBENAUER, HANS-GEORG (1986): Move INFL and sentential arguments. *GLOW Newsletter* 16: 17—19.
- ANDERSON, MONA (1983): Prenominal genitive NPs. *The Linguistic Review* 3: 1—25.
- ANTAL LÁSZLÓ (1959): Gondolatok a magyar főnév birtokos ragozásáról. *Magyar Nyelv* 55: 351—357.
- ANTAL LÁSZLÓ (1977): Egy új magyar nyelvtan felé. Bp.
- BABBY, LEONARD (1980): Existential Sentences in Russian. Ann Arbor: Karoma.
- BALOGH PÉTER (1891): Névszói és mondatbeli kapcsolatok. *Magyar Nyelvőr* 20: 345—349, 394—399, 445—449, 492—497.
- BARBAUD, PHILIPPE (1976): Constructions superlatives et structures apparentées. *Linguistic Analysis* 2: 125—175.
- BARWISE, JON és COOPER, ROBIN (1981): Generalized quantifiers and natural language. *Linguistics and Philosophy* 4: 159—219.
- BEKE ÖDÖN (1913—1918): Über den dativ-genitiv in den finnischen-ugrischen sprachen. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 30/11: 1—9.
- BEKE ÖDÖN (1953): Elemzési problémák az iskolában II. *Magyar Nyelvőr* 77: 119—121.
- BEKE ÖDÖN (1955): Az elemzés kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 79: 285—289.
- BELLETTI, ADRIANA (1985): Unaccusatives as case assigners. Kézirat, MIT.
- BENDIX, EDWARD (1966): Componential Analysis of General Vocabulary: The Semantic Structure of a Set of Verbs in English, Hindi, and Japanese. Bloomington: Mouton.
- BERRÁR JOLÁN (1957): Magyar történeti mondattan. Bp.
- BESTEN, HANS DEN (1977): On the interaction of root transformations and lexical deletive rules. *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik*.
- BESTEN, HANS DEN (1978): On the presence and absence of *wh*-elements in Dutch comparatives. *Linguistic Inquiry* 9: 641—671.
- BRASSAI SÁMUEL (1870): A magyar bővített mondat. Értekezések a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Széptudományok Osztálya köréből 1/X: 1—46.
- BRASSAI SÁMUEL (1872): Egy hirdetmény. *Magyar Nyelvőr* 1: 109—116.
- BRESNAN, JOAN, szerk. (1982): The Mental Representation of Grammatical Relations. Cambridge: MIT Press.
- BURZIO, LUIGI (1981): Intransitive verbs and Italian Auxiliaries. PhD disszertáció, MIT.
- CATTELL, RAY (1984): Composite Predicates in English. *Syntax and Semantics* 17. New York: Academic Press.
- CARLSON, GREGORY (1977): A unified analysis of the English bare plural. *Linguistics and Philosophy* 1: 413—457.

- CHOMSKY, NOAM (1981): Lectures on Government and Binding. Dordrecht: Foris.
- CHOMSKY, NOAM (1982): Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding. Cambridge: MIT Press.
- CHOMSKY, NOAM (1984): Knowledge of Language: Its Nature, Origins and Use. Kézirat, MIT.
- CHOMSKY, NOAM (1986): Barriers. Cambridge: MIT Press.
- CINQUE, GUGLIELMO (1980): On extraction from NP in Italian. *Journal of Italian Linguistics* 5: 47—99.
- DEZSŐ LÁSZLÓ (1969): A főnévi csoport. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 6: 25—158.
- DEZSŐ LÁSZLÓ (1971): A jelzős „főnévi csoport” kérdései a magyarban. *Nyelvtudományi Értekezések* 76.
- DOWTY, DAVID (1979): Word Meaning and Montague Grammar. Dordrecht: Reidel.
- FIENGO, ROBERT—HIGGINBOTHAM, JAMES (1981): Opacity in NP. *Linguistic Analysis* 7: 395—421.
- FÖNAGY IVÁN (1978): Nyelvek a nyelvben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 12: 61—106.
- FREGE, GOTTLIEB (1892): Über Sinn und Bedeutung. *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik* C: 25—50. Magyarul: Logika, szemantika, matematika. Bp. 156—191 (1980).
- FÜREDI IGNÁCZ (1884): Genitivusnak látszó dativus. *Magyar Nyelvőr* 13: 123—127.
- GAÁL EDIT (1978): A birtoklás kifejezése a mai magyar nyelvben. *Nyelvtudományi Értekezések* 97.
- GIVÓN, TALMY (1972): Forward implications, backward presuppositions and time axis verbs. In: (Kimball, szerk.) *Linguistic Symposia* 1. Seminar.
- GROENENDIJK, JEROEN—STOKHOF, MARTIN (1987): Dynamic predicate logic. Kézirat, Amsterdam—Eindhoven.
- GROOT, CASPER DE (1983): On non-verbal predicates in functional grammar: the case of possessives in Hungarian. In Dik, szerk., *Advances in Functional Grammar*, Dordrecht: Foris, 93—122.
- GUÉRON, JACQUELINE (1984): Structure, lexical features and the interpretation of PPs. Előadás, 5th Groningen Round Table.
- HADROVICS LÁSZLÓ (1969): A funkcionális magyar mondatnag alapjai. Bp.
- HAÏK, ISABELLE (1985): The Syntax of Operators. PhD disszertáció, MIT.
- HALL, ROBERT (1944): Hungarian Grammar. Baltimore.
- S. HÁMORI ANTÓNIA (é. n.): A birtokos jelzős szerkezetek a kései ómagyar korban. Kézirat. MTA Nyelvtudományi Intézete.
- HANNAY, MICHAEL (1985): English Existentials in Functional Grammar. Dordrecht: Foris.
- HAUSSER, ROLAND (1976): Scope ambiguity and scope restriction in Montague grammar. In Groenendijk és Stokhof, szerk., *Amsterdam Papers in Formal Grammar* 1. Amsterdam: Mathematisch Centrum, 95—131.
- HAWKINS, JOHN (1978): Definiteness and Indefiniteness. London: Croom Helm.
- HEIM, IRENE (1982): The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases. PhD disszertáció, University of Massachusetts, Amherst.
- HEIM, IRENE (1985): On comparatives and superlatives. Előadás, Stanford University.
- HETZRON, ROBERT (1975): Surfacing: From Dependency Relations to Linearity. Padova: Liviana.
- HETZRON, ROBERT (1982): Non-applicability as a test for category definitions. In: (Kiefer, szerk.) *Hungarian Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 131—183.
- HIGGINBOTHAM, JAMES (1984): Indefiniteness and predication. Kézirat, MIT.
- HOEKSTRA, TEUN (1984a): Transitivity: Grammatical Relations in Government-Binding Theory. Dordrecht: Reidel.
- HOEKSTRA, TEUN (1984b): Predication. Előadás, MIT.
- HOLMBACK, HETHER (1984): An interpretive solution to the definiteness effect problem. *Linguistic Analysis* 13: 195—215.
- HORNSTEIN, NORBERT—WEINBERG, AMY (1981): Case theory and preposition stranding. *Linguistic Inquiry* 12: 55—93.
- HORVATH, JULIA (1981): Aspects of Hungarian Syntax and the Theory of Grammar. PhD disszertáció, UCLA.
- HORVATH, JULIA (1986): FOCUS in the Theory of Grammar and the Syntax of Hungarian. Dordrecht: Foris.
- HUANG, JAMES (1982): Logical Relations in Chinese and the Theory of Grammar. PhD disszertáció, MIT.
- HUNYADI LÁSZLÓ (1981): A nyelvi polaritás kifejezése a magyarban. Kandidátusi értekezés, Debrecen.
- JACKENDOFF, RAY (1977): *X-Syntax: A Study of Phrase Structure*. Cambridge: MIT Press.

- JESPERSEN, OTTO (1924): *The Philosophy of Grammar*. London: Allen and Unwin.
- JESPERSEN, OTTO (1909—1949): *A Modern English Grammar on Historical Principles*. Copenhagen: Munksgaard.
- JOANNOVICS GYÖRGY (1873): A *nek* névrag. *Magyar Nyelvőr* 2: 151—157, 209—215, 296—304.
- JOANNOVICS GYÖRGY (1884): A dativusnak nincs birtoka. *Magyar Nyelvőr* 13: 439—445.
- JOANNOVICS GYÖRGY (1885a): A 'nek'-ragú név és a birtokszó. *Magyar Nyelvőr* 14: 9—15, 52—58, 102—110.
- JOANNOVICS GYÖRGY (1885b): Válasz a nyelvészeti logikára. *Magyar Nyelvőr* 14: 502—507, 547—553.
- JOANNOVICS GYÖRGY (1897): Birtokos és dativus. *Magyar Nyelvőr* 26: 242—245, 291—293, 442—445.
- JOANNOVICS GYÖRGY (1901): Még egyszer a *nek* névrag. *Magyar Nyelvőr* 30: 265—270.
- JONG, FRANCISKA DE—VERKUYL, HENK (1985): Generalized quantifiers: the properness of their strength. In van Benthem és ter Meulen, szerk., *Generalized Quantifiers in Natural Language*. Dordrecht, Foris, 21—45.
- KAMP, HANS (1981): A theory of truth and semantic representation. In Groenendijk et al., szerk., *Formal Methods in the Study of Language*. Amsterdam: Mathematisch Centrum, 277—322.
- KASHER, ASA—GABBAY, DOV (1976): On the semantics and pragmatics of specific and non-specific indefinite expressions. *Theoretical Linguistics* 3: 145—190.
- KAYNE, RICHARD (1981): On certain differences between French and English. *Linguistic Inquiry* 12: 349—371.
- KAYNE, RICHARD (1983a): Chains, categories external to S, and French complex inversion. *Natural Language and Linguistic Theory* 1: 107—141.
- KAYNE, RICHARD (1983b): Connectedness. *Linguistic Inquiry* 14: 223—249.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ (1985a): Word order in neutral sentences. In Kenesei, szerk., *Approaches to Hungarian* 1: Data and Descriptions. Szeged: JATE, 13—26.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ (1985b): Inflectional morphology. In Kenesei, szerk., *Approaches to Hungarian* 1: Data and Descriptions. Szeged: JATE, 247—262.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ (1986): Semantic interpretation in a dynamic knowledge representation. *Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből* 2: 31—53.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ (1989): How abstract is lexical semantics? In Sag és (Szabolcsi, szerk.) *Lexical Matters*. Stanford U.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ et al. (1986): Hocus, Focus, and verb types in Hungarian infinitive constructions. In Abraham és de Mey, szerk., *Topic, Focus, Configurationality*. John Benjamins.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ, PRÓSZÉKY GÁBOR, NÁDASDY ÁDÁM és KÁLMÁN C. GYÖRGY (1988): A magyar segédigék rendszere. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 000—000.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ—KORNAI ANDRÁS (1985): Hogy intonál a magyar? *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 293—311.
- KENESEI ISTVÁN (1985): Az alárendelő mondatok a magyarban: szerkezetek, problémák, érvek és ellenérvek. *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 311—351.
- KENESEI ISTVÁN (1988): Logikus-e a magyar szórend? *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 000—000.
- KERTÉSZ MANÓ (1941): A finnugor birtokos személyragozás némely használatáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 43: 397—447.
- É. KISS KATALIN (1978): A magyar mondatok egy szintaktikai modellje. *Nyelvtudományi Közlemények* 80: 261—286.
- É. KISS KATALIN (1979): A magyar szintaxis egy transzformációs generatív megközelítése. Kandidátusi értekezés, Debrecen. Átdolgozva: *Nyelvtudományi Értekezések* 116 (1983).
- É. KISS KATALIN (1980): A generatív nyelvelmélet újabb eredményei. *Nyelvtudományi Közlemények* 82: 432—444.
- É. KISS KATALIN (1981a): Structural relations in Hungarian, a „free” word order language. *Linguistic Inquiry* 12: 185—213.
- É. KISS KATALIN (1981b): On the Japanese „double subject” construction. *The Linguistic Review* 1: 155—170.
- É. KISS KATALIN (1984): On the order and scope of operators in the Hungarian sentence. *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* 24: 82—126.

- É. KISS KATALIN (1985): Az anaforikus névmások értelmezéséről. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 16: 155—187.
- É. KISS KATALIN (1986a): Parasitic gaps and case. *The Linguistic Review* 6: 000—000.
- É. KISS KATALIN (1986b): A személyragos infinitívuszról. *Magyar Nyelv* 0: 000—000.
- É. KISS KATALIN (1987): Configurationality in Hungarian. Dordrecht: Reidel és Bp.
- KIEFER FERENC (1983): Az előfeltevések elmélete. Bp.
- KIEFER FERENC (1984): Focus and modality. *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* 24: 55—81.
- KLEMM ANTAL (1928, 1940, 1942): *Magyar történeti mondattan* Bp.
- KOMLÓSY ANDRÁS—FARRELL ACKERMAN (1983): Néhány lépés a magyar szórend megértése felé. Kézirat. MTA Nyelvtudományi Intézete.
- KORNAI ANDRÁS (1985): The internal structure of noun phrases. In Kenesei, szerk., *Approaches to Hungarian 1: Data and Descriptions*. Szeged: JATE: 79—93.
- KORNAI ANDRÁS (1988): A főnévi csoport egyeztetése. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 000—000.
- KORNAI ANDRÁS (elők.): *Hungarian Morphology*. Kandidátusi értekezés.
- KORNFILT, JAKLIN (1984): Case Marking, Agreement, and Empty Categories in Turkish. PhD disszertáció, Harvard University.
- KOOPMAN, HILDA (1984): The Syntax of Verbs: From Verb Movement Rules in the Kru Languages to Universal Grammar. Dordrecht: Foris.
- KUNO, SUSUMU (1971): The position of locatives in existential sentences. *Linguistic Inquiry* 2: 333—378.
- KUNO, SUSUMU (1973): *The structure of the Japanese Language*. Cambridge: MIT Press.
- LACZKÓ TIBOR (1984): Deverbal nominals and their complements in noun phrases. In: (Kenesei, szerk.) *Approaches to Hungarian 1: Data and Descriptions*. Szeged JATE, 93—119.
- LEHR ALBERT (1897): Hang a múltból. *Magyar Nyelvőr* 26: 20—22.
- LEHR ALBERT (1902): Magam-ról. *Akadémiai Értesítő* 13: 557—578, 605—624.
- LIEBER, ROCHELLE (1980): On the Organization of the Lexicon. PhD disszertáció, MIT.
- LOTZ JÁNOS (1976): Szonettkoszorú a nyelvről. Bp.
- LYONS, CHRISTOPHER (1984): Genitive case and definiteness. Előadás, 5th Groningen Round Table.
- LYONS, JOHN (1967): A note on possessive, existential and locative sentences. *Foundations of Language* 3: 390—396.
- LYONS, JOHN (1968): Existence, location, possession and transitivity. In: (van Rootselaar és Staal, szerk.) *Logic, Methodology and Philosophy of Science 3*. Amsterdam: North Holland, 495—504.
- MARÁCZ LÁSZLÓ (1985): A magyar névutós csoportról. *Nyelvtudományi Közlemények* 87: 174—187.
- MARÁCZ LÁSZLÓ (1986): On coreferential and bound variable interpretation in non-configurational languages. *Theoretical Linguistic Research* 2: 85—172.
- MASSAM, DIANE (1985): Case Theory and the Projection Principle. PhD disszertáció, MIT.
- MAY, ROBERT (1984): *Logical Form: Its Structure and Derivation*. Cambridge: MIT Press.
- MCCAWLEY, NORIKO (1976): The Structure of the Japanese Language by S. Kuno. *Language* 52: 942—960.
- MELCSUK, IGOR (1965): A magyar főnév birtokos személyragjainak morfológiai felépítéséről. *Magyar Nyelv* 61: 264—275.
- MEL'ČUK, IGOR (1973): On the possessive forms of the Hungarian noun. In Kiefer és Ruwet, szerk., *Generative Grammar in Europe*. Dordrecht: Reidel, 315—333.
- MILSARK, GARY (1974): Existential Sentences in English. PhD disszertáció, MIT.
- MILSARK, GARY (1977): Toward an explanation of certain peculiarities of the existential construction in English. *Linguistic Analysis* 3: 1—29.
- MONTAGUE, RICHARD (1974): The proper treatment of quantification in ordinary English. In: (Thomason, szerk.) *Formal Philosophy: Selected Papers of R. Montague*. New Haven: Yale University Press, 247—271.
- O. NAGY GÁBOR (1976): *Magyar szólások és közmondások*². Bp.
- PAPP FERENC (1975): A magyar főnév paradigmatis rendszere. Bp.
- PAPP ISTVÁN (1953): Elemzési problémák az iskolában I. *Magyar Nyelvőr* 77: 114—119.
- PAPP ISTVÁN (1955): Az elemzés kérdéséhez. *Magyar Nyelvőr* 79: 17—23.
- PARTÉE, BARBARA (1983): Genitives. Előadás, Universiteit van Amsterdam.
- PERROT, JEAN (1966): Adalékok a meg igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben. *Nyelvtudományi Értekezések* 52.

- RÁCZ ENDRE (1970): Mondatelemzések. *Magyar Nyelvőr* 94: 186—188.
- RÁCZ ENDRE (1973): A birtokos személyragozásnak a birtok többségét kifejező alakrendszere. In: (Rác és Szathmári, szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szófajtana és alaktana köréből*. Bp. 135—151.
- RADICS KATALIN (1980): Tipológia és nyelvtörténet. *Nyelvtudományi Közlemények* 82: 3—58.
- RADICS KATALIN (1984): Tipológiai és grammatikai jegyzetek a nominális mondatokról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 15: 257—279.
- REULAND, ERIC (1983): The extended projection principle and the definiteness effect. In: (Barlow et al., szerk.) *Proceedings of the West Coast Conference on Formal Linguistics 2*. Stanford.
- REULAND, ERIC—ALICE, TER MEULEN, szerk. (1987): *The Representation of (In)definiteness*. Cambridge: MIT Press.
- RIEMSDIJK, HENK VAN (1978): *A Case Study in Syntactic Markedness*. Dordrecht: Foris.
- RIEMSDIJK HENK VAN (1983): The case of German adjectives. In: (Heny és Richards, szerk.) *Linguistic Categories: Auxiliaries and Related Puzzles I*. Dordrecht: Reidel, 223—253.
- RIEMSDIJK, HENK VAN—WILLIAMS, EDWIN (1986): *Introduction to the Theory of Grammar*. Cambridge: MIT Press.
- RIEMSDIJK, HENK VAN—WILLIAMS, EDWIN (1986): Bevezetés a grammatika elméletébe. In: (Antal, szerk.) *Modern nyelvelméleti szöveggyűjtemény VI. Második rész*. Fordította Dalmi Gréte, Siptár Péter és Szabolcsi Anna. Bp.
- RIZZI, LUIGI (1982): *Issues in Italian Syntax*. Dordrecht: Foris.
- RIZZI, LUIGI (1988): Relativized minimality. *GLOW Newsletter* 20: 55—56.
- ROEPER, THOMAS (1984): *Implicit arguments and the Projection Principle*. Kézirat. University of Massachusetts, Amherst.
- ROSS, JOHN (1967): *Constraints on Variables in Syntax*. PhD disszertáció, MIT.
- ROUVERET, ALAIN—VERGNAUD, JEAN-ROGER (1980): Specifying reference to the subject: French causatives and conditions on representations. *Linguistic Inquiry* 11: 97—202.
- PESETSKY, DAVID (1982): *Paths and Categories*. PhD disszertáció, MIT.
- SAFIR, KENNETH (1982) *Syntactic Chains and the Definiteness Effect*. PhD disszertáció, MIT.
- SIMONYI ZSIGMOND (1914): *A jelzők mondatana*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- J. SOLTÉSZ KATALIN (1955): A birtokos szerkezet szintaxisához. *Magyar Nyelvőr* 79: 56—61.
- STOWELL, TIMOTHY (1981): *Origins of Phrase Structure*. PhD disszertáció, MIT.
- STRAWSON, PAUL (1950): On referring. *Mind* 59: 320—344.
- SZABOLCSI ANNA (1977): Megjegyzések a Montague-grammatikáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 79: 157—175.
- SZABOLCSI ANNA (1978): A természetes nyelv szemantikájának modellelméleti kezelése. Bölcsészdoktori értekezés, ELTE.
- SZABOLCSI ANNA (1980a): Az aktuális mondattagolás szemantikájához. *Nyelvtudományi Közlemények* 82: 59—83.
- SZABOLCSI ANNA (1980b): A természetes nyelv modellálása Richard Montague munkáiban. In: (Ruzsa, szerk.) *Modális és intenzionális logika. A filozófia időszerű kérdései* 42: 119—135.
- SZABOLCSI ANNA (1981a): The semantics of topic-focus articulation. In: (Groenendijk et al., szerk.) *Formal Methods in the Study of Language*. Amsterdam: Mathematisch Centrum, 513—541.
- SZABOLCSI ANNA (1981b): Compositionality in focus. *Folia Linguistica* 15: 141—162.
- SZABOLCSI ANNA (1981c): The possessive construction in Hungarian: a configurational category in a non-configurational language. *Acta Linguistica* 31: 261—289.
- SZABOLCSI ANNA (1983a): A specifikus/nem specifikus megkülönböztetésről. *Nyelvtudományi Közlemények* 85: 83—92.
- SZABOLCSI ANNA (1983b): The possessor that ran away from home. *The Linguistic Review* 3: 89—102.
- SZABOLCSI ANNA (1983c): Focussing properties, or the trap of first order. *Theoretical Linguistics* 10: 125—146.
- SZABOLCSI ANNA (1983d): ECP in categorial grammar. Kézirat, Max Planck Institute for Psycholinguistics.
- SZABOLCSI ANNA (1984): From the definiteness effect to lexical integrity. *Groninger Arbeiten zur germanistischen Linguistik* 24: 178—218. Átdolgozva in (Abraham és de Mey, szerk.) *Topic, Focus, Configurationality*. Amsterdam: John Benjamins, 321—348. (1986).

- SZABOLCSI ANNA (1985): Pusztá főnév a fókuszban, avagy az elsőrendű predikátumkalkulus csapdája. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 16: 229—250.
- SZABOLCSI ANNA (1986a): Operator binding and reconstruction. *MIT Working Papers in Linguistics* 8: 266—280.
- SZABOLCSI ANNA (1986b): Comparative superlatives. *MIT Working Papers in Linguistics* 8: 245—265.
- SZABOLCSI ANNA (1986c): A magyar birtoklásmondatról. *Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből* 2: 115—133.
- SZABOLCSI ANNA (1986d): Indefinites in complex predicates. *Theoretical Linguistic Research* 2: 47—85.
- SZABOLCSI ANNA (1987a): Szűrők kontra kombinátorok. *Tertium non datur* 4: 71—87.
- SZABOLCSI ANNA (1987b): Functional categories in the noun phrase. In: (Kenesei, szerk.) *Approaches to Hungarian 2: Theories and Analyses*. Szeged: JATE, 167—190.
- SZABOLCSI ANNA (1988a): É. Kiss, A magyar szintaxis egy transzformációs-generatív leírása. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 17: 000—000.
- SZABOLCSI ANNA (1988b): Bound variables in syntax: Are there any? In: (Bartsch et al., szerk.) *Proceedings of the 6th Amsterdam Symposium*. Dordrecht: Foris, 295—318.
- SZABOLCSI ANNA—LACZKÓ TIBOR (megj. e.): A főnévi csoport szerkezete. In: (Kiefer, szerk.) *Magyar Mondattan*. Akadémiai Kiadó.
- SZARVAS GÁBOR (1872): Egy hirdetmény. *Magyar Nyelvőr* 1: 349—356.
- SZINNYEI JÓZSEF (1933): *Rendszeres magyar nyelvtan*¹⁷. Bp.
- SZVORÉNYI JÓZSEF (1988): Magyar nyelvtan tanodai s magánhasználatra. Pest.
- TELEGDI ZSIGMOND (1979): Az igei szókincs organikus összetételének átalakulása a perzsaiban. *Doktori értekezés tézisei*. Bp.
- THOMASON, RICHMOND (1976): Some extensions of Montague grammar. In: (Partee, szerk.) *Montague Grammar*. New York: Academic Press, 77—119.
- TOMPA JÓZSEF (1953): A leíró nyelvtan kérdéseiről. *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya Közleményei* 4: 501—509.
- TOMPA JÓZSEF (1955): Elemzési vitánk tanulságai. *Magyar Nyelvőr* 79: 199—203.
- TOMPA JÓZSEF, szerk., (1961—62): *A mai magyar nyelv rendszere* 1—2. Bp.
- TOMPA JÓZSEF (1982): A mai magyar dativus és genitivus alak- és mondatnához. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 14: 127—158.
- VAGO, ROBERT (1980): *The Sound Pattern of Hungarian*. Washington: Georgetown University Press.
- VÉRTES EDIT (1955—57): A birtoklás fogalmának kifejezése a finnugor nyelvekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 57: 146—159, 59: 102—120.
- VERKUYL, HENK (1981): Numerals and quantifiers in X-syntax and their semantic interpretation. In: (Groenendijk et al., szerk.) *Formal Methods in the Study of Language*. Amsterdam: Mathematisch Centrum, 567—599.
- WACHA BALÁZS (1974): Az ige és a tárgy kapcsolata a magyarban. *Nyelvtudományi Közlemények* 76: 157—183.
- WACHA BALÁZS (1976): Az igeaspektusról. *Magyar Nyelv* 72: 59—69.
- WACHA BALÁZS (1978): Az igés-szerkezeti aspektus kategóriája a magyar nyelvben. *Bölcsészdoktori értekezés*, ELTE.
- WESTERSTÄHL, DAG (1985): Determiners and context sets. In: (van Benthem és ter Meulen, szerk.) *Generalized Quantifiers in Natural Language*. Dordrecht: Foris, 45—71.
- WHITEHEAD ALFRED—RUSSELL, BERTRAND (1910—1913): *Principia Mathematica*². Cambridge (1925—27).
- WILLIAMS, EDWIN (1982): The NP-cycle. *Linguistic Inquiry* 13: 227—295.
- WILLIAMS, EDWIN (1984): *There*-insertion. *Linguistic Inquiry* 15: 131—153.
- WOISETSCHLAEGER, ERIC (1983): On the question of definiteness in „an old man's book”. *Linguistic Inquiry* 14: 137—154.
- ZUBIZARRETA, MARIA-LOUISA (1980): *Remarks on Portuguese infinitives*. Kézirat. Cambridge: MIT.
- ZUBIZARRETA, MARIA-LOUISA (1982): *On the Relationship between the Lexicon and Syntax*. PhD disszertáció, MIT.

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat igazgatója
 A nyomdai munkálatokat az Akadémiai Kiadó és Nyomda Vállalat végezte
 Felelős vezető: Zöld Ferenc
 Budapest, 1992
 Nyomdai táskaszám: 20410
 Felelős szerkesztő: Zsolnai Margit
 Műszaki szerkesztő: Kiss Zsuzsa
 A fedélterv Novák Henrik munkája
 Kiadványszám: 2910
 Megjelent 14,65 (A/5) ív terjedelemben

A könyv a magyar leíró mondattan több fontos, eddig magyarázatlan problémájára ad megoldást a generatív nyelvelmélet keretében, oly módon, hogy megoldásai magát az elméleti keretet is gazdagítják.

A szerző nagyon biztosan, precízen alkalmazza a választott elméleti keret, a generatív grammatika (valamint a szemantikai kérdések tárgyalásakor a Montague-grammatika) módszertanát, technikai apparátusát.

E kötet a hagyományos nyelvészeti képzettségű olvasó számára nem könnyű olvasmány — de ha az elméleti megállapításai nem is, leíró magyar nyelvészeti tanulságai a generatív elméletben járatlanok számára is hozzáférhetők némi szellemi erőfeszítés árán. A szerző törekszik a világos, érthető fogalmazásra, törekszik gondolatmenetének részletes, gondos kifejtésére.

Ára: 220,— Ft

SZABOLCSI ÁRMA SZERKEZET ÉS AZ EGZISZTENZIAÁLIS MÓNDAT

5018948